Over de Unentse kerk

De St.-Lambertuskerk van Udenhout, Waterstaatskerk, monument

ISBN-nummer 90-806480-2-7
Uitgevers “Parochie St.-Lambertus Udenhout” en “Stichting Heemcentrum ‘t Schoor Udenhout Biezenmortel”
Drukkerij ELKA Tilburg
30 maart 2003

© Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgevers.

Voorwoord

Nadat inmiddels een aantal boeken door Heemcentrum ’t Schoor is uitgegeven, zoals onder andere “Over d’n Biezenmortel”, “Over d’n Unent”, “Over de school” en “Over d’n Boerenstand”, hebt u wederom een boeiend boek in deze mooie serie in handen. Het boek “Over de Unentse kerk” gaat specifiek over het kerkgebouw en haar interieur.

Ons dorp Udenhout staat bekend als een karakteristiek Brabants dorp met vele monumentale historische gebouwen en boerderijen. Het kerkbestuur is zeer verheugd dat Heemcentrum ’t Schoor de ontstaansgeschiedenis en realisatie van ons bijzondere kerkgebouw en haar interieur door middel van dit boek aan het papier heeft toevertrouwd.

Het monumentale kerkgebouw staat op een centrale plaats in ons dorp en heeft voor vele dorpsgenoten zowel in het verleden alswel in het heden een bijzondere betekenis. Bij de voordracht aan het toenmalige ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk te Den Haag ter verkrijging van de monumentenstatus voor het kerkgebouw, is door deskundigen de volgende waardering gegeven: “De kerk van de H.Lambertus is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorische waarde als getuigenis van het katholieke zelfbewustzijn in de negentiende eeuw en als uitdrukking van de typologische ontwikkeling van de kerk, kerkhof en pastoorswoning in het midden van de negentiende eeuw. Het heeft architectuurhistorische waarde als voorbeeld van de evenwichtige verwerking van Ambachtelijk-traditionele - en Neoclassicistische motieven. Het heeft ensemblewaarden als onderdeel van een groep die, tezamen met het afzonderlijk te beschermen klooster Slimstraat 21, getuigt van de ontwikkeling van het katholieke bouwen. Het geheel is gaaf bewaard gebleven en zeldzaam als ‘katholieke’ bebouwingsgroep in sobere baksteenbouwkunst”.

Menigeen die - op gezette tijden - het kerkgebouw bezoekt, denkt terug aan vroegere tijden en vraagt zich wellicht af hoe een en ander veelal met de blote handen tot stand is gebracht. Hierbij zal men zich ook afvragen wie in het verleden heeft zorggedragen c.q. op welke wijze het interieur en de andere bijzondere kostbaarheden in het kerkgebouw in het bezit van onze parochie zijn gekomen. Ook zal men zich afvragen wat de betekenis is van bijvoorbeeld de attributen op de fraaie preekstoel en de panelen aan de kerkbanken. In dit boek wordt tot in detail antwoord gegeven op deze vragen en is aandacht voor mensen, voor de beeldhouwers, de aannemers, de meubelmakers, de orgelbouwers, de bouwpastoors en andere personen die een directe rol hebben gespeeld bij het realiseren van het kerkgebouw en haar interieur.

Het schrijversteam van Heemcentrum ’t Schoor heeft met dit boek “Over de Unentse kerk” een kwalitatief hoogwaardig werk afgeleverd, mede omdat ieder detail in het kerkgebouw in het boek aan de orde wordt gesteld. Het kerkbestuur wil dan ook Heemcentrum ’t Schoor en met name het schrijversteam bijzonder bedanken voor het realiseren van dit bijzonder fraaie boekwerk. Zoals eerder aangegeven gaat het boek over het kerkgebouw en haar interieur. Het gaat niet over de parochie en niet over de mensen die samen de parochie zijn geweest of nog zijn. Het schrijversteam van ’t Schoor heeft aangegeven dat het maken van dit boek hen de inspiratie heeft gegeven aan de slag te gaan om een nieuw boek “Over de parochie” te maken. Dan gaat het niet meer over stenen, hout en verf, maar over de mensen die samen in het verleden en heden een parochiegemeenschap vormden c.q. vormen. Wij wensen het schrijversteam daarbij veel succes toe. Maar, voordat u kennis kunt nemen van dat nieuwe boek, kunt u nu eerst genieten van het bijzondere boekwerk, dat nu voor u ligt.

Udenhout, maart 2003
Het kerkbestuur van de R.K. Parochie H.Lambertus,
W.J.A.M. Broos, vice-voorzitter

Huis waar mensen samen komen
ieder met zijn eigen pijn
ieder met zijn eigen dromen
samen delen, brood en wijn.
Huis Lambertus, Udenhouts' glorie
middelpunt van ons bestaan
heeft ons lachen, heeft ons huilen
zoveel jaren al doorstaan.

Veilig huis om in te schuilen
rang en standen tellen niet
alle blijdschap, alle tranen
uitgezongen in een lied.
Huis waar mensen zich herinneren
wat het is een mens te zijn
God te zoeken in de ander
in wie arm is en wie klein.

Huis niet slechts gebouwd met stenen
ook met mensen, groot en klein
die door hartverwarmend werken
zo elkaar tot pastor zijn.
Dankbaarheid om al die werkers
aangestoken door het Licht.
Udenhout, een stukje hemel,
mensen, wat een vergezicht!

Melodie: Alle Menschen werden Brüder
Tekst: Corrie Rensen - de Laat

Inhoudsopgave

Pagina

Voorwoord

1 **De parochiegeschiedenis in een notendop**
Udenhout heeft eeuwenlang tot de parochie Oisterwijk behoord. In 1474 is voor het eerst sprake van een kapel in Udenhout, de Cruysstraetse kapel. Deze kwam na de Tachtigjarige Oorlog in protestantse handen. De Udenhouters richtten een schuur in als schuilkerk. Voortdurende pogingen een eigen parochie te hebben, onafhankelijk van Oisterwijk, slaagden uiteindelijk in 1722.

2 **De Waterstaatskerk 1841**
De Udenhoutse kerk is gebouwd met subsidie en op voorwaarden van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Waterstaat. Vandaar de naam Waterstaatskerk. De neo-klassieke bouwstijl was een modeverschijnsel in het midden van de negentiende eeuw.

3 **Het interieur**
Het interieur van de kerk is vooral het werk van de Antwerpse beeldhouwer Jan Jozef Peeters (1804-1885) en de Boxmeerse schrijnwerker Jacobus Franciscus Beuijssen (1809-1885). Het hoofdaltaar, de zijaltaren, de preekstoel, de communiebanken en de biechtstoelen zijn hun werk.

4 **De preekstoel**
De preekstoel, gemaakt door de beeldhouwer Jan Jozef Peeters, is in alle details een bijzonder kunstwerk.

5 **Het Loretorgel**
Het mooie orgel van Francois-Bernard Loret uit Mechelen, gebouwd in 1868, is in 1998 volledig gerestaureerd.

6 **De kerkbanken**
De Duitser Leo Bäumler is de maker van de kerkbanken. Elke kerkbank draagt een andere afbeelding. Sommige verwijzen naar verhalen uit de Bijbel of naar symbolen van het geloof, andere kerkbanken hebben een voorstelling passend bij Udenhoutse mensen en Udenhoutse verenigingen van rond 1956.

7 **Alle heiligen**
38 heiligen hebben een plaatsje in de Udenhoutse kerk, als beeld, op een schilderij, op een kerkbank of met een relikwie.

8 **Het kerkhof**
Vlak na de bouw van de Waterstaatskerk is rondom de kerk een kerkhof aangelegd.

Bronnen
Colofon

1. De parochiegeschiedenis in een notendop

Een gehucht nabij Oisterwijk
In 1203 vonden beslissende veldslagen plaats tussen Brabant, Gelre en Holland, waardoor Midden- en Oost-Brabant deel werden van het hertogdom Brabant. Hertog Henrik I bracht in het gebied een bestuurlijke organisatie aan en verdeelde "de Meierij van Den Bosch" in vier kwartieren. De plaats Oisterwijk, tot 1203 de oostelijke wijk van de parochie Tilburg, werd in 1215 aangewezen als bestuurlijk centrum van het westelijk kwartier van de Meierij. In 1230 verkreeg Oisterwijk stadsrechten. Op 15 maart van het jaar daarop werd de kerk van Oisterwijk geschonken aan de St.-Geertrui-abdij van Leuven. In de periode waarin bovengenoemde activiteiten plaatsvonden, is Udenhout niet meer dan een nagenoeg onbewoonbaar bos, "een öde hout", gelegen ten noordwesten van Oisterwijk. In 1232 schonk de hertog aan de Norbertijnenabdij van Tongerlo het recht tot houtkap in het bos van Udenhout.

Udenhout ontwikkelde zich langzaam tot een eigen gemeenschap, behorend tot de parochie van Oisterwijk.

De Cruysstraetse Capelle
Op de oude landkaarten is Udenhout niet meer dan drie straten, de weg van Oisterwijk naar Heusden (Heusdensebaan), de weg van Oisterwijk naar Waalwijk (Waalwijkseweg) en een weg die de eerste twee wegen verbindt en die het gebied diagonaal doorkruist (vanaf 't Winkel tot aan de Kuil). Ook de weg, die we nu kennen als Molenhoefstraat, Slimstraat en Groenstraat en die vroeger over de hele lengte Groenstraat heette, moet een van de oudste wegen zijn, waarover mensen de bossen introkken voor houtkap en ontginning. Al vroeg in de geschiedenis van het dorp moet een kapelletje zijn gebouwd. De redenen voor deze bouw kunnen divers zijn geweest; een herinnering, een boete, een dank, vanwege rechten van de abdij van Tongerlo of meer voor de hand liggend de voor die tijd grote afstand tot de kerk in Oisterwijk.

Om uiteenlopende redenen ontvingen vooraanstaande burgers van het hertogdom Brabant, en in het bijzonder die van de stad Den Bosch, omvangrijke landgoederen in Udenhout. Oude landgoederen zijn de Strijdhoef, het Clappend Schoor, de Vorsselaer, de Gomelaer, het Hooghout, ten Plas, het Harens Broek, het Helmonds Broek, de Perwijshoeven, Roelkensdijk, het goed in de Mortel, ten Hemelrijk, ter Vriesdonk, de Ascot, ten Heijst, de Brabanthoeve en ten Horinck. Het dorp begon langzaam te groeien. Waren er in 1230 nog slechts enkele boerderijen, in 1480 waren er 114, in 1556 130 woningen.

In 1474 bouwden de bewoners van Udenhout een kapel, de "Cruijsstraetse Capelle". In een oude akte lezen we dat de stichtingsdatum 7 april 1474 is.

Fructus Capellae in Udenhout
vulgo die Cruijsstraet nominatur
qu(a)e fundata est anno domine
1474 mensis aprilis septima.

De kapel kreeg op 3 juni 1474 een schenking van roggepacht. Op 9 juni zorgde Jan Happaert, de eigenaar van de Strijdhoeven, ervoor, dat in de kapel wekelijks een H.Mis kon worden gelezen. In een akte, opgemaakt in 1483, wordt een priester genoemd, heer Florys, zoon van Gijsbert Florys. Deze geestelijke wordt genoemd als rector van de nieuwe kapel, gevestigd te Oisterwijk, met name in de Cruysstraat. Hoewel de kapel al vanaf 1474 in gebruik was, heeft het tot 6 juni 1488 geduurd, alvorens officieel de stichting van de nieuwe kapel plaatsvond. Het gebouwtje kon ook dienst doen voor bijvoorbeeld de vergaderingen van de plaatselijke bestuurders (zetters en borgemeesters). Het werd een eerste klein gemeentehuisje. Van alle

kanten ontstonden kerkepaden naar de kapel toe en geleidelijk tekende zich de struktuur van een dorpskern af.

Het officieel erkennen van het bestaan van de kapel betekende nog niet dat de bewoners van Udenhout nu ook een eigen volledig parochieleven hadden. Integendeel, de Udenhoutse gemeenschap bleef ondergeschikt aan de parochie Oisterwijk. In Oisterwijk moest worden gedoopt, men trouwde in Oisterwijk en men werd er ook begraven. Ook de viering van de kerkelijke feesten diende in Oisterwijk plaats te vinden.

De kapel wordt protestants
1648 is het jaar van de Vrede van Munster. Daarmee kwam er een einde aan de Tachtigjarige Oorlog. Brabant werd generaliteitsland van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De Staten-Generaal van de Republiek pakte de protestantisering van de Meierij voortvarend aan. De nieuwe machthebbers vaardigden nieuwe regels uit waarbij het aan de roomsgezinden (katholieken) in de gehele Meierij verboden werd hun religie in het openbaar uit te oefenen. In dat jaar moesten daarom alle priesters uit de Meierij vertrekken. Tegelijk sloot het nieuwe regime alle kerken en kapellen voor het houden van katholieke erediensten. Ook in Udenhout zijn de katholieken uit hun kapel verdreven. De kapel werd in gebruik genomen door leden van de Nederduitsch Gereformeerde kerk. Uit getuigenverklaringen van 1680 blijkt dat er tot enkele jaren daarvoor slechts tweemaal of driemaal per jaar werd gepreekt. In 1680 gebeurde dat elke veertien dagen voor 20 tot 30 toehoorders. In 1731 telde de Protestantse Gemeente in Udenhout slechts vier leden.

De eerste schuurkerk
De Cruysstraetse kapel was weliswaar protestants, de Udenhouters zorgden ervoor dat zij toch in Udenhout ter kerke konden gaan.

Omdat de Republiek in de jaren na de Tachtigjarige Oorlog werd aangevallen vanuit zee door de Engelsen en over land door de Fransen en door enkele Duitse staten, had Den Haag geen tijd voor binnenlandse aangelegenheden. De “Roomsen” maakten gebruik van de situatie en bouwden overal schuilkerken in de vorm van schuren. Dergelijke bedehuizen werden aanvankelijk door de nieuwe machthebbers gesloten. De bedienaren van de roomse godsdienst kregen forse straffen en geldboetes. In de praktijk deden de toezichthouders na verloop van tijd weliswaar een oogje dicht, maar ze lieten zich daar wel voor betalen, de zogenaamde recognities. Aan de buitenkant was een schuilkerk een gewone schuur, zware eiken balken uit de nabije bossen, wanden van leem gestreken over een vlechtwerk van twijgen en alles afgedekt met een strodak.

De eerste keer dat er in een officieel document sprake is van een schuurkerk in Udenhout, is in 1702. Het bestaan van een schuurkerk wordt vermeld zonder nadere details te noemen. Omstreeks 1704 kregen de Udenhoutse ingezetenen hooglopende moeilijkheden met hun in Oisterwijk residerende pastoor. De Udenhouters probeerden in dat jaar bij de Staten-Generaal in Den Haag toestemming te krijgen voor de aanstelling van een eigen priester. Om dat verzoek kracht bij te zetten verklaarde de 90-jarige Jan Peeters Vermeer, als oud-borgemeester en regent van Udenhout, dat hij gedurende een periode van omtrent veertig jaren bestuurder was geweest van de roomse kerk van Udenhout. Die verklaring zou betekenen, dat er al omstreeks 1664 in Udenhout een schuurkerk in gebruik was. Jan Peeters Vermeer herinnerde zich zelfs, dat hij in die periode binnen Udenhout vier roomse priesters had meegemaakt. Er zijn meer gelijksoortige verklaringen bij de Oisterwijkse notaris afgelegd, waaruit de aanwezigheid van een schuurkerk blijkt. De conclusie is, dat het dorp Udenhout kort na de Vrede van Munster al een schuilkerk in gebruik had. Waar die schuilkerk precies heeft gestaan, is niet duidelijk. In sommigen documenten lezen we “aan de Cruysstraet”, hetgeen gevoeglijk mag worden gelezen als “op törp”, ergens nabij het kruispunt. In een specifiek document staat de kerk aangeduid als “tussen de (protestantse)

kapel en de Kreitenmolen". Dat laatste zou wijzen op een locatie aan de Kreitenmolenstraat nabij het kruispunt.

In 1704 hadden de Udenhouters hun schuurkerk op het erf van Jan Willem Berghmans (in aktes ook geschreven als Burghmans, Berchmans of Borghmans), gelegen aan de Kruisstraat (lees nabij het kruispunt). Daar stond een leegstaande woning met daarachter een boerenschuur. Uit een akte van 1704 blijkt, dat de inwoners van Udenhout en Berkel die schuur gebruikten als gebedshuis.

Conflict met de Oisterwijkse pastoor

De gelovigen, woonachtig in Udenhout, maakten officieel deel uit van de parochie van Oisterwijk. Met het groter en zelfstandiger worden van het dorp deden de Udenhouters hun best een eigen pastoor te krijgen. De katholieke Cruysstraetse kapel werd tot aan 1629 bediend door een kapelaan, behorende tot de Oisterwijkse parochie. Deze kapelaan was, samen met zijn pastoor, op de vlucht geslagen na de verovering van Den Bosch in 1629. De pastoor van Loon op Zand ontfermde zich over de gelovigen en bediende na 1629 de Udenhoutse kapel. Dit had tot gevolg dat ook na de oorlog (1648) de geloofsgemeenschap zich bleef oriënteren op Loon op Zand. De doden werden in Loon op Zand begraven. Dit alles tot groot ongenoegen van de Oisterwijkse pastoor. Na de naasting van de katholieke kapel door de hervormden (als nasleep van de Vrede van Munster in 1648), eiste de pastoor van Oisterwijk zijn rol weer op alsmede, dat de Udenhouters in Oisterwijk trouwden en er hun doden begroeven. In 1675 had hij in Udenhout de touwtjes weer stevig in handen. Dit betekende echter geenszins het tot stand komen van vriendschappelijke verhoudingen over en weer, of wederzijdse toewijding. De Oisterwijkse pastoor bleek behoorlijk nalatig in Udenhout. In 1677 staakten de kerkmeesters van Udenhout de betalingen aan hun pastoor, aangezien zij niet van plan waren een geestelijke te onderhouden die zich zo zelden in hun parochie liet zien. De man, die dit besluit van de regenten aan de pastoor moest overbrengen, kreeg van hem een pak slaag onder een scheldkanonnade. De borgemeesters, de zetters en de kerkmeesters van Udenhout en Berkel vroegen op 17 juni 1677 aan de Staten-Generaal om een eigen pastoor. Een jaar later, in 1678, gooiden enige inwoners het over een andere boeg. Zij gingen naar Leuven en vroegen aan de abt van de Sint-Geertrui abdij, alwaar het partronaatsrecht over Udenhout berustte, om een priester naar Udenhout te zenden. Met het verzoek werd de suggestie gedaan "alsoo die nu alder was moste verhuysen". Dit advies om de aldaar nog aanwezige te laten verhuizen, was een verwijzing naar de priester Cuylaerts. Die woonde op dat moment in Udenhout en zal in de schuurkerk de mis hebben gelezen. Deze geestelijke was niet door de abt van Leuven uitgezonden. De afvaardiging kreeg vanuit Leuven de belofte mee, dat Udenhout tegen Pasen een priester zou krijgen, hetgeen echter niet gebeurde. Opnieuw ondernamen de Udenhouters een poging, nu in een benadering via de pastoor van Helvoirt. Deze pastoor was kanunnik van Leuven. Ook deze poging mislukte.

De sluimerende weerstand tegen de ontstane situatie kwam in de jaren 1705-1710 opnieuw tot uitbarsting. De Oisterwijkse pastoor, Johan de Winter, bleek de schuurkerk van Udenhout met geweld in bezit te hebben genomen. De kerk werd door hem van een ander slot voorzien. Bovendien had hij, om weder-in-bezitname te voorkomen, een "kwezel" geposteerd in het voorhuis van de schuurkerk. In zijn predikatie gebruikte pastoor de Winter niet mis te verstane scheldwoorden om uitdrukking te geven aan zijn hekel aan de parochianen van Udenhout. Hij noemde ze "stylooren" en nam zich voor, zolang hij daar pastoor was, "dat die van Udenhout geen goet soude doen". De schuurkerk was eigendom van Jan Willem Berghmans. Uit protest tegen de handelwijze van de pastoor zegde hij de huur van de schuur op. Zijn schuur was, volgens zijn verklaring uit 1710, vele jaren tot aan 1704 verhuurd geweest aan de kerkregenten. De eigenaar wilde in 1704 de schuur zelf weer in gebruik nemen, maar pastoor Johan de Winter belette hem dat. Met geweld en dreigementen verdreef de pastoor de eigenaar uit zijn schuur. Als teken van zijn macht stalde de pastoor, tegen de wil van de huiseigenaar, zijn paard in het voorhuis van de schuurkerk, waardoor er enige schade

ontstond. Maar Jan Willem Berghmans stapte naar de rechter en spande een proces aan tegen de pastoor. De rechter stelde hem in het gelijk, waarna hij zijn eigendommen terug kreeg.

De eerste jaren daarna horen we niets meer over de schuilkerk van Udenhout. Uit latere aktes kunnen we opmaken dat de Udenhoutse gemeenschap gebruik is gaan maken van een schuur van Elias Brocken, gehuwd met Jenneken Berghmans. Hij had zijn grond aan de Slimstraat, grenzend aan het erfgoed van zijn echtgenote Jenneken, in 1707 gekocht.

Elias Robben, eerste pastoor van Udenhout

Enkele jaren daarna sterft Elias Brocken. De weduwe Jenneken Berghmans hertrouwt in 1713 met Jan Aert Robben uit Berkel. Door dit huwelijk van Jenneken met Jan Aert Robben was laatstgenoemde eigenaar geworden van de schuurkerk, die aan Jennekens eerste man Elias Brocken had toebehoord. Jan Aert Robben had een broer, Elis of Elias, die in 1721 pastoor was te Empel. In welke mate de hier beschreven wijzigingen in de familieomstandigheden een rol hebben gespeeld bij de Udenhouters om opnieuw een poging te ondernemen een eigen pastoor te krijgen, is niet bekend. Wel staat vast, dat Elias Robben uit Empel, de heerbroer van Jennekens tweede man, door inwoners van Udenhout is voorgedragen bij de Staten-Generaal om benoemd te worden tot pastoor in hun dorp. En zowaar, nu lukte het. Op 15 januari 1722 stonden de Staten-Generaal aan Elias Robben toe te Udenhout en Berkel “den Roomschen Godsdienst te assisteren ende exerceren”. In aansluiting daarop is, bij akte van 7 juli 1722, deze toelating van Elias Robben door de apostolisch vicaris Govaers bekrachtigd. Zowel in de toelatingsbeslissing van de Staten-Generaal als in de bekrachtigingsakte van de apostolisch vicaris zaten addertjes onder het gras. De Staten gebruikten het woord “assisteren”, terwijl de vicaris zijn bekrachtiging van de toelating beperkte tot prediken en het bedienen van de stervenden. Dit betekende enerzijds dat de benoeming van Elias Robben aan de abdij van Leuven was onttrokken en dat de diensten niet langer vanuit Oisterwijk behoefden te worden verricht. Maar anderzijds hield het in, dat het de bedoeling was, dat Elias Robben assistent van de Oisterwijkse pastoor zou blijven. De pastorale functies zoals dopen, trouwen, biecht horen, communie uitreiken en begraven bleven voorbehouden aan de Oisterwijkse kerkelijke gezagsdrager. Van die beperking in zijn bevoegdheden heeft Elias Robben zich van meet af aan niets aangetrokken. De gehele pastorale bediening heeft hij tot zijn werkterrein gerekend. Daardoor kwam hij uiteraard doorlopend in conflict met de pastoor van Oisterwijk. Een bemiddelingspoging van de apostolisch vicaris Govaers leidde tot een akkoord, waarin werd uitgesproken dat Robben assistent van de Oisterwijkse pastoor was. Pastoor Robben ging echter rustig zijn eigen gang en deed de gehele pastorale bediening. In zijn handelwijze werd hij gesteund door de inwoners van Udenhout. De gang van zaken was uiteraard in het geheel niet naar de zin van de abt van de Sint-Geertrui Abdij in Leuven. Die wendde zich met een bezwaarschrift tot de Staten-Generaal. Dit bezwaarschrift werd op 17 juni 1723 afgewezen. Deze afwijzing had tot gevolg, dat de apostolisch vicaris zich voldoende vrij achtte. Op 27 juni 1723 stelde de vicaris dan ook Elias Robben aan tot pastoor te Udenhout. In tegenstelling tot zijn vorige akte, die van 7 juli 1722, gebruikte hij nu termen zoals “pastoor”, “parochie” en “parochianen”.

De Oisterwijkse pastoor Johan de Winter was opgevolgd door pastoor Johan Smits. Deze was duidelijk in de voetsporen van zijn voorganger getreden en bleek niet van plan het onvermijdelijke te accepteren. Met andere woorden, pastoor Smits bleef pastoor Robben als zijn assistent beschouwen en daarmee de parochie Udenhout tot zijn werkterrein rekenen. De regenten van Udenhout hadden aan die opstelling geen boodschap en weigerden al snel na de benoeming van Robben de jaarlijkse cijns en turf aan de Oisterwijkse pastoor te betalen. De controversiële opstelling van Oisterwijk en Udenhout moest vroeg of laat in een incident tot uitbarsting komen. Uitgerekend op het feest van Onnozele Kinderen, 28 december 1723, verscheen pastoor Smits in de schuurkerk van Udenhout, kennelijk met de bedoeling de Onnozele-Kinderenmis te lezen. Om dit te beletten maakten aanwezige kerkgangers zich meester van de misgewaden. De eigenaar van de schuurkerk, Jan Aert Robben, beriep zich op zijn eigendomsrecht en riep de Oisterwijkse pastoor toe: “Ik verbied u het kerckenhuys, dat

gij daer voortaen sult hebben uyt te blijven, want ‘t is mijn huys”. Pastoor Smits wilde van geen toegeven weten en besloot toch de mis te gaan lezen. Toen wierp pastoor Elias Robben zich eveneens in de strijd en pakte het misboek af en stuurde er iemand mee weg. De onverkwikkelijke situatie nam een einde, toen twee kerkmeesters, Leendert Smits en Adriaen Anthonis van Iersel, zich officieel tot pastoor Smits wendden met de verklaring: “Wij danken u uyt naem van de gemeente voor uwen dienst. Wij hebben uwen dienst niet meer van doen”.

Een nieuwe schuurkerk in 1742

Na de afscheiding van Oisterwijk moesten de eerste pastoor Elias Robben en de parochianen van Udenhout en Berkel zich behelpen met een zeer ellendige schuurkerk. Het pand stond aan de Kruisstraat (nu Slimstraat), ter plaatse waar nu de open ruimte is tussen de huidige Lambertuskerk en het Fraterhuis. De schuurkerk was een bouwvallige houten constructie, van allerlei slecht hout getimmerd, met daarop een dak van riet en stro. De kap was totaal versleten en vergaan. De wanden waren gemaakt van houten weegten (gevlochten wilgentakken), aangesmeerd met een mengsel van mest en leem. De weegten waren geheel vermolmd, zodat de wind in de kerk vrij spel had. Behalve dat in 1737 de schuurkerk een gemakkelijke prooi was gebleken voor dieven, waren de kerkmeesters ook bang dat de bouwvallige schuur bij storm of een harde wind gevaar liep in te storten. De schuur, die in 1740 in gebruik was als schuilkerk, was 66 voet lang en 40 voet breed. Dat is ruwweg 19 bij 12 meter. De wanden waren gemiddeld 7 voeten hoog. Er waren twee eindgevels, met daarin aan de straatkant een dubbele deur, aan de achterkant een enkele. In de zijgevels zaten aan weerszijden drie dubbele ramen, aan de straatzijde drie kleine raampjes en aan de achterzijde twee kleine ramen.

Op 19 oktober 1740 verzochten de inwoners van Udenhout bij rekest aan de Staten-Generaal in Den Haag hen toe te staan de tot die tijd gebruikte schuurkerk te slopen en op dezelfde plaats een nieuwe stenen kerk te bouwen. In het rekest legden zij uit, dat zij regelmatig hun godsdienstoefeningen hielden in een bouwvallige kerkschuur. Het kerkbestuur zag geen mogelijkheden om die schuur naar behoren te restaureren, maar zag als enige mogelijkheid de oude schuur af te breken en op dezelfde plaats een nieuwe te bouwen. Door de milde giften van de dorpsbewoners kon het kerkbestuur zonder kosten voor het corpus van Udenhout (het dorpsbestuur) een nieuw bouwwerk met stenen muren realiseren. De kerk kreeg in hun voorstel een lengte van 95 houtvoet, met een breedte van 46 houtvoet. De zijmuren werden 16 houtvoeten hoog. Een houtvoet is een oude plaatselijke maat, waarschijnlijk 28 à 29 cm. In de vier gevels waren een beperkt aantal deuren en vensters geprojecteerd. Het dak zou weer bestaan uit stro of riet. De Staten-Generaal namen het rekest in behandeling en vroegen advies aan de Kwartierschout van Oisterwijk. Deze stuurde zijn stadhouder (plaatsvervanger) naar Udenhout voor inspectie en advies. Vervolgens rapporteerde hij vele maanden later de bevindingen aan zijn superieuren. Hij leverde daarbij een uitvoerig onderzoek af inclusief een positief advies. Passend in de geest van die tijd adviseerde de kwartierschout, dat de ingang van de kerk niet aan de straatkant behoorde te komen. Om eventuele aanstotelijkheden voor aanhangers van ‘de waare Gereformeerden godsdienst’ te vermijden diende de ingang verplaatst te worden naar de achterkant, aan de zijde van de akkers (Zeshoeven). Op 6 april 1741 gaf het hoogste politiek college in de Republiek der Verenigde Nederlanden groen licht voor het verzoek. De bewoners konden aan het werk. Op 11 juli 1742 vond in een Udenhouts café, ten overstaan van de Schepenbank van Oisterwijk, de aanbesteding plaats van de bouw van de nieuwe roomse kerkschuur. Het bouwwerk bestond uit een houten geraamte van stijlen en leggers, het zogenaamde gebint, gemaakt van het beschikbare hout, zoals dat in de omgeving ruimschoots groeide. De muren waren van bakstenen, die in de omgeving in veldovens waren gebakken. Als dakbedekking was riet of stro voorgeschreven. Het werk was bij de aanbesteding naar de gebruiken van die tijd opgesplitst in timmerwerk, metselwerk, dekwerk van het dak en het leveren van het benodigde ijzerwerk. De bouw moest gereed zijn in september 1742; voor een overschrijding gold een boete van 30 stuivers per dag**.** We mogen aannemen. dat de stenen kerk omstreeks oktober 1742 in gebruik is genomen.

Het kerkbestuur liet in 1752, zonder daar vooraf de autoriteiten in te kennen, het interieur veranderen. Zodra de kwartierschout van Oisterwijk dit te weten kwam, stuurde hij een deurwaarder naar Udenhout om de aard van de verandering te inspecteren. In de kerk waren enkele vernieuwingen aangebracht, onder andere een nieuw houtgewelf onder het dak. De deurwaarder sprak van 'het verwulften van het dak', het trapeziumvormig onderschieten van het strooien dak van de schuur. Pastoor Elias Robben en zijn kerkmeesters ontvingen een gerechtelijk dwangbevel van de deurwaarder. Zij werden gedwongen een vergunning tot het uitvoeren van deze timmerwerken te tonen, maar die was er niet. Hals over kop liet het kerkbestuur namens de inwoners van Udenhout en Berkel een rekest indienen bij de Staten-Generaal. Nederig boden zij hun excuses aan voor het eigenhandig optreden en zeiden te goeder trouw te hebben gehandeld. Daarna volgde een ambtelijk proces. Onderdeel daarvan was een opmeting van de kerk door meestertimmerman Jan Bertens uit Oisterwijk. Dankzij zijn werk weten we iets meer over de schuurkerk van 1742. Hij gaf op, dat de schuurkerk binnenwerks 82 voet lang was en 42 voet breed. In de kerk stonden acht houten pilaren, bekleed met planken.

Uitbreiding van de schuurkerk in 1767

In 1767 zonden de pastoor en zijn kerkmeesters wederom een rekest naar de Staten-Generaal met het verzoek om toestemming voor het vergroten van hun kerk. Er kwamen zoveel mensen, dat vele bezoekers voor de zondagse dienst buiten moesten blijven. In de kerk was het benauwd vanwege de lage zoldering en door het gedrang van de kerkgangers. Het kerkbestuur kreeg op 25 mei 1767 toestemming de schuurkerk te vergroten met 'drie stijlgebindten' ter lengte van in totaal 32 à 33 voet. De uitbreiding kwam aan de zijde van de akkers van 'de Zeshoeven'. Tegelijkertijd met de vergroting van de kerk realiseerde het kerkbestuur een sacristie en een vergader- en spreekkamer. In de kerk kwamen drie te repareren of te veranderen altaren, twee biechtstoelen, een communiebank en een nieuwe preekstoel.

Slechts enkele jaren nadat de schuurkerk aan de achterzijde was verlengd, kwamen er weer andere bouwkundige problemen. De gevel aan de straatzijde (Slimstraat) stond op instorten. De stenen dreigden uit de muur te vallen en de ramen en deuren in deze gevel waren totaal verrot. Bovendien vonden de kerkbezoekers, dat er te weinig daglicht in de kerk kon komen. In de wintermaanden drong tot 10 uur in de ochtend nauwelijks enig licht de kerk binnen. Men moest zich op die dagen behelpen met kaarsen. Op 13 mei 1774 liet het kerkbestuur een nieuw rekest bij de Staten-Generaal deponeren. Er kwam in dat jaar een nieuwe gevel aan de straatzijde. Vloeren en plafond werden gerepareerd en er kwamen ramen die meer licht doorlieten. Aan de binnenkant kwam een muurtje tot een hoogte van drie voet om het afbladderen van de kalklaag te voorkomen. Het altaar kreeg een laagje verf.

In 1810 heeft het kerkbestuur nog gronden aangekocht voor verdere uitbreiding van de kerk, maar die kwam toen niet tot stand.

In 1836 begon het kerkbestuur met het ontwikkelen van een plan voor de bouw van een nieuwe kerk. Op 11 april 1836 vroeg de voorzitter van het kerkbestuur, pastoor Wilhelmus Reijs, aan de bouwkundige aannemer Jan Brands uit Drunen om de bestaande Rooms Katholieke kerk te inspecteren en te taxeren. Ook moest Jan Brands de grond van buurman Antony Robben, gelegen ten noorden van de schuurkerk, op draagkracht beproeven. Vervolgens kreeg aannemer Brands opdracht een ontwerp met bestek op te stellen voor de bouw van een nieuwe kerk**.** De bouwkundige beoordeelde de kwaliteit van de bestaande oude kerk en maakte vervolgens een taxatie van de waarde van de afkomende bouwstoffen bij eventuele sloop van dat gebouw. Bij zijn rapport leverde hij een tekening van de bestaande toestand van de oude schuurkerk. Dan blijkt dat de afmetingen van de oude kerk exact overeenkomen met de maatvoering zoals die in 1767 was uitgevoerd. De voorgevel was voor een gedeelte zeer diep uitgeregend, het gebint en kapwerk hadden veel geleden, het rieten dak

was totaal versleten, de lichtkozijnen en de glasramen waren zeer slecht en de vloeren waren voor een groot gedeelte versleten, kortom rijp voor de sloop.

De oude Cruijsstraetse kapel

Dat de inwoners van Udenhout, met name de bestuurders, zich voor hun kapel bleven interesseren, blijkt steeds weer uit herhaalde verzoeken aan de Abt van Leuven om de geleidelijk in verval geraakte kapel te onderhouden. In de kapel was ongeveer halverwege een primitieve afscheiding van de raadkamer van de gemeente met de kerkruimte voor de protestanten. Rond 1780 verkeerde de kapel in een zodanig vervallen staat, dat herstel niet meer mogelijk was. De regenten van Udenhout zagen zich voor de wel zeer onwelkome taak geplaatst om een nieuwe kerk te bouwen, een nieuw gebedshuis voor een handvol protestantse kerkgangers. Door de Udenhoutse autoriteiten was nog geprobeerd om de abt van de St.-Geertrui-Abdij in Leuven voor de kosten te laten opdraaien. Deze abt inde immers nog steeds de "tiendenpenningen" van Udenhout. Op 6 december 1782 kreeg Udenhout van de Raad van Brabant opdracht een nieuwe protestantse kerk te bouwen. In het daarop aansluitende jaar 1783 is opdracht verstrekt aan de architect Verhees uit Boxtel tot een ontwerp van een nieuwe kapel. De begroting van de bouwkosten beliep een bedrag van 7.000 gulden. Het bouwplan is om onbekende redenen niet uitgevoerd. Op 14 december 1786 besloot men opnieuw tot de bouw van een kapel, ditmaal op basis van een ontwerp, waarvan de kostenbegroting maar liefst tot 12.215 gulden was opgelopen. Dit was zelfs de Staten-Generaal te gortig, zodat dit college op 3 maart 1788 besliste, dat het oorspronkelijke ontwerp van Verhees uit 1783 moest worden uitgevoerd. Dit plan was aanzienlijk goedkoper. Men handelde vervolgens conform de beslissing van de overheid. De oude kapel werd afgebroken, waarna op dezelfde plek, een nieuwe kleine kapel verrees. De 'nieuwe Agtkante kerk in den Udenhout' vertoonde de classicistische bouwvormen uit die tijd. De achthoek had een grondvlak van circa 9x9 m. Op de hoeken zaten aan de buitenzijde vlakke uitgemetselde verticale banden tegen het muurwerk. Het staat vast, dat ten behoeve van de nieuwbouw de oude kapel met toren geheel is afgebroken en dat op de oude locatie een nieuwe fundering is gemaakt. De buitenmuren ter hoogte van ca. 30 voet waren gemaakt van harde bakstenen. In de buitenmuur was iets boven het maaiveld een hardstenen band aangebracht van 'Polijste Steen'. In de kapel kwam een zolder met ruimte voor de opstelling van het torenuurwerk met een kast daaromheen. Nog een verdieping hoger, in de lantaarn van de koepel kwam een klokkenstoel voor het ophangen van twee klokken. Direct achter de toegangsdeur was van houtwerk een portaal gemaakt met daarin een trap naar de zolderverdieping. De binnenmuren van de kapel bestonden uit metselwerk van zachte steen. Muren en plafond waren bepleisterd met specie en vervolgens gewit. De vloer bestond uit zachtgebakken blauwe plavuizen. Op 10 oktober 1788 legde de Hoog Edele Geboren Jonkvrouwe Eleonora Gabrièlla Johanna Seijna van Dopff, op verzoek van de stadhouder (de vervanger van de schout van Oisterwijk) en regenten van het dorp Udenhout de eerste steen voor de nieuw te bouwen kerk. De herdenkingssteen bevindt zich momenteel op het kasteel. De inscriptie luidt: *Gedachtenis dat de Hoog Edele Gebooren Jonkvrouwe Eleonora Gabrielle Johanna Baronesse van Dopff op den 10e October 1788 den eersten steen van deze kerk heeft gelegd. 't Ontdekte Heilig Heim van Gods gekruisten Soon te hooren op een toon die 't hart voor God doet Leeven om Hem te dienen Die van Sijnen glorie troon aan Zondaars 't hoogste heil voor 't Eeuwigheid wil geeven is 't oogmerk van dit Huis geheiligd door gebeen, een edele telg van Dopff lag hier den eersten steen.*

Met de komst van de Fransen in 1795 verloor de Nederduits Gereformeerde Kerk haar status als staatsgodsdienst. De invoering van vrijheid van godsdienst had tot gevolg, dat de protestanten veel van de in 1648 genaaste kerken moesten teruggeven. Omdat ook de Udenhouters hun kapel terug wilden hebben, diende de dorpsgemeente op 3 oktober 1798 bij de Oisterwijkse Kerkeraad een voorstel in tot naasting van de kapel. De Kerkeraad wees op 10 oktober 1798 het voorstel resoluut af. Op 20 juni 1805 probeerde het plaatselijke bestuur van de nieuwe gemeente op grond van nieuwe regelingen opnieuw de kapel in handen te krijgen. Bij Koninklijk Besluit van 15 januari 1810 werd op het rekest van de gemeente beslist, dat de Hervormde kapel het private eigendom van die kerk was, omdat de kapel

eertijds niet behoorde tot de private goederen van een parochie. De gemeente kreeg dus haar vroegere eigendom niet terug.

Tot 1806 gebruikte de jonge gemeente Udenhout de ruimte voor haar raadsvergaderingen en als werkruimte voor de secretaris. Vanaf 1803 ging de gemeente over tot het inrichten van een vertrek in de woning van de dorpsonderwijzer.

Onder leiding van de Oisterwijkse predikanten maakte de protestantse gemeenschap aanvankelijk veelvuldig gebruik van de kapel. Volgens een aantekening van de burgemeester waren er in 1815 in Udenhout 12 protestanten bekend. Dat aantal daalde snel naar 2 in 1845, te weten mevrouw Wilhelmina Elizabeth Jeanne Le Mire van Franckenberg en Proschlitz en haar zoontje Guillaume. Op 17 maart, 7 april, 5 mei en 9 juni 1839 werden voor het laatst diensten in de hervormde kapel gehouden.

Op 5 augustus 1865 richtte de burgemeester zich tot de Kerkeraad van Oisterwijk, hetgeen op 4 januari 1866 nog eens werd herhaald. De burgervader wees op het gevaar voor de kinderen, die de openbare school bezochten. Voor en na schooltijd hielden die zich op in de onmiddellijke omgeving van het bouwvallige kerkgebouwtje. Door het college van kerkvoogden werd daarop, op 17 november 1866, geantwoord: "…. Ons wel te willen berigten of de toestand van ons kerkgebouw te uwent in zoodanige staat verkeert dat het door u noodzakelijk wordt geacht het gebouw af te breken, in welk geval wij gaarne bereid zijn tot afbreking over te gaan…".

Intussen hadden de Udenhouters aan de andere kant van de straat een prachtig nieuwe Waterstaatskerk gebouwd, waarop ze oprecht trots waren.

Vijftien pastoraten
De Udenhoutse parochie telt tot op heden vijftien pastoraten.

1. Elias Robben (1722-1765)
Zoals hiervoor beschreven is de benoeming van pastoor Robben de kroon op de pogingen van de Udenhoutse gemeenschap om onafhankelijk van Oisterwijk te worden. Udenhout had sinds 15 januari 1722 een eigen pastoor, erkend door de Staten-Generaal, en was daarmee feitelijk als parochie onafhankelijk. Elias Robben bewoonde "de achterste woning met tuinhuis en visvijver" van het landgoed De Strijdhoef, waarop later het kasteel is gebouwd. Kort voor of tijdens de bouw van het kasteel zorgde de familie Van Dopff voor vervangende huisvesting voor de pastoor en zijn kapelaan. Zij betrokken het huis "Tengnagell" of "Vijverlust" achter in de Slimstraat, dat later in het dorp nog heel lang werd aangeduid als "de Oude Pastorie".

2. Jacobus Watrin (1765-1786)
Jacobus Watrin, Waterin en Watering was al kapelaan in Udenhout onder pastoor Robben. Zijn familie kocht "de Oude Pastorie" aan de Slimstraat van de kasteelheer.

3. Lambertus van den Boome (1786-1824)
Omdat de pastorie geen eigendom was van de parochie maar van de familie van de overleden pastoor Watrin, moest de parochie een nieuwe pastorie bouwen. Die kwam er aan de Kreitenmolenstraat, waar nu Felixhof is. In 1788 werd de eerste steen gelegd. De pastorie kon in 1789 worden betrokken. De energieke pastoor van den Boome was sinds 1811 deken en kreeg uit dien hoofde bemoeienis met parochies in de omgeving.

4. Wilhelmus Reijs (1824-1837)
Pastoor Reijs heeft de initiatieven genomen tot de bouw van de St.-Lambertuskerk. Hij heeft de eerste gesprekken gehad met architecten en hij heeft ervoor gezorgd, dat de grond beschikbaar kwam. Omdat er in 1837 niet meer begraven mocht worden bij de kapel op het kruispunt en omdat Udenhout nog geen eigen katholieke begraafplaats had, terwijl de pastoor

blijkbaar toch op Udenhoutse grond begraven wilde worden, vond de pastoor zijn laatste rustplaats op de toenmalige algemene begraafplaats aan de Groenstraat.

5. Petrus Verschuure (1837-1859)
Pastoor Verschuure is de bouwpastoor van de St.-Lambertuskerk. Die kwam in 1841 gereed. Hij heeft gezien hoe zijn nieuwe kerk een prachtig interieur kreeg dankzij de vele schenkingen van zijn parochianen. In 1842 werd rondom de kerk een eigen katholiek kerkhof aangelegd. Pastoor Verschuure heeft niet alleen de bouw gezien van de nieuwe kerk, maar ook van het nieuwe gemeentehuis, in 1849/1850. Onder pastoor Verschuure werd Berkel een zelfstandige parochie.

6. Felix Cuijpers (1859-1884)
De naam van pastoor Felix Cuijpers leeft nog altijd voort in het dorp, onder andere in de naam "Felixhof". Zijn voorganger pastoor Verschuure had al de eerste initiatieven genomen, maar onder pastoor Cuijpers kwam in 1862 het klooster van St.-Felix tot stand. Het waren de zusters van Liefde die er begonnen met katholiek onderwijs aan meisjes en met een huis voor zieken en bejaarden. Felix werd begonnen in de oude pastorie aan de Kreitenmolenstraat. Daarvoor had de pastoor wel een nieuwe pastorie moeten bouwen, naast de kerk aan de Slimstraat.

7. Petrus van de Wal (1884-1902)
Pastoor van de Wal heeft aan de wieg gestaan van de bouw van een lagere school voor katholiek onderwijs aan jongens en de komst van de fraters naar Udenhout. De fraters begonnen op 2 mei 1901 met hun werk in Udenhout. Onder het pastoraat van pastoor van de Wal werd de kerk verrijkt met de glas-in-loodramen en met de kruisweg.

8. Everardus van der Heijde (1902-1903)
Het korte pastoraat van de jong gestorven pastoor kenmerkt zich vooral door de bouw van een carbidhuisje op het kerkhof, waardoor er verlichting kwam in kerk, pastorie en school. Pastoor van der Heijde besteedde veel aandacht aan het kerkhof en hij bouwde er de calvarieberg.

9. Petrus van Eijl (1903-1939)
Pastoor van Eijl was voor Udenhout de pastoor van het Rijke Roomsche Leven. In het begin van zijn pastoraat nam hij samen met burgemeester van Heeswijk het ene na het andere initiatief: de oprichting van standsorganisaties en vakbonden, verzekeringen, activiteiten voor jongeren, armenzorg, het opzetten van een bibliotheek, etc. Voor de pastoor moest alles verbonden zijn aan de kerk, elke jeugdactiviteit, elke vereniging. Cafébezoek door jongeren en de kermis zijn maar twee voorbeelden van wat de pastoor niet goed vond. Het jongerenpatronaat van de pastoor was ver buiten de dorpsgrenzen een voorbeeld.

10. Adrianus van der Meijden (1939-1940)
Pastoor van der Meijden is maar kort pastoor geweest. Hij werd in 1940 geroepen om president van het Groot Seminarie te worden.

11. Johannes van Welie (1940-1948)
Van Welie was pastoor tijdens de moeilijke oorlogsjaren, met alle angst van de aanwezigheid van de bezetter, de Udenhoutse jongens in het leger, ondergedoken jeugd, de voortdurend overvliegende bommenwerpers tussen het Roergebied en Londen, de vernietigingen, de opvang van vluchtelingen, etc. Hij heeft lange tijd zijn pastorie beschikbaar gesteld voor de professoren van het Klein Seminarie, dat tijdelijk in het Udenhoutse patronaat was ondergebracht.

12. Karel Prinsen (1948-1970)

Pastoor Prinsen had Udenhoutse voorouders. Zijn grootmoeder was een dochter van burgemeester Antony Robben. Pastoor Prinsen heeft enorm veel energie besteed aan zijn kerk, zowel aan het gebouw als aan het interieur. Al vroeg in zijn pastoraat, in 1951, liet hij de kerk uitbouwen tot een kruiskerk. Onder zijn leiding maakte de Beierse beeldhouwer Bäumler de prachtige kerkbanken. De altaren werden verguld. Hij kocht grote schilderijen voor zijn kerk. Onder pastoor Prinsen veranderde de maatschappij enorm. De Udenhoutse jeugd ging studeren in de stad. De auto en de tv maakten de wereld groter. Kerkelijke voormannen als paus Johannes XXIII en de Bossche bisschop Bekkers riepen op om anders te geloven, minder met de uiterlijkheden van het Rijke Roomsche Leven.
Pastoor Prinsen was ook deken van het St.-Bernulphusgilde, een organisatie die zich inzet voor kerkelijke kunst.

13. Petrus Ras (1970-1972)
De jonge pastoor Ras zorgde voor revolutionaire veranderingen in de Udenhoutse kerk, met name in de liturgie. Dat deed hij, zoals zovelen, analoog aan de uitkomsten van het Vaticaans Concilie. Zijn stijl van werken was niet te veel te praten maar vooral te doen. In 1972 verliet de pastoor het ambt.

14. Karel Gevers (1972-1983)
Onder pastoor Gevers keerde de rust wat terug. Maar er was in de parochie, zoals overal, een gevoel van spanning tussen enerzijds de traditionele door Rome bestuurde hiërarchische kerkorganisatie en anderzijds de taak van iedere christen om vooral medemens te zijn. Onder pastoor Gevers kwam er een einde aan de nadrukkelijke aanwezigheid van de parochie in diverse maatschappelijke belangen. Zo werden bijvoorbeeld de scholen bestuurlijk losgekoppeld van de parochie.

15. Wim van Sprang (1983-2002)
Onder pastor van Sprang O.F.M.Conv. is de Udenhoutse parochie een bloeiende gemeenschap geworden met vele honderden actieve medewerkers onder zijn devies “elkaars pastor zijn”. Dat kreeg ondermeer vorm in diakens en leken die voorgaan in woord- en communievieringen. Onder het pastoraat van Van Sprang is de kerk een aantal keren flink opgeknapt en dankzij de inspanning van vele parochianen konden het Loretorgel en de preekstoel worden gerestaureerd. Er komt langzaam maar zeker een steeds intensievere samenwerking tussen de parochies van Udenhout, Berkel en Enschot op gang.

2. De Waterstaatskerk 1841

De bouw van de Waterstaatskerk in 1841
De gemeente Udenhout bleef alsmaar groeien en daarmee ook de parochie. De schuurkerk werd onder het pastoraat van pastoor Reijs (1824-1837) opnieuw te klein. Daarom smeedde het kerkbestuur grootse plannen, die uiteindelijk resulteerden in het bouwen van de Waterstaatskerk, vlak naast de oude schuurkerk richting kruispunt.

Voor de nieuw te bouwen kerk was een gedeelte nodig van het erf van Anthony Robben. Pastoor Reijs nodigde aannemer Jan Brands uit Drunen, “opnemer van de oude R.K.Kerk”, uit om de aan te kopen grond te “proberen”. Dit gebeurde op 11 april 1836. De architect kreeg daarna opdracht een bestek voor de nieuwe kerk te maken. Het kerkbestuur zal vele vergaderingen hebben besteed aan conceptontwerpen en vooral ook aan een begroting en de financiering van een nieuwe kerk. Een oproep vanaf de kansel om schenkingen was ongetwijfeld onvoldoende. Pastoor Reijs zal wel extra vaak op huisbezoek zijn gegaan. Uiteindelijk, op 13 april 1837, stuurde de pastoor een subsidieverzoek uit, vergezeld van een bestek en een begroting. Het subsidieverzoek was gericht aan “Zijne Majesteit den Koning, Prins van Oranje Nassau, Groot Hertog van Luxemburg, etc.”. Een passage uit deze brief: *Dat voornoemde schuurkerk geheel versleten is en ook te klein voor de toenemende bevolking, zoodat de nood dringend is om dezelve door een geheel nieuw kerkgebouw te doen vervangen. Dat de gemeente Udenhout niet heeft kunnen jouisseren (genieten) van de milddadige bepalingen bij uwer Majesteits Besluit van den 13 augustus No 4 Litt C en dus niets heeft genoten van de afkoopgelden wegens de verpligting van het Domein om de kerken te onderhouden. Dat de Rooms Catholieke ingezetenen, welke met het geheel onderhoud van hunne Eeredienst belast zijn en bijna geheel uit landbouwende personen bestaan, buiten staat zijn om in die kosten geheel te voorzien. Dat zij om hunnen goeden wil te toonen en overtuigd van de noodzakelijkheid tot het oprigten van ene geschikt kerkgebouw eene inschrijving hebben geopend, welke de voor deze gemeente aanzienlijke som van f.13.455,- guldens bedraagt”.*

De ontwerptekening van de Drunense aannemer Jan Brands voldeed natuurlijk aan de verwachtingen van de Haagse ambtenaren. Het kerkgebouw valt onmiddellijk op als een Waterstaatskerk. Dat was de trend van die dagen, in elk geval, als je subsidie wilde ontvangen van de Directeur Generaal voor de zaken van de R.C. Eeredienst, dat altijd toezicht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Waterstaat met zich meebracht. Zo op het oog zou je kunnen opmerken: “Hé, dat is de Udenhoutse kerk”. Maar de ontwerptekening toont drie opmerkelijke verschillen met de later gebouwde kerk. Op de eerste plaats staat de toren tegen de kerk aan. Er zitten zijdeuren in de toren. Op de tweede plaats heeft de toren ronde vormen. Op de derde plaats is de kerk op de tekening een raam kleiner dan de in 1841 gebouwde kerk.

Pastoor Reijs heeft zijn klus niet mogen afmaken. Hij heeft zelfs het overheidsbesluit op zijn brief van 13 april niet mogen meemaken. Pastoor Reijs overleed twee maanden later, op 17 juni 1837. Een jaar daarna overleed ook Jan Brands uit Drunen. Pastoor Reijs werd opgevolgd door pastoor Verschuure. Die schakelde een andere architect in, namelijk de heer Lafertée uit Den Bosch.

Pastoor Verschuure aarzelde aanvankelijk om het grote project voort te zetten. Na consultatie van de vicaris ging hij toch aan de slag en zette alle formaliteiten door om de bouw van een nieuwe kerk mogelijk te maken. Om te beginnen de subsidieaanvraag. Maar ja, een nieuwe pastoor en een nieuwe architect. Dat betekende ook een nieuwe tekening. Alle vormen, met name van de toren, werden vierkant. Links van de toren kwam een Mariakapel en rechts van de toren een doopkapel, met als optisch gevolg dat de toren niet meer voor tegen de kerk aan stond, maar als het ware in de kerk, tussen de beide kapellen. En een bijkomend effect was natuurlijk, dat de kerk in de lengte een raam meer telde. Op 4 maart 1839 kwam er een

positief bericht vanuit Den Haag. De pastoor verkreeg een rijkssubsidie van f.12.000,-, uit te keren in drie jaarlijkse termijnen. Er was wel een voorwaarde verbonden aan de subsidie. Er moest nog overleg plaatsvinden met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Waterstaat over het doorvoeren van bezuinigingen. De geraamde kosten van 58.000 gulden mochten niet worden overschreden. Maar de subsidie was er, en pastoor Verschuure kon beginnen met zijn levenswerk.

De koop, door het parochiebestuur, van de grond van Robben, werd op 23 mei 1839 gesloten ten overstaan van notaris Jan van den Bosch te Udenhout. De koop geschiedde in het bijzijn van de getuigen Willem van Iersel en Jan Slots, kerkenraad Joost Bertens en verder pastoor Verschuure en Anthony Robben. Notaris van den Bosch schonk de koopsom van de grond.

Op 17 juni 1839 vond de aanbesteding plaats. In eerste instantie werd de opdracht gegund aan de laagste inschrijver, Jacobus van Calker uit Engelen. Later kwam er een aannemer bij, de een na laagste inschrijver Reinier van Driel uit Stratum. De aannemers moesten de kerk en de toren met plafond bouwen. Voor de rest zou men zelf zorgen. Kosten f.53.374,-. De aanbesteding van de bouw werd op 8 juli 1839 goedgekeurd door de directeur-generaal, ook al had deze aanbesteding in feite reeds plaatsgevonden, en daarmee was voldaan aan de voorwaarde van het koninklijk besluit van 4 maart.

Voor de bouw en inrichting van de kerk brachten de parochianen veel geld bijeen. Een vrijwillige intekening leverde 13.910 gulden op. Er werd voor een preekstoel en twee beelden op de kleine altaren, een bedrag van 2.225 gulden geschonken. Voor twee kleine klokken in de toren kwam 600 gulden binnen en voor een nieuwe communiebank 400 gulden. De bankenpacht bracht 1.097 gulden op. Pastoor Verschuure schreef in 1840 een brief aan de bisschop. Daarin vertelde hij, dat de heer Christiaan Kuypers, onderwijzer te Udenhout, een orgel had aangeboden onder de toezegging het instrument gratis te zullen bespelen. Het was een orgel, aldus de pastoor, “dat wel niet geëvenredigd zal zijn aan onze schoone kerk”. Toch stelde hij voor het muziekinstrument te kopen, omdat men de komende 15 à 20 jaar geen aanschaf van een behoorlijk orgel zou kunnen bekostigen. In diezelfde brief deelde de pastoor ook mede, dat de zijmuren binnen veertien dagen op hoogte zouden zijn. Op 13 maart 1841 nam timmerman Geert Robben uit Udenhout op zich de kerkbanken in arbeidsloon te maken voor f.348,50, inclusief de benodigde spijkers en de lijm. De “herstenen” voor de vloer werden door de Udenhoutse parochianen op 9, 10 en 12 juli 1841, met 120 karren van de haven van Waalwijk gehaald. De stenen werden door een Fransman tot een vloer gelegd. Op 4 mei 1840 had pastoor Verschuure de eerste steen van de nieuwe kerk gelegd. Anderhalf jaar later, op 7 oktober 1841, werd de nieuwe kerk ingewijd door bisschop Cornelius Ludovicus baron van Wijkerslooth. De kerk werd toegewijd aan de heilige Lambertus.

7 Oktober 1841 is de datum van de kerkwijding. Dat was vroeger ook de datum om de jaarlijkse kermis te organiseren. Meer dan 100 jaar vond de Udenhoutse kermis in het eerste weekend van oktober plaats. Het is omstreeks 1955 verzet naar het laatste weekend van augustus.

Veel informatie over de bouw van de Udenhoutse kerk komt uit het “Huishoudend Notitieboekje” van burgemeester Anthony Robben. De laatste passage van zijn notities over de nieuwe Waterstaatskerk ging over het pachten van de banken: “Den 4 November zijn de banken verpacht in de nieuwe kerk en hebben voor ons huishouden alhier, gepacht de bank rechts in de groote gang no.5 van 4 plaatsen, dus f.3,50 per plaats, zegge f.14,-. 8 November, eerste keer in de nieuwe kerk.” Ita A. Robben, 9 November 1841.

Twee sacristieën

Links en rechts van het priesterkoor werden in 1841 twee sacristieën gebouwd. Deze waren toegankelijk via deuren tussen de grote vierkante pilaren, waartussen immers een muur was. Op oude foto’s zijn die sacristieën te zien als aparte kleine gebouwtjes. Vanuit de kerk gezien

had de linkersacristie de functie van sacristie, waar de priester en de misdienaars zich verzamelden, waar de kleding werd bewaard, etc. De andere sacristie kennen we tegenwoordig als de “bijsacristie”, waar koren kunnen repeteren en waar de priester de biecht van doven kan horen. Maar in de beginjaren droeg deze de naam van “nonnensacristie”. De zusters van St.-Felix hadden weliswaar een eigen kapel om daar samen te bidden, maar de eerste decennia hadden zij geen eigen priester. Zij moesten dus naar de kerk voor de H.Mis en zaten daar niet tussen de mensen, maar in de “nonnensacristie”.

Twee kapelletjes
Achter in de kerk zijn twee kapelletjes gebouwd. Een kapel is ingericht voor de Maria-verering en in het bijzonder toegewijd aan Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand. De andere is oorspronkelijk een doopkapel met in het midden een doopvont met daarboven een duif als gedaante van de H.Geest. Deze kapel is op dit moment ingericht als informatie- en documentatiecentrum.

Kerkklokken
De kerkklokken voor de nieuwe toren zijn geleverd door de firma Petit en Fritsen uit Aarle-Rixtel. Het ging om drie klokken van drie verschillende formaten en klanken. De grootste (toon H) met een doorsnede van 90 cm woog 400 kilo en had de inscriptie “Me fien facit P. Verschuure Pastoor 1840”. De tweede (toon D) met een doorsnede van 71 cm woog 200 kilo en had de inscriptie “In honorem S.Lamberti donarit St.Burgmans 1840”. De derde en kleinste (toon F) met een doorsnede van 59 cm woog 120 kilo en had de inscriptie “In honorem B.M.V. donarit W.L.Pijnenburg 1840”. De heren Stefan Burgmans en Willem Pijnenburg waren leden van het kerkbestuur. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn deze klokken door de bezetter in beslag genomen en omgesmolten. Na de oorlog heeft de parochie nieuwe klokken gekocht.

Hondenhok
Achter op de kerk, op de nok van het dak, heeft vele decennia een torentje gestaan, met daarin het klokje, waarmee ‘s middags om 12 uur het Angelus werd geluid. Dat torentje werd in het dorp het hondenhok genoemd.

Financiering
De bouw van de kerk heeft uiteindelijk 58.000 gulden gekost. In correspondentie met het bisdom werd op 15 april 1837 gesproken over een totaalbedrag van 51.388 gulden, waarvan 31.127 gulden gefinancierd zou kunnen worden door schenkingen in geld of natura, leningen en door verkoop van vrijkomende materialen van de oude schuurkerk. Men had een tekort van 20.261 gulden, waarvoor men zou aankloppen bij de overheid, 3.000 bij de gemeente en 17.000 bij de centrale overheid in Den Haag.

In 1838 had pastoor Verschuure, vlak na zijn benoeming tot pastoor van Udenhout, er nog een hard hoofd in en hij zou het liefst van de bouw van een nieuwe kerk hebben afgezien. Maar zijn pas overleden voorganger had alles in gang gezet en al aan zijn parochianen verteld. Pastoor Verschuure schreef over zijn twijfels een brief aan de bisschop: *UHW schijnt gedurig tegen de begrooting der kosten op te zien. ‘t is waar, deze loopt hoog, en dit baart mij, om de waarheid te zeggen, ook niet weinig bekommering. Dan, wat wil ik doen? Mijn waardige voorzaat heeft aldus het plan laten vervaardigen en zulks is aan de Gemeente bekend. Hieraan eene merkelijke verandering maken zou zeker den gemeentenaren geenzins bevallen en mij welligt in ene hatelijk daglicht stellen. Ondertussen , zou ik moeten vrezen, de kosten niet te kunnen goedmaken of desaangaande in verlegenheid te zullen geraken, wil ik liever van de gehele onderneming afzien; want wat mijn persoon betreft, het nut en genoegen, dat ik uit het nieuwe kerkgebouw te wachten heb, zal misschien klein en van korte duur zijn, en kan zeker geenzins opwegen tegen hetgeen ik deswege mogelijk wel te vrezen heb. Ik laat derhalve alles aan de beslissing en het goedvinden van UHW over en wil dees aangaande de gehele*

verantwoording niet op mij, ofschoon ik intussen niet zal nalaten het algemeen en bijzonder belang der gemeente te behartigen.
In de brief ging de pastoor vervolgens in op een oud gebruik in Udenhout. Een keer per jaar was er een 'omgang' om boter op te halen ten behoeve van de parochie. Later was dat gewijzigd in geld met het gevolg dat de inkomsten danig kleiner waren, nog maar 50 gulden. De pastoor had met zijn kerkbestuur besproken een soort normbedrag vast te stellen op tien cent per parochiaan. Dan zou de jaarlijkse omgang 160 gulden opleveren. Een fractie van het grote benodigde bedrag.

Maar het project ging door en Pastoor Verschuure ging de boer op om het benodigde geld bijeen te garen. In de periode vanaf 1840 sloot de parochie heel veel leningen af met parochianen en met derden. Pastoor Verschuure heeft ze allemaal toevertrouwd aan het memoriaal. De eerste lening was van de pastoor van Alem. Pastoor Verschuure schreef in zijn memoriaal: *Den 18 November 1840 ontvangen van den Eerwaarden Heer J. Burgmans, R.K.Pastoor te Alem, tweeduizend gulden tegen twee gulden vijftig cents ten honderd 's jaars, waarvan eene schuldbekentenis door pastoor en kerkmeesters is afgegeven.* Acht jaar later, op 9 augustus 1848, schenkt pastoor Burgmans de helft ervan aan de parochie, onder de conditie van een fundatie. In dit geval zag de fundatie er als volgt uit:

1. *Dat na deszelfs overlijden gedurende veertig jaren zijn naam op het zielboek zal staan en jaarlijks voor zijne ziel een zingend jaargetijde met het orgel zal plaatshebben, waarvoor telkens aan den Eerw. Heer Pastoor drie gulden, en aan de zangers vijftig cent zullen betaald worden.*
2. *Noch na deszelfs overlijden een zingend zevenste en twaalf zingende maandstonden met het orgel zullen geschieden, waarvoor telkens aan den Eerw. Heer Pastoor twee gulden en aan de zangers vijftig cents betaald zullen worden.*
3. *En bovendien nog driehonderdvierentwintig missen gelezen zullen worden, berekend tegen een stipendium van vijfenzeventig cents.*

Ten gevolge dezer beschikking is de eerste schuldbekentenis van tweeduizend gulden vernietigd en een nieuwe ter grootte van duizend gulden getekend en afgegeven. De schuldbekentenis van 1000 gulden is afgelost op 8 juli 1852.

In een tijdsbestek van anderhalf jaar heeft pastoor Verschuure voor in totaal iets meer dan 22.000 gulden leningen afgesloten met zijn parochianen. Een enorm bedrag voor die tijd. Hij zal er vele huisbezoeken voor hebben afgelegd. Voorts zijn er vele schenkingen verstrekt.

Overzicht ontvangsten en uitgaven

	Ontvangsten ten behoeve van de nieuwe kerk	
	Volgens Koninklijk Besluit een rijkssubsidie.	12.000,00
	Ontvangen van de aannemer 2½ % korting	1.334,35
	Schenkingen van parochianen voor de nieuwe kerk	13.910,86
	Schenkingen van parochianen voor een hardstenen vloer	1.515,22
	Onvoorwaardelijke giften.	1.804,50
	Ontvangen voor een nieuwe preekstoel en twee beelden	2.225,00
	Ontvangen voor de twee kleinste klokken in de toren.	600,00
	Ontvangen voor een nieuwe communiebank	400,00
	Ontvangen van zitgelden in de verpachte banken	1.097,25
	Ontvangen van oude verkochte kerkmeubelen	104,00
	Totaal ontvangen	34.991,18
	Beschikbaar uit eigen middelen van de parochie	11.122.01
	Totaal aan eigen middelen	46.113.19
	Leningen	22.050,00
	Totaal beschikbare middelen	68.163,19

	Uitgaven ten behoeve van de nieuwe kerk	
1839		
16 januari	Advocaat Ch.J.A. van Rijkevorsel te ‘s Bosch voor het opstellen van een rekest aan de Koning ter verkrijging van subsidie.	10,00
18 juli	Registratie van de aanbesteding	656,50
17 augustus	Weduwe J. Brands te Drunen voor het opmaken van een bestek	189,50
2 november	Jacobus van Riel te Udenhout voor het gemis van zijn land tot uitgraving van zand	20,00
15 november	J. Elissen voor het toezicht van 11 september tot en met 11 november	30,20
16 november	J. van Calker voor buitengewone diensten	150,00
23 november	Weledelen heer E.C.B. van Rappaard voor gedane voorschotten	197,15
1840		
7 december	J. Elissen voor het gehouden toezicht	119,00
19 december	Christiaan Kuijpers voor geleverde houtwaren	596,50
22 december	C. Bezemer te Vught voor eikenhout	176,80
1841		
16 maart	J. van Vught voor geleverd eikenhout	12,40
9 april	C. Kuijpers voor houtwaren	94,30
25 april	Postkantoor voor legesgelden bij het ontvangen van de drie ordonnantiën tot uitbetaling van het Rijkssubsidie	31,80
13 mei	Petit & Fritsen voor vier nieuw klokken met toebehoren	1.760,00
16 juli	Brandwaarborgmaatschappij te Brussel	23,12
5 augustus	J. Eekels ‘s Bosch voor 10 Nederlandsche mudden kalk	12,00
9 augustus	J. van Calker in acht termijnen de aannemingsprijs	53.374,00
25 augustus	A. van Veggel voor toezicht van 13 september 1839 tot 31 augustus 1841	1.336,00
5 september	Karvrachten, enz.	31,90
15 oktober	Weduwe P. Neefs te ‘s Bosch voor twee hardstenen wijwaterbakken en twee altaarstenen.	19,00
28 oktober	Den Smid J.B. Timmermans te ‘s Bosch voor een ijzeren kast, sloten, enz.	117,50
3 november	A. Leijten voor kapstokken	2,30
3 november	J. van Calker voor buitenwerken	1.671,30
3 november	Eiken schabben	13,00
5 november	Arbeidersloon voor metselaar en anderen	63,30
8 november	J.W. Notermans voor stukadoorswerk	24,60
18 november	G. Robben voor het maken der banken in 2 termijnen, heden en 2 augustus jl.	348,50
10 december	J.H. Laffertée te ‘s Bosch voor een hardstenen fonteinbak en twee witte plavuizen	8,20
15 december	J. Leijten, toren en dakleren	24,60
16 december	W. Ruijs, ijzerwerk	2,10
16 december	A. van Baal, hout en arbeid	13,20
17 december	C. van de Nosterum voor ijzer en smidswerken	37,30
17 december	G. den Ouden voor ijzer en smidswerken	24,30
18 december	G. Robben voor timmerwerk	49,40
18 december	F. Berkelmans voor verven	5,50
28 december	J. Elissen voor arbeidsloon	42,00
28 december	A. van den Bosch voor koperslagerswerk	89,10
28 december	Eerw. Heer J. Burgmans, pastoor te Alem, de jaarlijkse intrest	50,00
28 december	Kinderen Bergmans de jaarlijkse intrest	80,00

28 december	Armbestuur Udenhout de jaarlijkse intrest	30,00
29 december	J.Th. Laffertée te ‘s Bosch voor het opmaken van het bestek enz.	550,00
29 december	P. Laffertée te ‘s Bosch voor geleverde houtwaren	62,00
30 december	A. van Roessel te Oisterwijk voor het verven van de banken.	95,20
		62.215,32

Uit eigen middelen en schenkingen was beschikbaar 46.113,19 gulden en uit leningen 22.050,- gulden, tezamen 68.163,19 gulden. De kosten waren 62.215,32 gulden. En zo hield de pastoor na de bouw van de kerk nog een mooi bedrag van 5.947,87 in kas. Deze financiële rekening was ondertekend door het gehele kerkbestuur: P. Verschuure, pastoor, J.G. Bertens, W. Schaapendonk, P.W. van Zon en C. van den Oever. Ze hebben dat gedaan op 31 december 1841. De pastoor zal wel een lekkere fles wijn uit zijn kelder hebben gehaald.

De kenmerken van de Waterstaatskerk
Het type kerken, waartoe ook de Udenhoutse Lambertuskerk behoort, werd gebouwd in de periode 1824-1868 en kreeg als soortnaam de aanduiding “Waterstaatskerken”. Deze bijnaam hing samen met de belangrijke rol van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Waterstaat bij de bouw van die kerken. Bij Koninklijk Besluit van 16 augustus 1824 werd door koning Willem I vastgesteld, dat katholieken, indien zij een kerk wilden bouwen, hiervoor toestemming moesten vragen aan de overheid. Indien de parochie kon aantonen dat na de Vrede van Munster in 1648 de oorspronkelijke kerk door de hervormden was genaast, kon gelijk met de toestemming tot bouw een bouwsubsidie worden toegekend. De daarna volgende bouw kon worden begeleid door ingenieurs van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Waterstaat. De ambtenaren van dit overheidsorgaan hielden in feite toezicht op de kosten.

De term Waterstaatsstijl richt zich in het algemeen op kerken in neo-klassieke stijl. Deze bouwwijze was door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Waterstaat niet dwingend voorgeschreven. In die tijd was het meer een soort modeverschijnsel om aldus de kerken te ontwerpen. Het exterieur van de neo-klassieke Waterstaatsstijl toont kenmerken, ontleend aan de Griekse en Romeinse oudheid. Een strakke wandverdeling met het hanteren van pilasters en frontons verwijst naar Griekse en Romeinse tempelbouw. Deze elementen concentreren zich bij de Waterstaatskerken op de voorgevel. De zijgevels daarentegen krijgen nauwelijks aandacht. Alleen het hoogstnoodzakelijke is aanwezig. In de binnenbouw van de kerken, bijvoorbeeld bij de zuilen en pilasters, met hun Dorische en Ionische kapitelen, kunnen we het neo-klassieke element eveneens terugvinden. Ook deze interieurdelen verwijzen naar de klassieke oudheid. Typisch voor de Waterstaatskerken is ook, dat het grote hallenkerken zijn. Dat wil zeggen in feite een grote ruimte, slechts onderbroken door de noodzakelijke zuilenrijen.

Minachting van de “heidense” Waterstaatskerk
In de loop van de jaren ontstond een zekere minachting voor het fenomeen Waterstaatskerk. Vermoedelijk hebben bij deze onderwaardering sentimenten een rol gespeeld. Zoiets van “Rooms Katholieke Godshuizen, gebouwd onder toezicht van het protestantse Ministerie van Binnenlandse Zaken en Waterstaat”. Zeker in het Rijke Roomsche Leven van begin 20e eeuw zal dit een rol hebben gespeeld. Het gevolg is geweest dat na 1900 meerdere kerken van dit type zijn afgebroken en vervangen door andere. Bij deze vervangende kerkenbouw speelde bovendien de overweging mee dat de toen in zwang zijnde bouwstijl, de neo-gotiek, herinnerde aan een bloeitijd van de katholieke religie in de Middeleeuwen. Dit in scherp contrast met de verwijzing naar de heidense Griekse en Romeinse tempels, waarop de Waterstaatskerken zinspeelden.

Ook de Udenhoutse Waterstaatskerk dreigde ten offer te vallen aan deze aversie. Al voor 1920 bood “Gouden” Willem van Iersel zijn eigendom op het kruispunt langs de Schoorstraat

aan pastoor van Eijl aan om daar een nieuwe kerk te bouwen. Maar Van Eijl accepteerde zelden cadeautjes. Wel kocht onder zijn leiding het kerkbestuur in 1934 grond aan de Kreitenmolenstraat, bestemd om daar een nieuwe kerk te bouwen. Pastoor van der Meijden smeedde in 1940 een soortgelijk plan. Hij liet grond aankopen in de Slimstraat. Een pikant detail is de door de pastoor voorgestelde woningruil. De burgemeester van Udenhout zou zijn woning aan de Slimstraat 26 verlaten en gaan verhuizen naar de pastorie. De pastoor kon dan naast de nieuwe kerk zijn huishouding gaan voeren. De derde bedreiging kwam van zijn opvolger pastoor van Welie. Die had zelfs het voornemen de vervangende kerk te bouwen op de plek van de bestaande kerk. Hij stichtte een bouwfonds onder de naam “Fonds Nieuwe Kerk”. De bomen in de pastorietuin liet hij niet meer snoeien. In die tuin, zo had hij gedacht, moest een opslagplaats voor bouwmaterialen komen. De rijke jaren voor het fonds Nieuwe Kerk waren 1943, 1944 en 1945. Tientallen parochianen hebben in de oorlogsjaren flinke bedragen in dit fonds gedoteerd. Blijkbaar leefde het ook voldoende in de parochie dat men een andere dan een Waterstaatskerk zou moeten willen. Pastoor Prinsen schreef enkele jaren later in het Memoriaal van de parochie: *Zo vond ik dan bij de aanvang van mijn pastoraat (1948) een uitgebrand patronaat, een te kleine kerk en een bouwsom van f.68.346,50.*

De verbouwing tot kruiskerk in 1951

Het verhaal gaat dat pastoor Prinsen de eerste zondag de beste dat hij in Udenhout pastoor was, vanaf de preekstoel aan zijn “beminde gelovigen” beloofde dat hij hun mooie kerk tot de “schoonste” van het bisdom zou maken. Dat was in het jaar 1948. De parochianen waren verrast, want zijn voorgangers hadden alleen maar gesproken over het bouwen van een nieuwe kerk. Daarvoor was zelfs al grond aangekocht.

Misschien speelde een rol dat pastoor Prinsen zelf gedoopt is in een Waterstaatskerk, namelijk die van Aarle-Rixtel.

Het is pastoor Prinsen geweest, die haaks op de algemene tendens, geijverd heeft voor het behoud van de Udenhoutse Waterstaatskerk. Onder zijn pastoraat is zorg gedragen voor een belangrijke uitbreiding van de kerk in het jaar 1951. Door deze ingreep kreeg het gebouw zijn huidige vorm van een kruiskerk en nam de capaciteit van het gebouw toe met 380 tot 1100 zitplaatsen. De door pastoor Prinsen bevorderde aanpassingen zijn met veel respect voor het verleden gerealiseerd. Daardoor is de Udenhoutse Waterstaatskerk een gaaf voorbeeld gebleven van de kerkbouw uit de 19e eeuw.

Pastoor Prinsen vertelde zijn parochianen in een van zijn eerste zondagspreken dat hij blij was, dat zijn voorgangers hun plannen om de kerk te slopen en een nieuwe te bouwen niet hadden kunnen verwezenlijken en dat hij dacht over uitbreiding van de kerk. Desgevraagd bleek ook het bisdom wel te voelen voor uitbreiding in plaats van nieuwbouw. In de vergadering van het kerkbestuur van 2 september 1948 kreeg architect Nijsten uit Vught opdracht tot het maken van tekeningen voor de uitbreiding. Hij was toch druk bezig met de tekeningen voor het parochiehuis (dat nog hersteld moest worden van de oorlogsschade). Het kon in een moeite doorgaan. Het kerkbestuur stelde als eis, aanvankelijk tegen de zin van architect Nijsten, dat de gehele vormgeving van de bestaande kerk moest worden overgenomen. Op 7 oktober 1948 had Nijsten het eerste ontwerp gereed. De bijbehorende begroting was f.123.000,-. Op zondag 7 november heeft de pastoor zijn parochianen uitgelegd hoe de kerk zou worden uitgebouwd. Voor de uitbreiding moesten 30 graven worden verplaatst, waarvan 13 met monument, waartegen geen bezwaren werden ingebracht. Op 15 november werd begonnen met het verwijderen van de graven. Dat gebeurde door een metselaar met behulp van enkele jonge boeren. Ook deden de jonge boeren alvast het nodige graafwerk, zodat later een aannemer meteen aan de slag kon met het leggen van fundamenten.

Maar vervolgens viel het werk enige tijd stil. Het bisdom kreeg namelijk ieder jaar van het Ministerie van Wederopbouw een bepaald ‘bouwvolume’ toegewezen, dat dan verdeeld moest worden over de meest urgente objecten. Het bouwvolume werd door de overheid

opgelegd omdat er landelijk schaarste aan bouwmaterialen was. En zo moest pastoor Prinsen eigenlijk wachten tot Udenhout voldoende hoog op de prioriteitenlijst stond. “Enige vasthoudendheid”, schreef hij zelf, “om gemaakte plannen tot uitvoering te brengen was in die dagen wel nodig”. Zelfs een goede vriendschapsband met de bisschoppelijke inspecteur voor bouwzaken, Rector van Helvoort, mocht evenwel niet baten. In oktober 1949 kreeg pastoor Prinsen opnieuw een koude douche bij rector van Helvoort. Het aan de bisdommen voor 1950 toegewezen bouwvolume was te klein om alle voor dat jaar geprojecteerde plannen uit te voeren. Drie uitbreidingen moesten achterwege blijven, waaronder Udenhout. Toch wist pastoor Prinsen ditmaal gedaan te krijgen dat men alvast mocht beginnen met de fundamenten en een kelder voor de verwarming. De firma Brekelmans, die intussen met de herbouw van het parochiehuis was begonnen, bracht een offerte uit. Op 29 oktober 1949 kwam het bericht dat het bisdom de werkzaamheden goedkeurde. Op 2 november werd begonnen met het afplanken van de bijsacristie en met het slopen van een paar muren, in afwachting van een baggerbedrijf, dat de kelder moest uitgraven. Op 14 november arriveerde die, een week later dan was afgesproken. In 2 dagen ruimde de baggeraar 400 m3 zand uit de kelderruimte. Om inkalven te voorkomen stortte men op 16 november een betonwal tegen de priesterkoorzijde. Pastoor Prinsen liet er geen gras over groeien. Nog dezelfde dag werd begonnen met het storten van de werkvloer van de kelder.

Op 14 juli 1950, op de verjaardag van de pastoor, kwam er een telefoontje van rector van Helvoort. “Het zal op prijs gesteld worden als met de uitbreiding van de kerk direct kan worden begonnen”. Op 16 juli volgde een vergadering van het kerkbestuur, dat besloot om alle Udenhoutse aannemers een kans te geven. Er kwamen acht inschrijvingen, variërend van f.105.000,- tot f.124.575,-. De laagste inschrijving was van de firma A.P. Brekelmans, die ook de aannemer was van het parochiehuis. Op 22 september 1950 begonnen de voorbereidende werkzaamheden. De schaarste aan materialen was evenwel nog zo groot, dat er slechts met de grootste moeite voldoende stenen beschikbaar kwamen. Daarom koos men voor het buitenwerk eerste klasse stenen van de Steenfabriek Udenhout en voor het binnenwerk tweede keus straatklinkers uit Kerkdriel. “Het zal wel sterk genoeg zijn”. Op 8 oktober begonnen vier duizendpoters te metselen. In één week werden 40.000 stenen verlegd. Op 16 december stond de vlag op het dak. Daarna was het de tijd voor de stukadoors en de schilders. De firma Scheepers uit Heerlen plaatste de verwarmingsketels voor f.8.635,-. In de loop van 1951 werden de gedemonteerde zijaltaren in de nieuwe zijvleugels weer opgebouwd. Het hoogaltaar, dat vroeger in de achterwand was ingebouwd, werd 1,27 meter naar voren gezet, zodat het ook vanuit de nieuwe zijvleugels zichtbaar werd. Bij die werkzaamheden verving men het houten altaarblad door een marmeren. Achter het altaar werd een deur naar de achtergang gemaakt. Vanwege de benodigde ruimte in het priesterkoor verplaatste men ook de communiebanken 1,27 meter. De preekstoel, die tot dan toe zoals in alle Waterstaatskerken tegen de 3e pilaar stond, verzette men naar de eerste pilaar. Het middenschip werd er veel ruimer van. Om het nog ruimer te maken zijn de heiligenbeelden, die tegen de pilaren in het middenschip stonden, tegen de buitenmuren en in de nieuwe zijvleugels geplaatst. Onder de elf heiligenbeelden zaten koperen wandarmen, die dateerden uit 1874 en gemaakt waren door koperslager Van den Bosch uit Udenhout. Zij werden verwerkt tot de 2 zesarmige lichtkronen, die in de zijvleugels hangen, ontworpen door architect Nijsten en gemaakt door Van de Biggelaar uit Tilburg. In 1953 maakte dezelfde Van de Biggelaar de 15 zesarmige lichtkroontjes uit geel en rood koper. In oktober 1951 konden de banken in de nieuwe zijbeuken worden geplaatst, aan de Mariakant geleverd door de firma Van de Plas uit Udenhout en aan de Lambertuskant geleverd door Kees de Weijer uit Udenhout. Laatstgenoemde leverde ook de nieuwe communiebanken aan de zijkanten en ter afsluiting van het priesterkoor. Tot slot kregen in oktober 1951 het priesterkoor, het hoogaltaar, de zijaltaren en de beelden nog een sausje van schilder Noud van Roermund uit Udenhout. Op 28 oktober kon monseigneur W. Mutsaers naar Udenhout komen om het hoofdaltaar opnieuw te consacreren.

Overzicht kosten uitbreiding van de kerk

Verplaatsing grafmonumenten	453,37
Bouwkosten uitbreiding	127.500,00
Ramen (grisaille-ornamentatie)	5.055,65
Elektrische installatie	1.840,00
Verwarming	8.635,00
Tegels	492,00
Meer en minder werk	4.162,26
Ornamenten electrisch licht	810,40
Verven hoogaltaar	300,00
Verven zijaltaren	254,55
Verven beelden	185,78
Marmeren altaarblad	415,90
Twee communiebanken	1.372,84
Kerkbanken, 380 zitplaatsen	12.139,64
Honorarium architect	10.141,21
Lichtdrukken en reiskosten	353,95
Leges gemeente	385,00
Leges bisdom	530,00
Onkosten kerkbestuur, altaarconsecratie, enz.	297,47
Totale kosten	175.325,02
Uit eigen middelen	118.333,47
Geldlening	56.991,55

Het geheim van de haan

De kerk heeft natuurlijk voortdurend groot en klein onderhoud nodig, reparaties aan het dak, herstelwerkzaamheden aan de dakgoten, het vervangen van versleten ramen, het onderhoud van alle houten meubelen, schilderswerkzaamheden, het plaatsen van een bliksemafleider (voor het eerst in 1870), het aanleggen van elektrische verlichting (1902), het aanleggen van een geluidsinstallatie (1952), etc. Teveel om in het kader van dit boek te kunnen noemen.

Boeiend is wel het voortdurend groot onderhoud van de toren. Pastoor van Eijl schreef in augustus 1933 in het Memoriaal: “Grote en kostbare restauratie van de toren. De gezamenlijke kosten bedroegen f.1240,-, maar de toren is zo goed als vernieuwd”. In 1956 is de toestand van de toren opnieuw gevaarlijk. Pastoor Prinsen ziet zich genoodzaakt de toren grondig te laten restaureren. Totale kosten f.56.416,66, inbegrepen de nieuwe bestrating van het kerkplein en het metselen van schansmuurtjes. Bij deze herstelwerkzaamheden is vooraan in het portaal een marmer-intarsie gelegd, geschonken door de jagers en sympathiserenden bij gelegenheid van de 10e slipjacht te Udenhout in 1958. In 1996 was de toren opnieuw toe aan een grondige restauratie. Maandenlang stond hij in de steigers. Tijdens de werkzaamheden bleken de balken waaraan de klokken waren opgehangen zo verrot, dat men het onverantwoord vond om nog langer de klokken te luiden. En dus werd het vanaf begin maart een tijdje stil in het dorp. Even leek het er op dat ook de haan zijn plaatsje op de toren tijdelijk moest verlaten. Vóór de reparatie zag men de haan heen en weer bewegen bij wind en zelfs bij het luiden van de klokken. Nadat men de draagbalken van de toren had vernieuwd, bleek de haan vast te staan. Al die tijd had niet de haan heen en weer bewogen bij het luiden, maar het gehele bovenstuk van de toren. Nu de draagbalken vernieuwd waren, bleek het niet meer nodig om de haan voor herstel naar beneden te halen. Jammer. Zo’n haan wordt bij het plaatsen altijd voorzien van iets van dat moment, een brief, een boek, een herinnering. Nu de haan niet hoefde te worden gedemonteerd, komen we er voor jaren niet achter wat er in onze haan zal zijn verstopt.

3. Het interieur

Het interieur van de Lambertuskerk is voor een zeer belangrijk deel vorm gegeven door de Antwerpse beeldhouwer Joannes (Jan) Jozef Peeters en de Boxmeerse schrijnwerker Jacobus Franciscus Beuijssen.

Joannes (Jan) Jozef Peeters (1804-1885)
Over de Antwerpse beeldhouwer Jan Jozef Peeters is weinig bekend. In het tijdschrift "De Vlaamsche School" uit 1885 treffen we een overlijdensbericht aan: *Joannes Jozef Peeters, de deken der Antwerpsche beeldhouwers, die onder andere de eerste meester van wijlen Jan van Arendonck was, is te Antwerpen, Arendstraat nr.50, overleden, den 8e April, ruim 81 jaar oud. Ontelbaar zijn de houten heiligenbeelden, de altaren en kerkmeubelen, door hem gemaakt, ook voor Holland. Hij was weduwnaar van Isabella Mathieux, en den 11e April, na een 9-ure-lijkdienst in de voorlopige H.Norbertuskerk, werd hij op het Kiel ter aarde besteld.*
Het "Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis" heeft in 1964 over hem geschreven: *Vermelden we nog even Jan Jozef Peeters (Antwerpen 1804-1885), deken van de toenmalige Antwerpse beeldhouwers, die de eerste meester was van beeldhouwer Jan van Arendonck, die deze zelfs een drietal jaren overleefde. Jammer genoeg hebben we geen werk van hem ontdekt. Toch weten we dat hij talrijke heiligenbeelden in hout, altaren en kerkmeubelen voor binnen- en buitenlandse kerken heeft gemaakt.*

Jan Jozef Peeters werd op 24 maart 1804 geboren te Antwerpen. Hij was de zoon van Petrus Franciscus Peeters en Joanna Maria Theresia van den Nest. Hij trouwde met Isabella Mattieux, die geboren werd in 1803 en zou sterven op 8 november 1875. Het huwelijk bracht achttien kinderen voort waarvan de meeste dood werden geboren of op jonge leeftijd stierven. De zoons Josephus Nicolaas en Augustinus Ludovicus traden in de voetsporen van hun vader, maar ook hen trof het lot van een vroege dood. Jan Jozef Peeters heeft op verschillende plaatsen in Antwerpen gewoond, dan wel zijn atelier gehad. In 1838 was dit op het Ververskanaal 2170, in 1843 was het adres Paardenmarkt 450, in 1872 werd het Simonsstraat 30, in 1875 Ommeganckstraat 21 en zijn laatste adres was Arendstraat 50.

Waar Peeters zelf zijn opleiding heeft genoten is onbekend. Wel is zeker, dat hij zelf in zijn eigen atelier leerlingen had. Zo is hij vele jaren de meester geweest van de beeldhouwers Jan van Arendonck, Lodewijck Jacobin en Joseph Jacques Ducaju.

In het overlijdensbericht staat vermeld, dat de door Peeters vervaardigde heiligenbeelden ontelbaar zijn. Hij moet derhalve een atelier hebben gehad, dat op fabrieksmatige productie was ingericht en vele medewerkers moet hebben geteld. Bekend is, dat een zekere Jacques Driessen meesterknecht was. Nadat in de 19e eeuw steeds meer Brabantse schrijnwerkers en timmerlieden zich gingen specialiseren in het vervaardigen van kerkmeubilair zocht Peeters steeds vaker samenwerking met Brabantse bedrijven, zoals dat van Jacobus Franciscus Beuijssen in Boxmeer en Henri Meijers in Oirschot. Zo heeft Peeters vele kerkinterieurs kunnen realiseren, zoals van de St.-Servatiuskerk in Erp en de St.-Lambertuskerk van Udenhout.

Jan Jozef Peeters is in de Udenhoutse kerk in elk geval de maker van het hoofdaltaar, het grootste deel van de zijaltaren, de heiligenbeelden en de preekstoel. Ook heeft hij voor de Udenhoutse kerk in 1841 de vloertegels geleverd en later een witmarmeren doopvont en een schilderstuk. Hij heeft de schrijnwerker Beuijssen uit Boxmeer ingeschakeld voor het leveren van de communiebank, de biechtstoelen en een deel van het houtwerk van de zijaltaren.

De beeldhouwer Jan Jozef Peeters werkte in de neo-barokke stijl. Deze is het best herkenbaar aan de heiligenbeelden in de kerk. De heiligen dragen allemaal zware kleding, wijd en geplooid. Ze uiten zich in heftige gebarentaal, opgestoken armen en handen.

Jacobus Franciscus Beuijssen (1809-1885)
Jacobus Beuijssen is op 16 april 1809 geboren in Geldrop als zoon van Franciscus Beuijssen en Johanna Cornelia Peeters. Jacobus huwde Johanna Margaretha Lucia Voss. Jacobus Beuijssen staat soms in de boeken genoteerd als beeldhouwer en soms als schrijnwerker. In 1840, vlak voor hij zijn werk voor de Udenhoutse kerk begon, staat hij in het bevolkingsregister genoteerd als beeldhouwer. Bij zijn overlijden op 27 maart 1885 (11 dagen voor de dood van Jan Jozef Peeters) te Boxmeer is zijn beroep architect. Gedurende zijn arbeidzame leven woonden er bij hem thuis in Boxmeer voortdurend studenten en vakgenoten. In 1870 bijvoorbeeld woonden Christiaan Nepping en Willem Jonkers, beiden schrijnwerkers, bij hem in huis. Ook woonden twee zonen in huis, eveneens met het beroep van schrijnwerker. Net als Peeters zal ook Beuijssen thuis een groot atelier hebben gehad met vele medewerkers, waar hout werd bewerkt en diverse meubelen of onderdelen werden gemaakt.

De weduwe Heijliger van Iersel en haar kinderen Arnolda en Josephus
Het mooie interieur van de kerk is tot stand gekomen dankzij vele schenkingen, veelal collectes onder de parochianen, soms ook individuele schenkingen. De namen van de individuele schenkers staan geschreven in de annalen van de parochiegeschiedenis. Eén familie heeft een bijzondere rol gespeeld bij de keuzes voor het kerkinterieur. Dat is de familie van Heijliger van Iersel, die woonde in de Slimstraat. De familie was boer, had vele woningen en boerderijen in bezit en was verstrekker van kredieten en hypotheken. De familie was door en door katholiek, hooggeschoold en had affiniteit met kerkelijke kunst. Het gezin van Heijliger van Iersel en Joanna van Abeelen telde zeven kinderen. Van die zeven waren er drie zonen priester. Joannes was pastoor in Den Dungen, Franciscus was kapelaan bij zijn heerbroer in Den Dungen en Arnoldus was pastoor van Waspik. Adrianus stierf jong. Maria was de enige die trouwde, en wel met Antonius van Oorschot uit Eindhoven, en was voorouder van de latere burgemeester Jozef van Iersel en diens zoon Gouden Willem. De kinderen Arnolda en Josephus bleven ongehuwd. Tot de nalatenschap van deze twee kinderen na hun overlijden in 1864 behoorden 124 schuldbekentenissen onder vestiging van hypotheek. Bij de bouw van de kerk in 1841 was Heijliger van Iersel overleden. Zijn weduwe en haar kinderen Arnolda en Josephus ontwikkelden zich tot grote weldoeners van kerk en armen. Ze hebben vele schenkingen gedaan voor het interieur van St.-Lambertuskerk (periode van 1841 tot 1864). Arnolda en Josephus hebben ook aan de basis gestaan van de stichting van Huize St.-Felix (1862). Het is Arnolda van Iersel die wordt bedoeld met A.v.I. als schenkster van het hoogaltaar. Boeiend is op te merken, dat de preekstoelen van Udenhout, Den Dungen en Waspik heel veel op elkaar gelijken en dat de afbeeldingen van de Bergrede op de preekstoelen van Udenhout en Waspik nagenoeg identiek zijn. De familie van Iersel was blijkbaar zeer betrokken bij de kerkelijke kunst in die tijd. De preekstoel van Den Dungen was ouder dan die van Udenhout en was gemaakt door de Antwerpse beeldhouwer Jan Baptist van Hool. Het is mogelijk dezelfde familie van Iersel, waardoor de Udenhoutse parochie in contact kwam met de Antwerpse beeldhouwer Jan Jozef Peeters.

Het Maria-hoogaltaar
Gelijktijdig met de inwijding van de Waterstaatskerk op 7 oktober 1841 werd een oorspronkelijk altaar geconsacreerd. Dit altaar heeft slechts enkele jaren dienst gedaan. Het werd in 1848 vervangen door het huidige zeer fraaie bouwwerk. De consacrering van het hoofdaltaar heeft plaatsgevonden op 12 december 1848 door Mgr. J. Zwijsen.

Het benedendeel van het altaar bestaat uit een sokkel, die is voorzien van zes basreliëfs. Deze geven zes episoden uit het leven van Maria weer:
- De Geboorte van Maria
- De Opdracht van Maria in de tempel
- De Boodschap aan Maria door de engel Gabriël

- De Visitatie
- De Droom van Jozef
- De Reis naar Bethlehem.

Het middengedeelte bestaat uit zes korintische zuilen, die zó op de sokkel zijn geplaatst, dat het middengedeelte in drieën is verdeeld. Centraal bevindt zich daar een hautreliëf, dat een voorstelling te zien geeft van “de Aanbidding van Christus na de Geboorte”.

Links en rechts van het hautreliëf staan tussen de zuilen vier meer dan levensgrote beelden. Het zijn de afbeeldingen van de H.Augustinus met een vaatje, de H.Gregorius met tiara, de H.Ambrosius met bijenkorf en de H.Norbertus met monstrans. De eerste drie zijn kerkvaders. Er is nog een vierde kerkvader, namelijk de H.Hiëronymus. Om een of andere reden heeft die plaats moeten maken voor de H.Norbertus.

Boven het altaar, in de zogenoemde bekroning, in reliëf de voorstelling van de Heilige Drievuldigheid, de Vader met het alziend oog, de Zoon met het kruis en tussen hen in, in een stralenkrans, de Geest weergegeven als een duif. Aan weerszijden een engel met bazuin, putti en engelenkopjes.

Bij de uitbreiding van de kerk in 1951 is het altaar ruim een meter naar voren gehaald, zodat de parochianen vanuit de beide nieuwe zijbeuken het altaar konden zien.

Tijdens het pastoraat van pastoor Karel Prinsen (1948-1970) is het hoogaltaar succesvol verfraaid. Het tabernakel werd gerenoveerd met houtsnijwerk van Leo Bäumler. Opvallend kan het resultaat genoemd worden van de bekleding van het altaar met bladgoud. Deze operatie werd in 1957 uitgevoerd door Rudolf Hofmann, een medewerker van de firma Th. Spiegel uit Würzburg. Dit bedrijf was gespecialiseerd in het opnieuw vergulden of restaureren van altaren en kerkinventarissen. Pastoor Prinsen schreef daarover: “Die nieuwe tabernakelbekleding werd aanleiding om het altaar opnieuw te gaan vergulden. Dat gebeurde in 1957. Ik had al een paar jaar gezocht naar iemand, die het tabernakel kon vergulden. Maar het verguldersvak schijnt in Nederland uitgestorven te zijn. Een vond ik er nog in Amsterdam, die lijsten restaureerde voor het Rijksmuseum (51 jaar oud). Toen ik in maart 1957 in Würzburg de gerestaureerde Neu-Münster-Kirche bezocht, zag ik daar het verguld werk dat ik zocht. Dat bleek gemaakt door Herr Spiegel uit Würzburg. Op vrijdag 22 maart kwam Herr Spiegel in Udenhout kijken. We waren het gauw eens. Het hele hoogaltaar vergulden kostte ongeveer evenveel als de tabernakelbekleding alleen in Amsterdam. Op 11 juni kwam Rudolf Hofmann, een prachtkerel. Herr Spiegel had het werk begroot op twee maanden. Rudolf bleef 11 weken. Intussen had hij al hulp gekregen uit Würzburg. En de twee jongelui, die er de laatste hand aan legden, vertrokken 16 september weer naar Duitsland.”

In 1967 is de altaartafel iets naar voren gehaald, zodanig dat de priester voortaan met het gezicht naar de mensen kon staan. Op 30 november 1967 schreef pastoor Prinsen daarover een briefje naar de bisschop met het bericht, dat de kosten van het verplaatsen van het altaar zouden worden betaald uit de reserves van de Broederschap van O.L.Vrouw van Altijddurende Bijstand. “Wij gaan er van uit dat O.L.Vrouw zal menen. dat deze Bijstand aan het altaar van Haar Zoon volkomen verantwoord is”. Als de bisschop daarop vraagt de plannen voor te leggen aan het bisdom ter liturgische beoordeling, moet pastoor Prinsen op 4 december antwoorden, dat de veranderingen reeds hadden plaatsgevonden.

Relikwieën

In 1848, tijdens het bouwen van het nieuwe hoogaltaar, schreef pastoor Verschuure een briefje aan de bisschop over de zegening van het altaar en over de aanwezige relikwieën. “Men is hier thans bezig met het plaatsen van een nieuw hoogaltaar, welk door A.V.I. aan de Kerk geschonken wordt, en waarvan ik het bedrag reeds lang ontvangen heb. Dientengevolge moet tot mijn leedwezen het oude altaar en dus ook het Sepulcrum (holte in de altaartafel)

waarin de relikwieën rusten, afgebroken worden. Nu zou ik gaarne weten of het nieuw altaar opnieuw geconsacreerd kan worden, dat door de schenkster verlangd wordt. En vervolgens, wat ik moet doen met de relikwieën, die ik uit het Sepulcrum zal moeten wegnemen. Op dit een en ander eenig antwoord inwachtende, blijf ik met diepen eerbied." Op 12 december 1848 was Mgr. Zwijsen in Udenhout om het nieuwe hoogaltaar in te zegenen.

Pastoor Cuijpers heeft in 1859 een aantekenboekje geschreven, getiteld "Uses et consuetudines ecclesia a parochia de Udenhout tempore pastoralus F.Cuijpers" (gebruiken en kerkelijke bepalingen in de parochie Udenhout ten tijde van pastoor F.Cuijpers). Daarin vertelt hij welke relikwieën op dat moment in de Udenhoutse kerk aanwezig waren:
1. H.Lambertus
2. H.Venantius
3. H.Lucia
4. H.Barbara
5. Het kruis van Petrus.

Later, op 30 december 1906, voegt pastoor van Eijl nog vier relikwieën toe, na bemiddeling van zijn heerbroer uit Mechelen. Het zijn relikwieën van:
6. Het Heilig Kruis
7. H.Antonius van Padua
8. H.Franciscus van Assisië
9. H.Franciscus Xaverius.

Pastoor van Eijl heeft voor deze vier relikwieën een zilveren houder aangeschaft. Verder bepaalde hij, dat de relikwie van het Heilig Kruis vereerd werd op Goede Vrijdag na de kruisweg en iedere vrijdag van de Vasten na de H.Mis van half acht. De andere drie vereerde men op de feestdag van de genoemde heiligen.
Het is opmerkelijk dat pastoor van Eijl spreekt van "de andere drie relikwieën" en niet van "de andere acht relikwieën".

De zijaltaren
De twee zijaltaren bevinden zich in de linker- en rechterzijbeuk van de kerk. Beide meubelen zijn op identieke wijze gemaakt en vertonen grote overeenkomsten met het hoogaltaar. Ze zijn van hout en Vlaams neo-barok uitgevoerd. Het linkerzijaltaar heeft een levensgroot beeld van Maria met het Kind als hoofdbeeltenis, het rechterzijaltaar een beeld van de patroonheilige van de kerk, de H.Lambertus. Boven de beelden zijn twee putti aangebracht. Op het Maria-altaar dragen de putti een kroon, op het Lambertusaltaar een krans. Op de centraal geplaatste expositietronen, de tabernakels, zijn basreliëfs aangebracht, die aansluiten op de afbeeldingen van het hoofdaltaar. Bij het Maria-altaar is dat een afbeelding van "de Aanbidding der wijzen" en bij het Lambertusaltaar een afbeelding van "de Opdracht van Christus in de tempel". Het Maria-altaar heeft een tombevorm. Op de tombe staat in reliëf een hart met een zwaard doorstoken en een kruis.

Communiebank
De beeldhouwer Peeters en de schrijnwerker Beuijssen zijn ook de vervaardigers van de communiebank. Oorspronkelijk vormde die een aaneengesloten geheel. Naderhand is een middenstuk verwijderd, teneinde het doorzicht vanuit de kerk naar het altaar te verbeteren. Dit middenstuk staat opgesteld in de kapel van Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand, links achter in de kerk.
Twee afbeeldingen in de bank trekken de aandacht. Het zijn het "Apocalyptisch Lam op het Boek" en de "Pelikaan". Naast meerdere blad- en bloemmotieven zijn er zes putti te onderscheiden. Deze naakte kinderfiguurtjes (als engeltjes gedacht) dragen de altaarschel, het wierookvat, de ampullen en het missaal. Twee van de figuurtjes vouwen de handjes in een gebedshouding. Een putto geeft een lammetje een hand.
De communiebank links toont een voorstelling van het hart van Maria, de communiebank rechts toont een afbeelding van het hart van Christus.

De biechtstoelen
De biechtstoelen zijn typische voorbeelden van het kerkmeubilair, zoals dat te vinden is in Waterstaatskerken. Zo kan men in Tilburg, in de Heikese kerk, soortgelijke biechtstoelen aantreffen. In 1843 leverde de Boxmeerse schrijnwerker Jacobus Beuijssen twee biechtstoelen. De meubelmaker ontving voor zijn werkstukken f.1.020,-. De twee geleverde biechtstoelen zullen zeer waarschijnlijk de reeds aanwezige kerkmeubelen hebben vervangen. De derde biechtstoel is van later, van 1874. Toen was Felix Cuijpers pastoor.

De drie beelden op de biechtstoelen hebben inhoudelijk te maken met het thema zonde en vergiffenis. De Goede Herder vergeeft alle zonden, Petrus verloochende Jezus drie maal en Maria Magdalena is de door Jezus bevrijde zondares.

Er zijn nog twee beelden uit hetzelfde hout gesneden. Deze beelden hebben jarenlang tegen de orgelkast gehangen en staan nu in de kapel van Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand. Johannes Nepomucemus heeft ook alles met de biecht te maken. Hij is immers de patroon van de biechtvaders. Hij was een priester in Praag, de biechtpastor van de Praagse vorst Wenceslaus. Deze vorst eiste eens, dat de priester het biechtgeheim zou schenden en hem de escapades van zijn vrouw zou vertellen. Johannes Nepomucemus weigerde en werd daarop in de Moldau gegooid. Johannes Nepomucemus is afgebeeld met een vertrapte kroon.

Volgens sommige opgaven is het vijfde beeld dat van Raymundus van Penafort. Hij is de schrijver van het boekwerk “Summa de casibus” (1238), een handboek voor biechtvaders. Dat zou logisch passen bij de andere vier beelden en het thema zonde en vergiffenis. Maar het beeld moet toch Sint-Felix zijn. De afbeelding is immers exact hetzelfde als de afbeelding van Felix van Valois, die de Zusters van Liefde hebben gebruikt bij het honderdjarig bestaan van Huize St.-Felix in 1962, namelijk op de linkerarm een boek en in de rechterhand een gebroken keten. Felix van Valois staat ook in het gedachtenismonument in het Felixhof, ook met een gebroken keten, maar dit keer niet met een boek, maar met een crucifix. Zeer waarschijnlijk zijn beide beelden aangeschaft in 1874, toen pastoor Felix Cuijpers de derde biechtstoel kocht. Hij heeft de beelden mogelijk al gekocht ter versiering van de orgelkast en daarbij de keuze laten vallen op zijn patroonheilige.

De biechtstoelen hebben net als de communiebank een golvende vorm. De biechtstoelen zijn op het oog verdeeld in drie delen, geaccentueerd door vier halfpilasters. Deze zijn aan de onderzijde voorzien van sokkels en aan de bovenzijde van kapitelen. De drie deuren van elke biechtstoel hebben een medaillonvormige opening, waarin op de onderrand festoenen van laurierbladeren en granaatappels zijn aangebracht. Op de linker en rechterhoek van de biechtstoelen zijn vuurpotten geplaatst.

De biechtstoel van de pastoor (links) was verwarmd, de biechtstoelen voor de kapelaans (rechts) niet.

De heiligenbeelden
Bij het bouwen van de kerk en het maken van het interieur hebben de beide kunstenaars Peeters en Beuijssen behalve de beelden in de altaren nog elf levensgrote beelden gemaakt. Deze beelden hingen oorspronkelijk tegen de pilaren aan de binnenkant van het middenschip. In 1951 zijn de heiligen verhuisd naar de muren.

In het priesterkoor vinden we de beelden van
- Petrus met de kraaiende haan, sleutels en een kruis op z’n kop,
- Paulus met het zwaard.

In de kerk (tegen de klok in) beelden van

- Anna, de oma van Jezus,
- Jozef, de voedstervader van Jezus,
- Elisabeth van Hongarije, de patrones van armen en zieken,
- Antonius van Padua, aangeroepen voor het terugvinden van verloren voorwerpen,
- Felix van Valois, waarnaar het Udenhoutse klooster van de zusters van Liefde is vernoemd,
- Cornelius, aangeroepen tegen stuipen en vallende ziekte,
- Barbara, die de akkers vruchtbaar houdt,
- Johannes, de evangelist,
- Franciscus Xaverius, de patroon van de missionarissen,
- Aloysius, de voorbeeldjongeling die de zieken hielp en zelf ziek werd,
- Lucia, had vroeger haar feestdag op de dag van het Licht waarop mensen elkaar cadeautjes gaven.

Glas-in-lood-ramen (1887)
In het jaar 1887 werden de oude kerkramen (fabrieksramen) vervangen door grisaille-glasramen in stenen kozijnen. Ieder raam kostte toentertijd 279 gulden. Boven in elk raam is een roset aangebracht met daarin een uitbeelding van een der “Geheimen van de Rozenkrans”. De uitbeeldingen zijn:

- De visitatie
- De geboorte van Christus
- De opdracht in de tempel
- De twaalfjarige Jezus in de tempel
- De olijfhof
- De geseling
- De val onder het kruis
- De calvarieberg
- De verrijzenis
- De hemelvaart
- Pinksteren
- Christus leidt Maria de hemel binnen.

In de doopkapel:

- De annunciatie (Maria Boodschap)

In de Mariakapel:

- De doornenkroning

Boven de ingang:

- Het heilig hart van Jezus met de tekst “Hart van Jezus, tempel van God”.

Plafondschildering (1888)
In 1888 werd het interieur van de kerk in vele kleuren beschilderd. De kunstenaar was P. van den Boer uit Tilburg. In de Tilburgsche Courant van 4 april 1889 stond een zeer lovend bericht over de polychromie van de Udenhoutse kerk. De lof betrof enerzijds pastoor van de Wal en zijn kerkbestuur, die de ‘uitgeleefde’ Udenhoutse kerk in enkele jaren zeer hadden verfraaid met de nieuwe kerkramen en met de plafond- en muurschilderingen. De lof betrof anderzijds de Tilburgse kunstenaar P. de Boer “die met dit werk weder het bewijs levert, dat hij met de beste artiesten van het buitenland wedijveren kan”. Het geschilderde gewelf was als met sterren bezaaid. Op de muurvlakken van het middenschip waren medaillons geschilderd met daarop de twaalf apostelen.

Bij de uitbreiding van de kerk in 1951 is de polychromering uit 1888 ondergeschilderd en het plafond werd geheel wit.

Gebrandschilderde ramen (1888)

Gelijktijdig met een omvangrijk schilderwerk werden in 1888 twee gebrandschilderde ramen geplaatst. Deze kunstwerken werden gemaakt door de glazenier J.B. Capronnier uit Brussel.

Het ene glas-in-lood-raam had een afbeelding van Sint-Jozef. Dat had ongetwijfeld te maken met de schenker, burgemeester Jozef van Iersel. Het raam is bij de verbouwing van de kerk in 1951 verloren gegaan. Het andere glas-in-lood-raam heeft een voorstelling van de H.Dominicus, die van de Moeder Gods een rozenkrans ontvangt. De aankoopprijs bedroeg 1.556 gulden. Het raam is te vinden in de linkerzijbeuk.

Kruiswegstaties (1888)
In 1888 zijn 14 geschilderde kruiswegstaties gekocht, vervaardigd door een niet bekende schilder. De aankoop heeft vermoedelijk plaatsgevonden op een in Parijs gehouden veiling. De zevende statie is linksonder gemonogrammeerd met L.C. Rechtsonder staat proprieté (eigendom).

Grisailles (1957)
In de kerk zijn vier Grisailles opgehangen. De metershoge afbeeldingen van de vier evangelisten werden geschilderd door Jan de Bray. Deze kunstenaar leefde in de 17e eeuw. Het zijn zeldzame voorbeelden van religieuze kunst in het gereformeerde Holland van die dagen. Dit soort schilderijen, in grijze tinten gekleurde werken, worden ook wel “Wittjes” genoemd naar de in dezelfde periode levende Amsterdamse schilder de Witte (1617-1692).

De in de kerk hangende doeken werden gekocht door pastoor Karel Prinsen in 1957. De werken hebben behoord tot het interieur van de kapel van het Oud-Katholieke Seminarie te Amersfoort.
Midden november 1957 stond er een advertentie in de krant van kunsthandel S.J. Mak van Waay uit Amsterdam, waarin een kunstveiling werd aangekondigd van 26 november tot 3 december 1957. Onder de hamer kwam het interieur van het Oud Katholiek Seminarie te Amersfoort, met ondermeer een altaar, een communiebank, schilderijen, etc. Pastoor Prinsen informeerde eens bij de conservator van het aartsbisschoppelijk museum in Utrecht en sprak met hem af daags voor de kijkdagen te gaan kijken. Pastoor Prinsen schreef: *De directeuren van alle zich respecterende musea waren aanwezig en we hoorden van de veilingmeester dat er grote belangstelling voor de inventaris van het Oud Katholiek Seminarie was van Duitse zijde. Wij spraken af dat de Duitsers het altaar en de communiebank mochten kopen. Het Rijksmuseum zou de expositiekroon kopen, het Bisschoppelijk Museum van Haarlem een paar grote beelden, enz., en ik zou de vier Grisailles van Jan de Bray kopen. De 28e november werd een interessante dag. Het lukte allemaal, zoals was afgesproken. De eerste, die me na de veiling aansprak, was de zus van de president van het Oud Katholiek Seminarie, die haar broer graag wilde vertellen, waar de prachtige schilderstukken zouden blijven. Ze vertelde dat de oude seminariegebouwen waren aangekocht door de Gemeente Amersfoort en in het nieuwgebouwde kleine seminarie-kapelleke konden de grote stukken niet meer geplaatst worden.* De veiling trok ook de aandacht van de pers. De Tijd schrijft op 28 november 1957 een verslag met daarin: *Men zag meer klerikaal zwart dan alleen van de Duitse conservator en zijn delegatie. De pastoor van Udenhout, bijvoorbeeld, begon reeds bij het eerste nummer een felle strijd met de Duitsers. Hij smaakte het genoegen om voor f.2800,- zijn Waterstaatskerk te kunnen verrijken met vier, meters hoge grisailles, voorstellende de vier apostelen (foutje, red). De schilderingen zijn vervaardigd door de zeventiende-eeuwer Jan de Bray en zij vormen zeldzame voorbeelden van religieuze kunst in het gereformeerde Holland van die dagen.*
Pastoor Prinsen heeft de schilderijen na aankomst begin december nog een beetje laten opknappen door Nico van Rosmalen uit Den Bosch. En daags voor Kerstmis hingen ze in de kerk. De pastoor vertrouwde het papier toe: *“Ik geloof dat onze mensen nergens blijer mee geweest zijn”.*

De vier evangelisten zijn Marcus, Mattheüs, Lucas en Johannes. Zij worden gekoppeld aan vier ‘figuren’, te weten de adelaar, de gevleugelde mens, de gevleugelde leeuw en het gevleugelde rund. Het zijn volgens het Oude Testament deze vier, die de grondvesten van de aarde beschermen. De vier gevleugelde dieren zijn aan de evangelisten toegewezen: De mens of engel aan Mattheüs, omdat zijn evangelie begint met Jezus menswording; De leeuw aan Marcus omdat hij begint met de prediking van Johannes de Doper in de woestijn; Het rund bij Lucas duidt op het offer van Zacharias en Elisabeth; De adelaar bij Johannes verwijst naar zijn verheven taalgebruik.

Barocci (1959)
In 1959 gaf pastoor Prinsen aan professor Pompeo Coccia in Rome opdracht om twee schilderijen van Barocci (Urbino 1562-1612) te kopiëren. De originelen hangen in het Vaticaans Museum in Rome. De kunstwerken hebben als titel “L’Annunciation” (Maria Boodschap) en “Jesus et la Madeleine” (Jezus en Maria Magdalena). De schilderijen hangen in de zijbeuken van de kerk.

Houtsculptuur
Boven de zij-ingang hangt een houtsculptuur van Maria-ten-Hemelopneming. Als deken van St.-Bernulphus, een organisatie die zich inzet voor kerkelijke kunst, was pastoor Prinsen eens op bezoek in de Waterstaatskerk van Didam. Daar zag hij in de stookkelder de sculptuur liggen.

Rouwkleed
Uniek is het imposante en immense rouwkleed, waarmee bij uitvaarten al de sier van het hoofdaltaar wordt afgedekt. Het kleed is vervaardigd door de Udenhoutse naaldkunstenares Luce Vermeer. Het rouwkleed toont Christus aan het kruis.
In de loop der jaren heeft Luce Vermeer veel werk voor de kerk tot stand gebracht. Kleden voor de communiebanken, misdienaarstogen en kazuifels zijn werk van haar gouden handen.

Bijbelstandaard (1999)
Tijdens de Pinksterviering van 1999 is een nieuwe standaard voor de Bijbel in gebruik genomen. Het is gemaakt door kunstenaar Wim Geurts, broer van pastor Rein Geurts. Het is het cadeau dat de parochie gegeven heeft aan Rein Geurts, toen hij diaken werd gewijd op 26 september 1998. De voet van de standaard heeft de vorm van een kruis met in de vier hoeken van het kruis ronde plateaus met daarop de afbeeldingen die de vier evangelisten symboliseren, te weten de leeuw (Marcus), de engel (Mattheüs), het rund (Lucas) en de adelaar (Johannes).

Makers van de inrichting van de St.-Lambertuskerk, periode 1841-1890

Jaar	Object	Maker
1842	Preekstoel	J.J. Peeters Antwerpen
1842	Beelden Maria en Lambertus voor zijaltaren	J.J. Peeters Antwerpen
1842	Communiebank	J.F. Beuijssen Boxmeer
1843	Twee zijaltaren	J.F. Beuijssen Boxmeer
1843	Twee biechtstoelen	J.F. Beuijssen Boxmeer
1845	Twee koperen kronen in middenschip	Adr. I. Van den Bosch Udenhout
1848	Hoogaltaar	J.J. Peeters Antwerpen
1850	Petrus- en Paulusbeeld	J.J. Peeters Antwerpen
1852	Doopvont, wasbak en schilderij in doopkapel	J.J. Peeters Antwerpen
1852	Koperen deksel doopvont	J. de Graauw Driel
1852	Kasten in doopkamer en sacristie	J. Smulders
1853	Twee zilveren ampullen met schenkbord	
1854	Marmeren vloer doopkapel	
1868	Orgel	Fr. Loret Mechelen
1868	Orgelkast	Fa. Mortelmans Antwerpen
1874	Derde biechtstoel	

1887	Grisaille ramen	
1888	Gebrandschilderd raam St.-Jozef	J.B. Capronnier Brussel
1888	Gebrandschilderd raam H.Dominicus	J.B. Capronnier Brussel
1888	Kruiswegstaties	
1890	Kandelaars onder medaillons H.H.Harten Jezus en Maria	J. Brom Utrecht

4. De preekstoel

Toen de Lambertuskerk op 7 oktober 1841 plechtig in gebruik werd genomen, was er nog geen preekstoel. De weduwe van Heiliger van Iersel, Johanna Maria van Abeelen, schonk een bedrag van 2000 gulden om een preekstoel aan te schaffen. De opdracht voor het ontwerpen en uitvoeren ervan ging naar de Antwerpse beeldhouwer Jan Jozef Peeters. De weduwe had een zoon, die pastoor was in de St.-Jacobus de Meerdere-kerk in Den Dungen. Daar stond een houten neo-barokke preekstoel, gemaakt door de Antwerpse beeldhouwer Jan Baptist van Hool. De weduwe heeft net zo'n preekstoel gewild in de nieuwe Udenhoutse kerk. En via haar en haar zoon kwam de Antwerpse beeldhouwer Jan Jozef Peeters in beeld.

De preekstoel is uitgevoerd in massief eikenhout en donker gebeitst. Bij de restauratie van de preekstoel in 2001 zijn de afgebroken stukken opnieuw uit eikenhout gemaakt en op kleur gebracht met beits.

De plaats van de preekstoel
De preekstoel in de St.-Lambertuskerk bevindt zich, gezien vanuit het middenschip, tegen de eerste ronde zuil aan de rechterkant van het middenschip. Dat is niet altijd zo geweest. Oorspronkelijk stond de preekstoel tegen de derde zuil midden in de kerk. Maar in 1951 werd de kerk uitgebouwd met twee zijbeuken en daarmee werd de eerste pilaar een veel logischer plaats. Vijftig jaar lang stonden er twee korte kerkbanken voor de preekstoel, een voor de kerkmeesters en een voor de burgemeester. Bij de restauratie van 2001 zijn beide kerkbanken weggehaald en er is een koord gespannen rondom het beeld van Johannes de Doper, waardoor de preekstoel als geheel beter tot zijn recht komt.

De kuip
Het belangrijkste onderdeel van de preekstoel is de kuip, de plaats waar de priester stond. Boven de kuip is een klankbord aangebracht, dat in de tijd toen men nog niet beschikte over een geluidsinstallatie, zeker gediend heeft om het stemgeluid te versterken..

Onder de kuip, op de vloer van het middenschip, bevindt zich een plateau , waarop een levensgroot beeld staat van Johannes de Doper. Hij wordt afgebeeld als de boetegezant, levend in de woestijn, waar hij sprinkhanen en honing van wilde bijen at. Hij preekte en trad op als de "Voorloper van de Heer" met als hoogtepunt de doop van Jezus in de Jordaan. In de linkerhand draagt Johannes een kruisstaf, een teken van herderlijke macht. Met de rechterhand maakt hij een wijzend gebaar naar boven. Geheel volgens de beschrijving in het nieuwe testament is Johannes gekleed in een kameelharen kleed en een leren gordel. Hij is blootvoets. Het plateau is een weergave van een woestijnachtig milieu: vijgenboompjes met vruchten, een palm, twee eikenboompjes ook met vruchten en twee sprinkhanen. Tegen de sokkel van de zuil, waaraan de preekstoel bevestigd is, is nog een rotsachtige formatie te zien, waaruit een waterstroompje ontspringt. Verder zijn er nog een honingraat en verschillende planten gebeeldhouwd. De Johannesfiguur kijkt in de richting van het middenschip en de toegangsdeur van de kerk.

De kuip is rond met aan de voorkant een cirkelvormige afbeelding (tondo) van de Bergrede. Deze toespraak, waarin Jezus de 'grondwet van de liefde' verkondigde, is ook bekend als de 'zaligsprekingen'. Christus wijst met zijn rechtervinger omhoog. Hij zit als leraar in het midden van een groep toehoorders, mannen, vrouwen en kinderen. Onder de toehoorders zien we een man met staf met daaraan een kruikje, een man met een helm en een man met een tulband, een vrouw met een kind op haar schoot, vier naaktfiguren en een oudere man spreekt een kind aan dat het moet opletten. Het tafereel getuigt van grote aandacht van de verschillende toehoorders.

Boven het tondo zijn twee guirlandes van lauriertakken te zien. Zij zijn met een strik bijeengebonden. Eronder zijn twee rozentakken met een lint verbonden. Links en rechts van het tondo zijn twee zuiltjes aangebracht, bekroond met de symbolen van de evangelisten Marcus en Lucas; links is dat de leeuwenkop (Marcus) en rechts de runderkop (Lucas). De symbolen voor de twee andere evangelisten zijn aangebracht op de onderrand van de kuip: de adelaarskop (Johannes) en het mensenhoofd (Mattheüs). Een passende versiering van een preekstoel, vanwaar het evangelie wordt verkondigd.

Het rugbeschot van de kuip is een paneel, waarop zich een medaillon bevindt met een kelk met hostie, een anker en een kruis. Dit zijn de symbolen van de drie theologische deugden: geloof (kelk en hostie), hoop (anker) en liefde (kruis). Boven deze afbeelding is weer een krans van laurierbladeren te zien, eronder twee lelietakken. Dit deel van de kuip wordt ook door twee zuiltjes (voluten) afgesloten.

Op de bovenrand van de kuip staat een kruisbeeld met corpus.

De trappen
Via twee trappen kan de priester de preekstoel op. De trappen volgen de vorm van de ronde zuil. Ze zijn versierd met de ranken van de acanthus en er is een engelenkopje zichtbaar. Aan de bovenkant van de beide trappen zijn de toegangsdeurtjes. Op de deurtjes is een wierookvat te zien. Het vat staat op wolken en heeft pootjes in de vorm van zuiltjes. Het middengedeelte wordt omgeven door een krans van laurierblad; het bovengedeelte heeft openingen waaruit rookpluimen komen.

Het klankbord
Boven de kuip is een rond klankbord aangebracht met een grotere doorsnede dan de kuip. De omlijsting (entablement) wordt aan de voorkant onderbroken, zodat er plaats is voor een afbeelding van de Salvator Mundi, Christus afgebeeld als de redder van de wereld. In zijn linkerhand draagt hij de rijksappel (de wereldbol) en met zijn rechterhand maakt hij een zegenend gebaar. Zijn hoofd is omstraald. Ook bij deze tondo zijn weer de guirlandes van laurierblad te zien. Aan weerskanten zijn lisdodden te zien, die door een lint bij elkaar gehouden worden. Aan de onderkant van de omlijsting hangt een gedrapeerd gordijn (lambrekijn), waaraan kwastjes hangen.

Boven op het klankbord is een guirlande van granaatappels aangebracht, een potje met een kleine pijnappel en vier grote kruisgewijs geplaatste zuiltjes, die elkaar raken boven het middelpunt van het klankbord. Tussen die zuiltjes zijn vier attributen aangebracht: de wetstafels van Mozes en een daarvoor geplaatste stok, een schild bekroond met een helm, een kruis en een opengeslagen boek, twee engelenkopjes met twee bazuinen en kleine wolkenpartijen. Boven deze voorstellingen staat een brandende vuurpot.

Aan de onderkant van het klankbord is de H.Geest in de vorm van een duif weergegeven, voorzien van een stralenbundel.

De betekenis van de attributen
De iconografie houdt zich bezig met de interpretatie van beelden, tekeningen, enz. Uit de kerkelijke iconografie kunnen we opmaken, dat de verschillende onderdelen van de preekstoel een symbolische functie hebben. Het beeld van Johannes de Doper verwijst naar de functie van de preek, als vorm van geloofsverkondiging en uitleg van de woorden uit de Bijbel. Johannes wordt uitgebeeld als de boetegezant, van wie de profeet Jesaja zei: “In de woestijn roept hij luid: Maak de weg voor de Heer vrij”.

De verschillende boompjes op het plateau hebben ook zo’n symbolische functie. In het evangelie van Marcus veroordeelt Jezus de vijgenboom, die geen vrucht draagt, die vervolgens verdort. Deze boom wordt dan het symbool van het Jodendom, dat Christus niet

heeft aangenomen en van allen die niet leven naar de leer van Christus. In tegenstelling tot het vijgenboompje is de palmboom een verwijzing naar het Christendom. Psalm 92 verduidelijkt dit beeld voor ons: “De rechtvaardige zal groeien als een palmboom, hij zal wassen als een ceder op Libanon die in het huis des Heeren geplant zijn, dien zal gegeven worden te groeien in de voorhoven van God. In de grijze ouderdom zullen zij nog vruchten dragen.” Daarnaast kennen we de palmtak natuurlijk als symbool voor overwinning en eeuwig leven. De laurier heeft dezelfde symbolische betekenis. De eik is symbool voor kracht en sterkte.

De granaatappel is op twee manieren uitgebeeld, met een opengebarsten of met een gesloten schil. Als de zaden van de vrucht te zien zijn, verwijst dat naar de veelvuldige betekenis van Gods Woord. Als de vrucht gesloten is, verwijst dat naar verborgen betekenissen van de woorden uit de H.Schrift. De pijnappels op de trappalen en op het klankbord zijn het symbool voor de geestelijke vruchtbaarheid.

De engelenkopjes op de rechterkant van de trappen hebben een open oog voor Gods Woord. De engelenkopjes op de linkerkant van de trappen hebben een halfgesloten oog, hetgeen verwijst naar onwetendheid. Dat het open oog rechts staat en het halfgesloten oog links is niet toevallig. Van oudsher wordt rechts positief en links negatief geïnterpreteerd.

Het wierookvat verwijst naar de katholieke traditie van het branden van wierook als eerbetoon aan God.

De wetstafels van Mozes en de stok duiden op het Oude Verbond; de stok is de staf van Mozes, waarmee hij water uit de rots sloeg tijden de uittocht uit Egypte. Het kruis en het opengeslagen boek zijn de tekenen van het Nieuwe Verbond, naar de dood aan het kruis en naar het Nieuwe Testament. De helm en het schild duiden op de geloofskracht en geloofsstrijd; beide attributen komen voor in de brief van Paulus aan de inwoners van Efeze.

De engeltjes en de bazuinen verwijzen naar de triomftocht van het Christendom, bekroond door de brandende vuurpot, symbool voor de wijsheid, die haar vuur(licht) verspreidt.

De H.Geest-duif aan de onderzijde van het klankbord verwijst naar Pinksteren. Net als Maria en de apostelen laat ook de priester zich inspireren door de H.Geest. Het kruisbeeld op de bovenrand van de kuip benadrukt het feit, dat de priester zijn verkondiging baseert op Christus’ leer, de leer van de Verlosser, de Blijde Boodschap.

5. Het Loretorgel

Het ontstaan van het orgel
Het orgel is een instrument met een lange geschiedenis. Die begon in de derde eeuw voor de geboorte van Christus toen de uit Alexandrië afkomstige Ktesibios een *hydraulos* (wateraulos) construeerde. De *aulos* was een instrument met dubbel riet dat overeenkomt met onze huidige hobo. Ik zeg met opzet construeerde, omdat van Ktesibios bekend is, dat hij geen muzikant was, maar een technicus en werktuigkundig ingenieur. Beschrijvingen van dit illustere instrument zijn alleen bewaard van de hand van andere technici. De ene beschrijving toont een eenvoudig orgelmodel met slechts één register en een zuigerpomp, terwijl de tweede verschillende klankkleuren beschrijft. Het orgel krijgt geleidelijk aan een plaats in de Griekse wereld. Van de Grieken is bekend, dat zij orgelwedstrijden hielden. Vanuit het Griekse Rijk deed het orgel zijn intrede in het Romeinse Rijk, waar het een luxe-object werd voor de rijke klasse. In dezelfde periode ontstond ook het orgel, dat door middel van blaasbalgen zijn windproductie kreeg. Blaasbalgen waren al langer bekend en werden onder andere gebruikt door de smeden om het vuur de juiste temperatuur te geven. De blaasbalgorgels krijgen echter in de literatuur uit die tijd nauwelijks aandacht, waarschijnlijk omdat ze technisch veel minder indrukwekkend waren dan het ingewikkelde waterorgel. Met de ondergang van het West-Romeinse Rijk door de invallen van allerlei volkeren als gevolg van de grote volksverhuizing in de 5de eeuw na Christus, verdween het orgel van het West-Europese toneel. In het Oost-Romeinse Rijk bleef het bestaan en van daaruit is het in de 8ste eeuw weer terecht gekomen in West-Europa, om precies te zijn op het hof van Pepijn de Korte, koning der Franken. Vanaf dat moment is het orgel niet meer weggeweest uit onze streken.

Het orgel in de kerk
Zang was van oudsher een manier om de zielen te verheffen tot God en om hem te prijzen. Daarover waren bijna alle kerkleraren het eens. Het gebruik van muziekinstrumenten vond echter veel minder instemming en het kwam in bepaalde periodes voor om muzikanten en theatermensen te weigeren bij de doop en de communie. Naarmate het christendom zich verspreidde over West-Europa en het geloof dus verder van Rome beleden werd, vond het orgel zijn weg van de paleizen naar de kerkgebouwen. De eerste bewijzen voor kerkorgels vinden we in Engeland waar al voor het jaar 1000 een orgel stond in het klooster Malmesbury. Vanuit Engeland verspreidt het orgel zich over het Europese vasteland, eerst naar Frankrijk en vervolgens naar alle windstreken. In de 13de eeuw hebben de meeste grote stadskerken en kloosterkerken hun eigen orgel. Rome hield zich op de vlakte: er kwam geen officiële uitspraak over het gebruik van orgelmuziek in de christelijk eredienst. Desondanks was de opmars van het kerkorgel niet meer te stuiten. Tijdens de Reformatie in de 16de eeuw kwam de rol van (orgel)muziek opnieuw aan de orde, waarbij Luther het orgel wilde handhaven, terwijl Calvijn en Zwingli de zang als enige muzikale godsdienstuiting in stand wilden laten. Inmiddels had het orgel een vaste plaats in de kerkvieringen verworven.

Muziek in de Udenhoutse kapel en schuurkerk
We weten maar weinig over het wel en wee in en rond de kapel die sinds 1474 bij de Udenhoutse Kruisstraat stond. Omdat er geen sprake was van een eigen parochie, Udenhout bleef onderdeel uitmaken van de parochie Oisterwijk, kunnen we er vanuit gaan, dat de enkele missen in de kapel geen muzikale luister zullen hebben gehad.
Wanneer in 1722 de Udenhoutse gemeenschap samen met een deel van Berkel een nieuwe parochie gaat vormen, is de kapel al bijna een eeuw in handen van de paar protestanten die toen in Udenhout woonden. De katholieken moesten hun toevlucht zoeken in een schuurkerk. Het is niet bekend of er in die schuurkerk een orgel heeft gestaan, maar het is niet waarschijnlijk. De nieuwe zeskantige protestantse kapel, die in 1788 verrees op de plaats van de oude middeleeuwse kapel, kreeg ook geen orgel. De schuurkerk in de Slimstraat is herhaaldelijk vergroot of anderszins verbeterd, maar ook daar is nimmer sprake van de aanwezigheid van een orgel.

We vinden wel vermeldingen van een koor. De voogdijrekening van de doofstomme Cornelia Jan Schapendonk noemt een uitgavenpost waarbij haar voogd op 11 december 1800 een bedrag van 12 stuivers betaalde aan de zangers voor het zingen tijdens de *lijkdienst* van haar moeder Adriana Peter Vermeer die de dag daarvoor in de Udenhoutse kerk was gehouden. Vijf jaar later bepaalde Peter Joost Jorisse in zijn testament, dat hij een gezongen mis wilde bij zijn begrafenis. Pastoor van den Boome noemde het koor in 1808 en pastoor Reijs vermeldde in een opgave uit 1828, dat de koorzangers jaarlijks 19 gulden traktement kregen en de zitplaatsen op het koor verpachtten wat hun ook een alsmaar groeiende bron van inkomsten gaf. Het is mogelijk, dat muziekinstrumenten voor begeleiding van het koor hebben gezorgd, maar meer dan enkele houtblazers en mogelijk strijkinstrumenten zullen dat niet geweest zijn. Daarvan is echter geen schriftelijk bewijs voorhanden.

Het eerste orgel in de Waterstaatskerk

Na meer dan een anderhalve eeuw in de schuurkerk ter kerke te zijn gegaan, kreeg Udenhout in 1841 eindelijk een volwaardig kerkgebouw. Nog tijdens de bouw kwam er een brief binnen van schoolmeester Christiaan Kuijpers, die al sinds 1806 een gerespecteerd lid van de Udenhoutse gemeenschap was. Zeer waarschijnlijk was hij uit hoofde van zijn ambt van koster, dat vanouds met dat van schoolmeester was gecombineerd, ook de koorleider van het Udenhoutse kerkkoor. Zijn functie als schoolmeester kwam hem daarbij ook van pas, aangezien hij in die hoedanigheid kennis nam van het zangtalent van de Udenhoutse jeugd en hun bovendien speciaal zangles kon geven die gericht was op de katholieke eredienst. Ongetwijfeld delend in de heersende euforie over het aanstaande nieuwe kerkgebouw, deed hij pastoor Verschuure een suggestie aan de hand. In juni 1840 was Christiaan Kuijpers naar Rotterdam afgereisd om daar het orgel, waarvan hij gehoord had dat het te koop was, aan een nauwkeurige inspectie te onderwerpen. Hij gaf daarover een omschrijving die hij dateerde: 19 juni 1840. Hij beschreef de maten, de registers en de staat van onderhoud en kwam tot de conclusie dat het orgel een aanwinst voor de nieuwe Udenhoutse parochiekerk zou zijn. Hij besloot dan ook om het orgel alvast provisioneel te kopen. Vervolgens bood hij aan om het orgel gratis te bespelen. Indachtig de Hollandse koopmansgeest schreef pastor Verschuure onmiddellijk een brief naar de vicaris. Daarin vroeg hij toestemming om tot aanschaf van het Rotterdamse orgel over te gaan. Hij schreef, dat *Ofschoon dit orgel wel niet geëvenredigd zal zijn aan onze schoone kerk…* dit toch een buitenkans was. Door de hoge kosten voor de bouw en verdere inrichting van de nieuwe kerk zou het zeker 20 jaar duren, voordat er middelen beschikbaar kwamen die de aanschaf van een nieuw orgel zouden toestaan. Door dit aanbod van Christiaan Kuijpers kwam het nu al binnen bereik. In een periode waarin veel parochies in Brabant en Limburg de beschikking kregen over hun oude parochiekerk, of de oude kerk vervingen door een nieuwe, stond de orgelmarkt onder druk. Bovendien redeneerde pastoor Verschuure dat dit tweedehandse orgel nog geld op kon brengen door het opnieuw in de verkoop te doen, als er toch eerder geld zou zijn voor een nieuw orgel. Omdat de kerk nog in aanbouw was, had dat het bijkomende voordeel dat een eventuele bouwkundige aanpassing voor een orgel meteen kon worden uitgevoerd, zonder dat daar later nog eens aan aparte ingreep voor nodig zou zijn. Pastoor Verschuure schreef in zijn brief: *binnen veertien dagen zullen de zijmuren op hunne hoogte zijn, en de muurplaten er op komen*. Het is opvallend, dat Verschuure Christiaan Kuijpers *organist* noemde in zijn brief. Het woord organist roept wel vraagtekens op: Waar heeft meester Kuijpers dan sinds 1806 op geoefend? Mogelijk leverde hij hand- en spandiensten in naburige parochies. Gezien de gedetailleerde beschrijving die hij van het orgel gaf, had hij verstand van zaken. Dat kan mede zijn voortgekomen uit zijn nevenfunctie waarin hij verantwoordelijk was voor het onderhouden van de klok op het gemeentehuis. We moeten het antwoord schuldig blijven. Verdere archiefstukken over dit eerste orgel ontbreken. We weten uit het archief van de orgelbouwfirma Van Hirtum uit Hilvarenbeek, dat ze in 1841 een oud orgel uit Rotterdam plaatste in de Udenhoutse kerk. Het kan niet anders of dit is het orgel dat Christiaan Kuijpers in Rotterdam op de kop had getikt. De omschrijving van Kuijpers vertelt ons dat de diepte van de orgelkast 4 voeten en 2 duimen was. De breedte bedroeg 7 voeten en 2 duimen, terwijl de kast ruim 12 voeten hoog was. Hij

somde ook de registers op met de lengte van pijpen en gaf een waardering van de rest van het orgel:

Holpijp doorgaande	*8 voeten*
Fluit	*4 “*
Octaaf	*4 “*
Mixtuur	*2 ”*
Prestant Bas	*4 ”*
Quint	*3 ”*
Octaaf	*4 ”*
Bourdon diskant	*8 “*
Prestant	*4 “*
Fluit traverse	*8 “*
Quint	*2 “*
Sekxe Quialter	*2 “*

Twee groote blaasbalgen in goeden staat, 4 à 6 voeten in het hoofd en 5 voeten hoog. Klavier 4 ½ octaaf van C tot F. Pedaal 1 ½ octaaf. Wijders heeft het orgel een goed front en kast en is tamelijk wel geverft.

De aanwezigheid van dit orgel zal de plechtigheid bij de ingebruikname van de kerk ongetwijfeld extra luister hebben gegeven. Organist Christiaan Kuijpers zal tevreden achter het klavier plaats hebben genomen om de klanken de volle kerk in te blazen. De waterstaatskerk gewijd aan St.-Lambertus in de Slimstraat had nu alle elementen in zich om de Udenhoutse kerkganger trots te laten zijn.

Christiaan Kuijpers overleed op 27 mei 1847 en het is niet bekend wie hem als organist opvolgde. Het zou kunnen, dat de van Helvoirt geboortige Petrus Ebben hem is opgevolgd. Hij was in ieder geval tot zijn overlijden in 1876 de organist.

Het Loretorgel

Waarom pastoor Felix Cuijpers en het kerkbestuur hadden besloten om in 1867 een nieuw orgel aan te schaffen is helaas niet bekend. Mogelijk was het oude orgel toe aan vervanging, of ten minste restauratie en leek dat een geschikt moment om eens te gaan informeren naar de mogelijkheden.

François-Bernard Loret is in 1808 geboren in Dendermonde en overleed in 1887 in Mechelen. Zijn vader Jan-Jozef-Antoon Loret was orgelmaker, dus het is niet vreemd, dat zijn zoon dat vak ook koos. De jongere zoon Hippolyte Loret (1810 Dendermonde-1879 Parijs) ging ook het orgelmakersvak in en zocht in 1860 zijn geluk in Parijs. Het geslacht Loret had al meerdere beiaardiers en organisten in de gelederen gehad. Kortom, de liefde voor het orgel was François Loret min of meer met de paplepel ingegeven. Orgelbouwers moeten een gezonde interesse en ook een gevoel hebben voor wetenschap en techniek. Daaraan ontbrak het François niet. Hij begon zijn werkzaamheden ongetwijfeld onder de vakkundige leiding van zijn vader en ging in 1832 op eigen benen staan door een bedrijf te starten in St.-Niklaas. Hij werkte daar tot 1839 samen met zijn zwager Henri Vermeersch die eveneens een verdienstelijk orgelbouwer was. Eind 1845 verplaatste François-Bernard Loret zijn orgelmakerij naar Mechelen. Van daaruit voorzag hij een groot deel van België en het zuiden van Nederland van orgels. Loret was een orgelbouwer die steeds bezig was vernieuwingen te bedenken en te realiseren. Hij had dan ook diverse patenten op zijn naam staan. De functie van het orgel veranderde tijdens het leven van Loret van een autonoom instrument, een soort instrumentale tegenhanger van de zangers, tot een dienend instrument dat de zangers moest ondersteunen en aanvullen. Hij bouwde eerder orgels in Noord-Brabant in Baarle Nassau (1845), Alphen en Waspik (1848), Veghel (1850), Goirle (1856), Tilburg (1858) en in Leende (1863). Hij had zich in de loop van zijn carrière toegelegd op het bouwen van een orgeltype dat vooral in vele zachte klankkleuren de liturgie moest ondersteunen.

Het is dan ook niet vreemd, dat de naam van Loret naar voren kwam toen de Udenhoutse Lambertusparochie een nieuw orgel wenste. De financiering was een probleem. De totale kosten zouden bijna 9000 gulden bedragen en daarvoor had de parochie geen middelen. Het was noodzakelijk om de parochianen op hun gulheid aan te spreken om de benodigde gelden bij elkaar te krijgen. Uiteindelijk waren het twee anonieme personen die het tekort aanvulden met een gulle gift. Toen stond niets de bouw van het nieuwe orgel meer in de weg. Loret zou het inwendige van het orgel gaan bouwen terwijl de firma L. Mortelmans uit Antwerpen de orgelkast en verdere versieringen op het koor voor haar rekening nam. Het nieuwe orgel zou een enorme aanwinst worden voor de kerk. Het interieur zou er een geweldig pronkstuk bij krijgen.

In november 1868 was het eindelijk zover. Het orgel kon in gebruik worden genomen. Dat zal ongetwijfeld een volle kerk hebben opgeleverd, want iedereen wilde het nieuwe orgel bewonderen, zowel de buitenkant als de klank ervan.

Het oude door Christiaan Kuijpers geschonken orgel heeft nog jarenlang dienst gedaan in de kapel van St.-Felix.

Het Loretorgel na 1868

François-Bernard Loret onderhield het orgel aanvankelijk zelf en na zijn overlijden in 1877 heeft mogelijk zijn zoon Camille Loret (1833-1904) dat gedaan. Of er ook daadwerkelijk regelmatig goed onderhoud is gepleegd is zeer de vraag, aangezien pastoor van Eijl in 1905 in het Registrum Memoriale schreef: *Het orgel was verzakt en door langdurige verwaarlozing bijna onbruikbaar. Nieuw windtoestel met regulateur, reparatiën van pijpwerk en mechaniek enz. Versterking van de zandzolder boven de nieuwe blaasbalg. Kosten (inclus. Breekwerk) f.1.300,-.* Het was de firma van de Gebr. Smits die de reparaties vanaf 25 september 1905 uitvoerde.

Het duurde daarna tot 1939 voordat het orgel weer ter sprake kwam in de annalen van de kerk. In dat jaar kwam er een elektrische windmachine waardoor de organist niet meer afhankelijk was van de orgeltrapper. Het apparaat kostte f.350,-. Eind 1940 stuurden de kerkorgelmakers Gebroeders Vermeulen uit Weert een offerte voor werkzaamheden die nodig waren voor het orgel. Reparatie van de pijpen, van de registers, het mechaniek van de klavieren, de windladen en blaasbalg en het opnieuw intoneren en afstemmen van het orgel voor een bedrag van 450 gulden. Blijkbaar was het weer tijd voor groot onderhoud na 35 jaar. Het werk zou in januari 1941 beginnen, tenminste als de verwarming in de kerk gestookt zou worden. Dat laatste was blijkbaar niet geregeld en de werkzaamheden kwamen daardoor pas in maart 1941 op gang. Op 16 april schreef de heer Kerssemakers een rapport over het resultaat van de reparaties. Hij was niet helemaal tevreden en droeg de firma Vermeulen op om de laatste tekortkomingen in orde te maken.

Ingrijpende restauraties

Na de oorlog begonnen eerst aarzelend, daarna in een stroomversnelling, de jaren van wederopbouw. In alle facetten van het leven pakte Nederland de draad weer op en met een nieuw elan ging men aan de slag. In de jaren 50 besteedde pastoor Prinsen veel aandacht aan de restauratie van het kerkgebouw. Hij was een cultuurliefhebber en had grote interesse voor het culturele erfgoed in de Udenhoutse Lambertuskerk. Daarbij vergat hij ook het Loretorgel niet.

Hoewel Prinsen zelf niet bepaald een orgelliefhebber bleek, was hij wel bereid om tijd en geld in een restauratie te steken. Bij de verbouwing in de kerk in 1951 was het orgel beschadigd. De firma Gebroeders Vermeulen kwam met alarmerende berichten over de conditie van het orgel. Toen ook de dirigent van het koor klaagde over het gebrek aan ruimte op het koor voor zijn zangers, hakte pastoor Prinsen de knoop door. In 1956 kwam de definitieve offerte van de firma Vermeulen. Pastoor Prinsen zag kans voor besparingen en wilde voornamelijk gebruikte materialen gebruiken. Ten aanzien van de orgelpijpen had hij ook een uitgesproken mening:

Op het voorstel van de orgelbouwer om de zinken sierpijpen in het orgelfront door tinnen pijpen te vervangen ben ik niet ingegaan. Op de eerste plaats omdat de kosten te hoog waren en op de tweede plaats, omdat de zinken pijpen, overtrokken met staniol (bladtin), 90 jaar voldoende versiering waren geweest. Staniolpapier was nog te koop voor f.36,- voor alle pijpen en Riet van de Loo bleek bereid dat met behulp van een strijkijzer op de pijpen te plakken. Dat was voorlopig een bezuiniging van f.6.700,-. En de beplakte pijpen ten koste van f.36,- aan staniolpapier, f.10,- aan lijm en nog een doos bonbons kunnen nog jaren zitten.
In totaal kostte de restauratie toch nog f.9.150,-. Het leeuwendeel daarvan was door de koorzangers in een huis-aan-huis collecte opgehaald, namelijk f.6.230,-. Het restant kwam uit het klokkenfonds dat pastoor van Welie in de oorlog had ingesteld van enkele giften. Naast de inwendige restauratie was de meest in het oog springende wijziging het verplaatsen van de speeltafel aan de evangeliezijde van het orgel. Orgeladviseur Huub Houët rapporteerde namens de Katholieke Klokken- en Orgelraad (KKOR) tevreden: *... de registratuur, vroeger aan weerszijden van de klavierbakken, is nu direct boven de klavieren aangebracht ... De windleidingen en balgen zijn wederom winddicht, maar vooral door de plaatsing van een nieuwe regulateurbalg is de windvoorziening aanmerkelijk verbeterd. De windladen zijn grondig gereviseerd (...) Tegenover de enigszins slappe intonatie van voor de restauratie, klinkt het orgel nu frisser en gezonder. Voor een deel is dit mede het gevolg van een tweetal dispositiewijzigingen: op de plaats van de zeer slechte Viola 8' van het hoofdmanuaal is een Larigot 1 1/3 geplaatst, terwijl de onpractische Viola 6' discant van het Bovenmanuaal is vervangen door een Fluit 2'.* Pastoor Prinsen was ingenomen met de restauratie, hoewel hij wel opmerkte dat *een dorpsorganist nooit in staat zal zijn om er de restauratiekosten uit te spelen.* Hij besloot met de woorden: *Maar het was dringend nodig.*

Hoewel de spreekwoordelijke loftrompet werd gestoken over deze restauratie, waren er ook andere geluiden. In 1960 kwam Hans van der Harst, student orgel aan het Tilburgs Conservatorium, naar Udenhout om op het orgel te spelen en hij constateerde: *de tractuur verloopt moeizaam en stug, de windladen zijn lek. De intonatie verliest aan zeggingskracht door lekkages en bijgeluiden.* Hij was teleurgesteld over de prestaties van het overigens prachtige instrument.

Het wordt stil op het oksaal
Door een veranderende opvatting over de invulling van de liturgische diensten naar aanleiding van onder andere het Tweede Vaticaanse Concilie was er steeds minder plaats voor een orgel. Het zangkoor verplaatste zich naar het altaar en verloor daardoor het contact met het orgel. Het orgel kwam nog nauwelijks voor in de missen en ook het onderhoud kwam daardoor op een laag pitje te staan. In de jaren zeventig was er weer een opleving toen het kerkbestuur Hans van der Harst uitnodigde om zijn visie over het Udenhoutse Loretorgel toe te lichten. Hij herhaalde zijn kritiek van 10 jaar eerder. Het kerkbestuur was van mening, dat het prachtig bewaarde interieur van het kerkgebouw, waar pastoor Prinsen zoveel energie in had gestoken, ook een volwaardig gerestaureerd orgel zou moeten herbergen. Van der Harst onderwierp het orgel aan een nieuw onderzoek op basis van een vragenlijst van de Rijksdienst voor Monumentenzorg. Daar lag de gedachte aan ten grondslag dat een restauratie zou kunnen rekenen op een fikse rijkssubsidie. In 1978 werd het onderzoek afgerond en ontving het kerkbestuur een uitgebreide offerte van de firma Gebroeders Vermeulen. Daarna schakelde pastoor Karel Gevers ook nog Huub Houët in om meer gewicht in de schaal te kunnen leggen bij het subsidieverzoek. Het duurde tot 9 april 1980, voordat er een antwoord kwam van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk. Na een verontschuldiging voor de zeer verlate reactie volgde een negatief besluit ten aanzien van het subsidieverzoek. Als reden voerde de toenmalige staatssecretaris G.C. Wallis de Vries aan dat er zoveel verzoeken waren ingediend dat de subsidiepot leeg was. Hij moedigde het kerkbestuur wel aan om een nieuw verzoek in te dienen wanneer zich daartoe weer een gelegenheid voordeed, maar kon niets garanderen over de honorering van dat verzoek. De economische neergang, die Nederland in die periode doormaakte, resulteerde uiteindelijk in ingrijpende bezuinigingen waaraan het kabinet Van Agt de naam Bestek '81 meegaf. Voor het

Udenhoutse Loretorgel betekende het een nieuwe periode van tanende aandacht. Na een nieuwe offerte die eigenlijk dezelfde werkzaamheden beschreef als in 1978, maar wel door de 22% loonsverhoging van voorafgaande jaren flink hoger uitviel, ging het kerkbestuur het nu over een andere boeg gooien. Het informeerde in 1982 naar een nieuw te bouwen orgel op of bij het priesterkoor. Mogelijk betrof het hier ook de herplaatsing van het Loretorgel van het koor naar het priesterkoor voorin de kerk. Daartoe reisden de secretaris van het kerkbestuur Harrie van Iersel, de organist Wim Blankers, pastor Boers en pastoor Gevers op 18 januari 1982 af naar Vermeulen in Weert. Tien dagen later lag de offerte al in de bus, maar de prijs voor een nieuw orgel was maar liefst f.129.000,-. Dat was een flink stuk boven de begroting. Opnieuw volgde een heroverweging om de orgelproblematiek op te lossen. De behoefte aan een goed functionerend orgel was blijkbaar groot. Er was in de tussentijd een elektronisch orgel aangeschaft. In 1984 schreef het kerkbestuur naar het bisdom, dat *het elektronisch orgel dat wij nu in gebruik hebben is versleten en als orgel voldoet het helemaal niet aan de muzikale eisen van deze tijd.* Het bestuur wilde overgaan tot de aanschaf van een zogenoemd Heiliger orgel, dat weliswaar ook een elektronisch orgel was, maar van een veel betere kwaliteit. De investering zou tussen de 55.000 en 60.000 gulden bedragen. Het bisdom reageerde instemmend. Het zag ook in dat de eventuele plaatsing van het Loretorgel in het priesterkoor geen oplossing was. Het orgel zou daar te sterk gaan overheersen. Het bisdom erkende ook dat de artisticiteit van een elektronisch orgel bij dat van een mechanisch orgel achterbleef, maar het gebrek aan middelen maakte de keuze makkelijk. Het parochiebestuur mocht het Heiliger orgel aanschaffen.

De laatste restauratie

In de jaren 90 nam het kerkbestuur wederom het initiatief om het Loretorgel te restaureren. Het haalde opnieuw Hans van der Harst erbij, die samen met orgelbouwer Frans Vermeulen het orgel aan een grondige inspectie onderwierp. Hun rapport viel in september 1993 op de mat. Het kerkbestuur besprak het en het moest constateren, dat het orgel in de Udenhoutse Sint-Lambertuskerk een waardevol instrument was. Letterlijk stond er ook in het rapport: *Samenvattend mogen wij zeggen dat het Loret-orgel te Udenhout tot de best bewaarde orgels van de Mechelse meester mag worden gerekend. Een rijke dispositie in een even rijke orgelkast, die weer deel uitmaakt van een haast uniek kerkinterieur uit de Waterstaatsperiode. De prachtige akoestiek van het kerkgebouw voegt aan een en ander nog een dimensie toe.*

Er kwam een voorbereidingscommissie die tot in detail ging onderzoeken wat er allemaal bij kwam kijken om tot een volwaardige restauratie van het orgel te komen. Deze commissie nam er goed de tijd voor en gaf na een jaar van veel overleg, gesprekken met orgeldeskundigen en nieuwe offertes in 1994 een positief restauratieadvies aan het kerkbestuur. Toen raakte het in een stroomversnelling. Begin 1995 volgde de instelling van de Commissie Restauratie Loret-orgel die uiteindelijk acht leden zou tellen: Caspar de Bonth, Mien Dankers-van de Pas, Frans Hanckmann, Jan van Hussen, Jeroen ter Huurne, Toon van Rijsewijk, Paul de Rooij en Hans Winkel. Zij bedachten de gezamenlijke acties die nodig zouden zijn om de benodigde financiële middelen binnen te krijgen en gingen die vervolgens ook uitvoeren.

Het begon allemaal op een zonnige zondag in september 1995 toen tijdens de Unentse Mert de toenmalige burgemeester van Udenhout, Wim Dijkstra, aanbood zijn baard af te scheren voor f.1.000,-. Hij stelde dat geld ter beschikking aan het restauratiefonds voor het orgel. Er waren genoeg Udenhouters die een baardloze burgemeester een goede aanleiding vonden om geld te geven en binnen een half uur kon barbier Peer van Liempd aan de slag. Uiteindelijk was er f.1.348,50 opgehaald. Dat was het startsein voor diverse geldinzamelingsacties onder het motto “Meer lucht voor het orgel” die hun weerga niet kenden. Zo verscheen er meteen al in 1995 een boekje over de voorgenomen restauratie waarmee de fondsenwerving een extra impuls moest krijgen. Alle ins and outs over het orgel, de verschillende aspecten van de restauratie zowel als het belang van het instrument kwamen erin aan de orde, maar ook de beschrijving van de belastingvoordelen voor gulle gevers die mensen over de streep moest trekken. De kaasloterij (een variant van de befaamde peperkoekenloterij), de actie “Adopteer

een orgelpijp", het orgeldraaien voor het orgel, de veiling "Vreemde Vogels" van kunstwerken van Leo Heerkens en Marc van de Kam, en andere initiatieven leidden uiteindelijk tot een opbrengst van f.220.000,- in 1997. De subsidie van Monumentenzorg dekte de rest van de benodigde f.500.000,-, zodat de firma Gebroeders Vermeulen in juni van dat jaar haar werkzaamheden om het Loret-orgel weer in oude glorie te herstellen kon beginnen.

Frans Vermeulen en zijn mannen begonnen met de demontage van het orgel. De orgelpijpen, de windladen, de speeltafel, de pedaalstokken, het ging allemaal goed verpakt richting Weert waar de medewerkers van Vermeulen alles in hun werkplaats restaureerden. De orgelkast en de balustrade van het oksaal (koor) kwamen ook aan de beurt. Voor dit werk maakte de restauratiecommissie gebruik van vakbekwame vrijwilligers: Gerard van Alem, Piet Bus, Toon Lucassen, Janus Nouwens, Joke van Rijsewijk- van de Plas, Toon van Rijsewijk en Ton Robben. Achter in de kerk bouwde men een grote steiger die de werkers veiligheid moest bieden en het werk aanzienlijk vereenvoudigde. Het was nodig om de beelden van de orgelkast te verwijderen zodat de vrijwilligers de restauratie in hun schuurtjes of garages konden doen. Op die manier kon iedereen in eigen tempo en planning aan de slag gaan. Nadat de orgelkast op deze manier was uitgekleed, kon de restauratie van het vaste omhulsel beginnen. Stof en vuil verwijderen, kieren en naden dichten, zwakke en rotte elementen vervangen, beschadigde en verdwenen ornamenten opnieuw maken, alles kwam aan de beurt en niets ontging het geoefende oog. Met grote voortvarendheid nam de ploeg vrijwilligers het werk ter hand. Terwijl de medewerkers van Vermeulen de binnenkant van het orgel in orde maakten in Weert, waren zij bezig om de buitenkant weer als nieuw te maken. De doopkapel diende als opslagplaats voor de beelden die klaar waren om weer teruggeplaatst te worden. De pilaren van het koor kwamen ook nog aan de beurt. Onderzoek naar de 11 verflagen die er sinds 1842 op waren aangebracht, leidde tot de keus van de zwarte gemarmerde laag die er nu op zit. De orgelkast kwam stukje bij beetje weer terug in een goede, vernieuwde staat. Daarna kon het orgel weer thuiskomen uit Weert. De restauratie van de orgelpijpen was zo grondig gedaan dat er nog stukken Belgische krant uit 1868 tevoorschijn kwamen. Op 14 februari 1998 plaatste pastor Wim van Sprang de laatste frontpijp terug en legde daarmee symbolisch de laatste hand aan de restauratie van het Loretorgel. Uiteindelijk bleek, dat twee beelden in de orgelkast daar eigenlijk niet hoorden en vervangen moesten worden door twee engelen met instrumenten die hun oorspronkelijke plaats weer innamen. De afwerking nam nog wel wat tijd in beslag. Het helemaal in elkaar zetten van alle, soms zeer kwetsbare, elementen van het kerkorgel was geen sinecure en vereiste een vaste hand en de nodige inventiviteit. Nadat al het binnenwerk weer in elkaar zat, volgde nog een heel belangrijk een tijdrovend werk: het stemmen en intoneren van het orgel en de orgelpijpen. Dat nam nog enkele weken in beslag. Op 17 mei kon het orgel voor het eerst weer klinken tijdens de zondagsmis. Organist Toon van Rijsewijk viel de eer te beurt tijdens dit hernieuwde debuut het Loretorgel te bespelen. Een week later waren er rondleidingen voor geïnteresseerden. Na nog twee weken van stemmen was het dan zover. Het Loretorgel met orgelkast en oksaal stonden weer als nieuw in de Lambertuskerk. De feestelijke her-ingebruikname van het orgel vond plaats op 7 juni 1998. Organist Joris Verdin verzorgde een prachtig concert op het gerestaureerde orgel. Verdin is een specialist op het gebied van het 19de eeuwse harmonium en was bekend met het spelen op instrumenten zoals het Udenhoutse Loretorgel. Het lag dan ook in de lijn der verwachting dat hij letterlijk en figuurlijk alle registers open zou zetten om het orgel in volle glorie te laten klinken. Hij opende met een werk van Jacobus Nicolaus Lemmens getiteld: Marche Triomphale. Dat was een heel toepasselijke opening als we in ogenschouw nemen dat het volledig en verantwoord restaureren van het Loretorgel zo lang op zich had laten wachten. Gelukkig voor de parochie St.-Lambertus kwam de restauratie niet te laat en kunnen alle kerkgangers nog in lengte van jaren genieten van dit muzikaal pronkstuk.

Het orgel telt 1100 pijpen, evenveel als het aantal zitplaatsen in de kerk.

6. De kerkbanken

De oude kerkbanken
In 1902 liep pastoor van der Heijde al rond met plannen voor nieuwe kerkbanken. Deze plannen raakten op de achtergrond omdat hij en de twee daarop volgende pastoors dachten aan de bouw van een nieuwe kerk. De oude kerkbanken waren van vurenhout gemaakt en inmiddels versleten. Deze waren 105 cm hoog en de knielbanken waren 27 cm hoog. Hierdoor moest iedereen bij het knielen kaarsrecht zitten. De armleuningen waren 3 cm breed, dus steunen op de armen was er ook niet bij. Men noemde deze banken wel “varkenskooien”, omdat elke bank was voorzien van een deurtje. Pastoor van der Meijden had in 1939 die deurtjes laten weghalen, omdat het geluid van het dichtdoen stoorde. Het kerkbestuur verpachtte de banken, zodat dezelfde familie vaak jarenlang gebruik maakte van dezelfde bank. De pachters handelden alsof de banken eigendom waren, want zij maakten de knielbanken hoger, lager of breder en soms overtrokken ze die zelfs met een oude loper. Achter in de kerk stonden enkele zwart geschilderde banken voor algemeen gebruik, de “gemeenbanken”. Net als de oude kerkbanken was ook de vlonder eronder danig versleten en door de spleten had zich in de loop van 100 jaar meer dan 10 m³ zand en stof verzameld.

Hoe pastoor Prinsen op het idee van de unieke kerkbanken kwam
Pastoor Prinsen zag in juni 1953 op een vakantiereisje in Beieren in het plaatsje Amorbach, gelegen tussen Mannheim en Würzburg, prachtige kerkbanken en dacht direct dat zulke banken mooi zouden staan in zijn parochiekerk. Het jaar daarop, 23 mei 1954, vierde pastoor Prinsen zijn zilveren priesterfeest en bij die gelegenheid hadden zijn kapelaans en kerkmeesters een geldinzamelingsactie op touw gezet voor nieuwe kerkbanken. Op de receptie van dat feest overhandigden ze hem het voor die tijd grote bedrag van f.11.334,69. In zijn plakboek over het tot stand komen van de banken, gaf pastoor Prinsen er een specificatie van: f.2.798,49 kwam van boeren, f.2014,15 van arbeiders, f.1.410,05 van de middenstand en de rest van giften. Toen vertelde hij de kerkmeesters over de prachtige banken die hij in Duitsland had gezien. Zijn enthousiasme wekte zodanig hun belangstelling, dat de pastoor en zijn kerkmeesters al in juli 1954 afreisden naar Amorbach. Nu kon hij de kerkmeesters met eigen ogen die banken laten zien. Pastoor Prinsen nam de maten op en maakte enkele foto’s en schetsen. Thuisgekomen liet hij architect Nijsten uit Vught op basis van de meegebrachte informatie een tekening maken. Het resultaat was niet naar zijn zin. Ondertussen informeerde hij bij meerdere directeuren van kunst- en nijverheidsscholen naar jonge beeldhouwers met voldoende technische vaardigheden. Maar al snel bleek, dat Nederland niet over zulke beeldhouwers beschikte. In augustus 1954 reisde pastoor Prinsen met enkele bekenden opnieuw af naar Duitsland. Zij belandden op doorreis in Rothenburg ob der Tauber. Terwijl zijn vrienden een glaasje wijn dronken, slenterde de pastoor wat door de mooie oude stad. Daarbij zag hij een man bezig met de restauratie van een prachtige poortomlijsting in het portaal van het oude gemeentehuis. Pastoor Prinsen was onder de indruk van zijn vakmanschap en sprak daarom deze man aan. Het was de beeldhouwer Johannes Oertel. Hij vroeg aan hem of in Duitsland jonge kunstenaars die krullerige techniek nog kenden. “Aber natürlich, herr Pfarrer”, antwoordde de beeldhouwer. Het was een wezenlijk onderdeel van hun academische opleiding. Toen vroeg de pastoor of hij niet een jonge kunstenaar kende die dat kon en één jaar in Holland zou willen werken als “holzschnitzer”. Hij legde uit wat de bedoeling was, namelijk kerkbanken maken zoals in Amorbach, maar dan allemaal verschillend. Johannes Oertel vertelde, dat zijn vriend, Franz Maij uit Gemünden, een zeer goede beeldhouwer was. De pastoor verzocht hem direct een telegram te sturen om nog diezelfde avond een afspraak te maken. Hij gaf hem DM 5,- voor de eerste kosten en voor de verdere restauratie van het poortportaal. Er kwam echter ‘s avonds niemand opdagen. Pastoor Prinsen liet een ansichtkaart achter voor Herr Oertel met zijn adres en gaf daarin tevens zijn teleurstelling aan voor het mislukken van de afspraak. Bij thuiskomst van de vakantie bleek, dat Johannes Oertel hem een brief had geschreven, waarin hij vertelde dat zijn vriend een andere grote opdracht had en dus niet in kon gaan op de aanbieding. Tevens schreef hij dat hij

contact had opgenomen met Professor Oswald Hofmann die mogelijk wel iemand wist. Uit latere correspondentie blijkt, dat pastoor Prinsen toen al aan Johannes Oertel moet hebben doorgegeven wat zijn voorwaarden waren waaraan de kunstenaar zou moeten voldoen: hij moest katholiek zijn, ongetrouwd en een bekwaam vakman die in staat moest zijn om een eenmaal op zich genomen taak tot het bittere einde te volbrengen.

De keuze van de kunstenaar
Op 29 september 1954 kreeg pastoor Prinsen een brief van Hans Haimerl. Hij gaf daarin zijn werkervaring weer en maakte zijn verdere wensen kenbaar: hij vroeg een goede werkplaats met voldoende licht en verwarming en liefst naast de werkplaats een verblijfplaats. Hij wilde gratis logies, vrij reizen en als maandloon vroeg hij DM 200,-. Hij gaf aan dat hij niet minder kon vragen, omdat hij zijn ouders moest onderhouden. Hij dacht in één jaar het "beeldhouwwerk" te kunnen doen, maar dan moesten timmerlui de rest afwerken. Op 21 oktober 1954 kwam er bij pastoor Prinsen opnieuw een brief binnen, ditmaal van beeldhouwer Leo Bäumler. Hij was benaderd door professor Hofmann die hem kende van de academie voor beeldende kunst in Neurenberg. Het adres van de pastoor had hij gehad van Johannes Oertel, die hem had verzocht rechtstreeks contact op te nemen. Leo stuurde negen foto's mee om te laten zien wat hij kon. Op 11 november 1954 schreef Leo Bäumler weer. Uit die brief bleek, dat de pastoor in een brief aangekondigd had hem te willen bezoeken in Regensburg waar hij op dat moment woonde. Leo gaf in de brief een opsomming van werken die hij had gemaakt, zodat pastoor Prinsen die dan gelijktijdig kon gaan bekijken. Ondertussen had Prinsen ook een offerte opgevraagd bij houtbeeldhouwerij Wilhelm Laurentz Daßing in Würzburg. Die vroeg f.20.000,- plus invoerrechten en dan zou op alle banken hetzelfde rankenmotiefje komen te staan. Uit een latere brief blijkt, dat Daßing naar Amorbach is geweest om daar naar de banken te kijken. Hij kwam met een nieuw aanbod om zulke banken te maken, maar dan in Duitsland. "Per Wange würde der Preis DM 157,-", schreef hij. Dat kwam neer op ruim f.25.000,-. Ondertussen hadden zich ook nog gemeld Sepp Hirsch uit Amberg en Walther Gietz uit Regensburg en nog twee anderen. Nu moest de pastoor bepalen welke kunstenaar het beste voldeed aan de voorwaarden. Op basis van de informatie waarover hij beschikte kwam Leo Bäumler op nummer 1, Haimerl op 2 en Hirsch op 3. Een persoonlijk contact zou de beslissing moeten brengen en zo ging de pastoor eind november samen met een kennis weer naar Duitsland.

Pastoor Prinsen schreef: "In Ellingen bekeken we enkele werkstukjes van Leo Bäumler en toen ik bij de bisschop van Eichstätt het prachtige St.-Josephbeeld zag, wist ik met zekerheid dat Leo Bäumler onze man moest worden". Met die wetenschap kwam hij aan bij Leo Bäumler in Regensburg. Die vroeg hij om een krul te maken in een stuk hout zodat hij met eigen ogen kon zien wat voor een vakman het was. Tevens controleerde de pastoor de tijd die hij daarover deed. Het klopte met zijn berekening om twee kopstukken per week te maken. Dan zou het werk in anderhalf jaar klaar zijn. Zij spraken een prijs af: DM 150,- in de maand en vrije kost en inwoning. Als alles doorging dan verwachtte de pastoor hem op 1 januari 1955 in Udenhout. Pastoor Prinsen wilde daarna toch nog even controleren uit welk nest deze kunstenaar kwam. Daarvoor moest hij naar zijn geboorteplaats, Weiden, dat 75 km ten noorden van Regensburg ligt. De ouders van Leo Bäumler verwelkomden de pastoor hartelijk. Het waren eenvoudige boeren en hij was amper binnen of er lagen al eieren in de pan. "Raak geschoten", schreef pastoor Prinsen. Daarna ging de rit verder naar Amberg waar Hans Haimerl woonde. Nadat de pastoor zijn verhaal gedaan had zei die: "Ik zou zeer graag op uw voorstel ingegaan zijn, maar u zult aan Leo Bäumler een betere Holzschnitzer hebben dan aan mij". De zaak was daarmee beklonken.

Zo kwam het dat op 31 december 1954 Leo Bäumler met de Wiener express afreisde naar Eindhoven en vandaar verder per gewone per trein naar Tilburg. Het laatste stukje naar Udenhout, kwam hij met de bus. Op 1 januari 1955 kwam Leo Bäumler tijdens de nieuwjaarsreceptie aan op de pastorie. Na het eten werd hij naar zijn pension gebracht bij de

dames Liebregts op de Schoorstraat nr.3. Daar verbleef hij voor een pensionprijs van f.3,- per dag.

De voorbereidingen
De beeldhouwer was er, maar hij kon nog niet aan het werk want het was de bedoeling dat hij zou gaan werken in de Pauluszaal en die was nog verhuurd. De huurder was de firma Van Dulmen uit Tilburg die een nieuwe confectiefabriek aan het bouwen was aan de Hoevenstraat in Tilburg. Omdat de nieuwe fabriek nog niet klaar was, vroeg deze firma verlenging van de huur. Pastoor Prinsen schreef "voor wat hoort wat" en vroeg f.450,- huur per maand. Hij schreef erbij: "dat maakte tot 1 september een bedrag van f.3.600,-, uiteindelijk te betalen door de protestantse firma Van den Bergh - Krabbedam uit Tilburg". In feite kwam het hem goed uit, want het hout voor de kerkbanken was er nog niet. De meubelfabriek Erven & Co uit Oirschot had een offerte gemaakt voor f.40,- per zitplaats in Spessart eikenhout. Door de verwachte herbewapening van Duitsland was dat hout plotseling zo schrikbarend duur geworden, dat pastoor Prinsen dat bedrijf niet aan de eerste offerte wilde houden. Ondertussen werd voor Leo op de pastorie een kamertje vrij gemaakt en daar kon hij al beginnen met klein werk. Hij maakte een houtbekleding en omlijsting voor het tabernakel, een kruis voor de doopkapel, canon-lijsten, bidstoelen, twee engeltjes en missaalstoeltjes. Verder repareerde hij de preekstoel en de communiebanken. Uit een brief van december 1954, dus nog voor hij aan de slag ging in Udenhout, blijkt dat Leo aan pastoor Prinsen beloofd had tussen de bedrijven door zijn hoofd te boetseren in klei.

Er moesten nog meer zaken worden geregeld. In die tijd beschermde de Nederlandse overheid de arbeidsmarkt. Een buitenlander aantrekken als dat werk ook een Nederlander kon doen, was niet toegestaan. Daarom moest de pastoor een vergunning aanvragen. Hij richtte zijn verzoek direct aan het departement van Sociale Zaken. Na enkele verwijzingen moest hij zich uiteindelijk vervoegen bij de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau in Tilburg. Hij kreeg alle medewerking. Zo kreeg de pastoor voor Leo een werkvergunning van één jaar die zonodig verlengd kon worden.

Om verantwoord te werk te gaan met betrekking tot de keuze van de vorm, vroeg pastoor Prinsen advies aan Monumentenzorg in Den Haag. Op 21 januari 1955 kreeg hij als antwoord dat stijlkundig gezien er geen groot bezwaar was om banken met een barokachtig silhouet in een Waterstaatskerk te plaatsen. Het mocht echter niet te wild zijn en dat gold ook voor het ornament daarop. De adviseur achtte het ook niet nodig de "kopschotten" verschillend te maken omdat dat te onrustig zou overkomen voor de devote sfeer. Verder stelde hij voor om het silhouet iets te wijzigen, zodat de passage tussen de kopstukken beter mogelijk zou zijn.

Pastoor Prinsen voelde er aanvankelijk voor om met betrekking tot de voorstellingen op de banken een bepaald schema te volgen. Daartoe wendde hij zich tot Professor Dr. Timmers van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in Maastricht. Deze professor deed ook een voorstel voor een schema, maar pastoor Prinsen zag ook wel, dat gaandeweg toch alles meer groeide uit het gewone leven. In de correspondentie schreef Professor Timmers later nog: "Een kunstenaar kan men misschien beter vrij laten. In de Middeleeuwen ging het bij zulke objecten ook zo en niet tot ons nadeel. Het nadeel van ingewikkelde schema's is dat alleen de opdrachtgever en de samensteller ze begrijpen. Anderen zien toch alleen maar de motieven".

"In de dagen dat de kastanjebomen gingen bloeien boetseerde Leo een kopstuk in klei….aan de ene kant er wat op en aan de andere kant er wat bij …. tot het met wat fantasie de vorm kreeg van een biddende mens op de knieën" schreef pastoor Prinsen. Het proefstuk werd in Oirschot gezaagd en verlijmd en daarna gekapt in Leo's kamer op de pastorie. Ondertussen was er overeenstemming met de firma Erven en die droogde en bewerkte het benodigde Franse eikenhout voor. Leo werkte door aan de snuisterijen en wandelde door het dorp en maakte hier en daar een praatje. Voor de parochianen was het een beetje vreemd. Een Duitser

in het dorp en na al die maanden was er nog niets te zien van banken. De pastoor kreeg natuurlijk allerlei vragen.

Het eigenlijke werk
In de loop van september 1955 verhuisde Leo naar de Pauluszaal en in oktober begon het kappen. Elke week maakte hij twee kopstukken klaar. De ideeën ontstonden vanzelf en stilaan kwam het Udenhoutse leven binnen in zijn atelier. De ontwerpen kwamen tot stand in samenspraak met de pastoor. De oude heer Leo Le Mire van het kasteel werd 80 jaar. Hij had een familiewapen. De pastoor vroeg dat in een kopstuk te kappen en maakte daar een foto van. Met de foto op zak ging de pastoor Leo Le Mire feliciteren en kreeg toen van zijn vrouw een enveloppe met f.250,-. “Dat is meer dan de kosten van één maand loon”, noteerde de pastoor. De notaris vierde zijn zilveren huwelijksfeest, de Boerenbond had zijn jaarvergadering, de burgemeester kreeg een bank aangeboden van het kerkbestuur vanwege de goede verstandhouding, etc. Van lieverlee kwamen er steeds meer vragen en suggesties vanuit het dorp en met de belangstelling groeide het aantal giften. De meest gestelde vraag was: “Wanneer komen de nieuwe banken”, waarop pastoor Prinsen steevast antwoordde: “Als ze klaar zijn”.

Ondertussen vroeg de pastoor op 15 april 1956 aan het bisdom toestemming om voor f.20.000,- ten laste van de kerkenkas banken te kopen inclusief 300 m² ondervloer. Hiervoor kreeg het kerkbestuur in principe verlof, maar het bisdom antwoordde daarbij: “Wij betwijfelen echter of u gebeeldhouwde eikenhouten banken, 640 plaatsen, zult kunnen krijgen met bijbehorende vloer voor f.20.000,-”. Pastoor Prinsen heeft daar nooit meer op gereageerd. Hij zei: “Het is voor hen een vraag en voor mij een weet”. Hij had het financieel echter al lang rond zonder de kerkenkas met meer te belasten.

De pers
Pastoor Prinsen had de plaatselijke correspondent van de krant weten te bewerken niets in de krant te schrijven. Hij was bang, dat Brabants Edel Ambacht bezwaar zou maken, omdat Leo een Duitser was. Immers, tien jaar na de oorlog lag een Duitser “nog niet heel erg diep in de kast”. Maar een telexbericht van het ANP in oktober 1956 veroorzaakte een lawine van persberichten. De Nieuwe Tilburgse Courant, het Huisgezin, dagblad de Stem, de Gelderlander, de Tijd en de Sint-Jansklokken besteedden allemaal grote artikelen aan de sympathieke kunstenaar die prachtige kerkbanken aan het maken was. Het was één en al lof voor de beeldhouwer uit Beieren. Dagblad de Stem eindigde het artikel met de woorden: “We voorspellen, dat zijn sculptuur de Waterstaatskerk van Udenhout tot een bezienswaardigheid zal maken”. De Nieuwe Tilburgse Krant schreef: “Bijna ongemerkt gaat hij door het dorp. Maar zijn beeldhouwwerk zal straks getuigen van zijn scheppende handen. De handen van een waar kunstenaar, die zelf zegt dat hij straks terugtreedt achter zijn werk, zo bescheiden is Leo Bäumler”. En Leo kapte maar door in een tempo van twee kopstukken per week en hij was er al meer dan een jaar mee bezig. In zijn werkplaats had hij gezelschap van twee losvliegende kanaries en af en toe kreeg hij bezoek van de kapelaans, de pastoor of van een parochiaan. Voor de afwisseling bezocht hij musea en af en toe had hij ook nog een andere opdracht er tussendoor. En zo verstreek de tijd.

Het systeem
In de symbolen op de banken zat geen systeem. Om de banken in Oirschot in elkaar te kunnen zetten, moest men eerst bepalen welke kopstukken waar moesten komen. Daartoe liet pastoor Prinsen een veertigtal parochianen kiezen welke banken zij het mooiste vonden. Hij liet ze 24 rechter en 24 linker kopstukken uitzoeken en bestemde die voor de middengang. St.-Christoffel kreeg de meeste stemmen, daarna de Pelikaan, Jonas en St.-Joris.

Na het maken van de kopstukken
In het begin van 1958 waren alle kopstukken klaar, waarna ze op 14 april 1958 naar de firma Erven & Co in Oirschot gingen. De grote vakman van dat bedrijf was Harrie Smulders. Hij

was schrijnwerker van beroep en 64 jaar. Net voor zijn pensionering mocht hij nog een ouderwets stuk vakwerk leveren. Pastoor Prinsen had afgesproken, dat de banken met zogenaamde zwaluwstaarten in elkaar zouden worden gezet en Smulders was de enige binnen dat bedrijf die zwaluwstaarten nog precies kon laten passen. De pastoor had nogal moeten praten voor hij zijn zwaluwstaarten kreeg, want de firma Erven had aanvankelijk grote bezwaren. Later ergerde de pastoor zich, omdat het naar zijn zin veel te lang duurde, voordat de banken klaar waren. Telkens als hij in Oirschot kwam waren ze met ander werk bezig. Tenslotte dreigde hij de hele fabriek over te nemen als zijn banken niet met Kerstmis klaar waren.

Op 4 november begon Jos Dekkers met de sloop van de oude banken en de vlonders. Het nog bruikbare hout zou men later gebruiken voor reparatiewerkzaamheden in de toren. De nieuwe vloer werd gelegd op 7 november en de nacht daarna. Om 12 uur ‘s nachts was Prinsen samen met zijn kapelaans nog boterhammen en veel koffie gaan brengen en om half 5 ‘s ochtends waren ze klaar en de pastoor mocht de laatste spijker erin slaan. Onder de vlonder had Prinsen zaagsel laten aanbrengen om de vloer geruislozer te maken. Op 17 november 1958 kwamen de eerste nieuwe banken uit Oirschot aan en op 15 januari 1959 werden de laatste banken in de kerk geplaatst.

Kosten
Uit de rekening van meubelfabriek Erven & Co blijkt, dat de banken totaal f.28.621,40 hebben gekost. Daarbij kwam dan nog het arbeidsloon van Leo Bäumler en zijn kostgeld van f.3,- per dag, dat samen op f.225,- per maand uitkwam. Aanvankelijk ontving Leo uitsluitend het overeengekomen loon. Gezien de geleverde prestatie verdiende hij echter meer. Het kerkbestuur besloot later nog een nabetaling te doen. Dit was alsnog een blijk van waardering voor zijn prachtig werk.

Leo Bäumler
In 1925 werd hij geboren in Weiden. Hij was een boerenzoon. Eerst leerde hij voor beeldhouwer in hout op de middelbare school. Daarna moest hij met tegenzin in dienst waar hij radiotelegrafist was. Om zich verder te vormen, ging hij daarna enkele jaren in de leer bij diverse beeldhouwers in Rijnland. In 1950 begon hij een studie aan de academie voor beeldende kunst in Neurenberg. Op de academie kreeg hij onder andere les van professor Hofmann die hem omschreef als: “een veelbelovend vakman met uiterst kunstzinnige inzichten”. De opdracht van de kerkbanken in Udenhout was zijn eerste grote opdracht. Leo verbleef van 1 januari 1955 tot januari 1960 in Udenhout. Hij kwam tien jaar na de oorlog naar Udenhout en in die tijd lag een Duitser nog gevoelig. Hij nam afstand van de oorlog, die hij een waanzinnige oorlog noemde. Mede daardoor werd hij in die periode al beschreven als een bescheiden en sympathieke kunstenaar. Hij had geregeld contact met de Udenhouters en heeft in die tijd ook Nederlands geleerd. Hij voelde zich thuis in Udenhout, maar wilde er niet “wortel schieten”, zoals hij zelf aangaf. Hij wilde zich verder ontwikkelen als kunstenaar en moest daarvoor verder. Ter afwisseling van zijn werk reisde hij heel Nederland door om zich te oriënteren op de Nederlandse kunst.. Het grootste deel van de tijd in Udenhout besteedde hij aan de kopstukken van de kerkbanken. Daarnaast vernieuwde hij ook de kapel van St.-Felix. Hij maakte daarvoor een nieuw altaar, twee communiebanken, sneed een tabernakel en belegde dat met bladgoud. Als bekroning sneed hij ook nog een nieuwe crucifix. Verder maakte hij de koppen van de pomp in de Kreitenmolenstraat en de houten wegwijzer op het kruispunt. Ook deed hij vele particuliere opdrachten van binnen en buiten Udenhout. Hij maakte onder andere communiebanken voor de St.-Petruskerk van Oirschot. Op het kerkhof van Udenhout maakte hij grafmonumenten voor pastoor Prinsen, Cees de Weijer en voor de familie Vermeer. Toen hij terug was in Beieren ontmoette hij daar Karola Hammer waarmee hij trouwde. Zij kregen zeven kinderen. Hij vestigde zich in Oberköbliz. In Beieren is veel kunst van hem te bewonderen. Hij maakte beeldhouwwerken in hout, steen en brons. Het meeste van zijn werk heeft een christelijke grondslag.

Leo Bäumler heeft Udenhout een uniek kunstwerk bezorgd. De kopstukken van de banken getuigen van vakmanschap en een groot kunstzinnig inzicht. Daarnaast is het zo uniek, omdat het een weergave is van het dorp Udenhout in de vijftiger jaren van de twintigste eeuw. De banken weerspiegelen de tijdgeest en wat men toen belangrijk vond. De waardering voor dit kunstwerk zal de komende decennia zeker nog toenemen. Udenhout mag Leo Bäumler dankbaar zijn voor dit prachtige kunstwerk. Hij zal door deze banken altijd in onze herinnering blijven.

Een beschrijving van de kerkbanken

		† Hoofdaltaar			
Maria-altaar		**Middengang**		**Lambertusaltaar**	
rij nr. 1	**rij nr. 2**	**rij nr. 3**	**rij nr. 4**	**rij nr. 5**	**rij nr. 6**

Rij 1 bank 1 Het viooltje
Het viooltje dat bescheiden bloeit en geurt en voortkruipt onder hagen en in bossen. Het is het symbool van nederigheid en met de roos en de lelie de Mariabloem bij uitstek. St.-Bernardus van Clairvaux (1091-1153) zei: “O Maria, viooltje der ootmoedigheid, lelie der zuiverheid, roos van liefde”.

Rij 1 bank 2 De lamp op de kandelaar
In Mattheüs 5, 13-16 wijst Jezus zijn leerlingen in vier korte gelijkenissen op hun toekomstige taak in de wereld. “Zij moeten zijn als zout voor de aarde, het licht der wereld, als een stad op een berg en als een lamp op een kandelaar”. Naar de laatste gelijkenis wordt hier verwezen. Jezus zegt: “Men steekt het licht niet aan om het onder de korenmaat te zetten, maar men zet ze op de kandelaar, dan schijnt ze voor allen, die in huis zijn. Zo moet ook uw licht voor de mensen schijnen, opdat ze uw goede werken zien en uw Vader, die in de hemel is, verheerlijken”.

Rij 1 bank 3 Het monster van de afgunst
Het monster van de afgunst, dat de mensen tot in de kerk achtervolgt.

Rij 1 bank 4 Het schip en de vuurtoren
Het schip en de vuurtoren zijn symbolen van de vaart van de ziel naar de veilige haven. Deze symbolen werden al in de eerste christelijke tijden gebruikt op grafplaten.

Rij 1 bank 5 De diefachtige ekster
De diefachtige ekster is het symbool van de duivel, die de laatste parel weghaalt uit de onbewaakte schaal.

Rij 1 bank 6 De eekhoorn
De eekhoorn die het gemunt heeft op de kostbaarste opgeënte loot van de boom; het symbool van de duivel, die het “opgeënte” bovennatuurlijke leven belaagt.

Rij 1 bank 7 De broederschap van de Heilige Gerlachus
Zie hoofdstuk 7 “Alle heiligen”.

Rij 1 bank 8 De werkliedenvereniging Sint-Leonardus
In 1917 richtte Pastoor van Eijl in Udenhout de werkliedenvereniging St.-Leonardus op. Toen Leo Bäumler deze bank maakte was de naam al veranderd in Katholieke Arbeiders Beweging (KAB). Deze vereniging telde toen 450 leden en had als wapen hamer en tandwiel, samen in de schaduw van

het kruis. De hamer stond voor handwerk, het tandwiel voor de industrie en het kruis voor de katholieke kerk. Later in 1963 is de naam KAB gewijzigd in Nederlands Katholiek Vakverbond (NKV). De organisatie ging in 1980 op in de Federatie Nederlandse Vakverenigingen (FNV).

Rij 1 bank 9 De waterscheuten op de boom
De waterscheuten op de boom, die afgesneden worden en alleen maar wonden achterlaten, staan symbool van het onvruchtbare, uitbundige leven.

Rij 1 bank 10 Sursum Corda
"Sursum corda" betekent letterlijk "verheft uw hart". Bedoeld is: "Blijft niet langer hangen in de dagelijkse aardse zorgen en verlangens, maar zoek het hogerop bij God". Het is een oproep aan de kerkbezoekers bij de H.Mis om mee te doen aan het eucharistisch dankgebed. De gelovigen antwoorden: "We zijn zover". En dan weer de oproep van de priester: "Laten we dan de Heer, onze God danken", met de instemming van heel de kerk: "Dignum et iustum est" hetgeen betekent "Dat is niet meer dan passend en rechtmatig" En dan weer de priester: "Inderdaad".

Rij 1 bank 11 De zusters en fraters van Zwijsen
Sinds 1862 zijn de zusters van Liefde verbonden met Udenhout. Zij hadden hun klooster, St.-Felix, in de Kreitenmolenstraat. De officiële naam van deze Tilburgse congregatie is "Zusters van O.L.Vrouw, Moeder van Barmhartigheid". Hun wapen is afgebeeld op deze kerkbank. Het wapen is een schild met een afbeelding van de Moeder Gods met haar Kindje op de arm, tussen twee lelies, met het randschrift "Salve Regina, Mater misericordia". Dit onderschrift betekent: "Wees gegroet Koningin, Moeder van Barmhartigheid". Dit zijn de aanvangswoorden van een van de vier grote Maria-antifonen, een loflied op Maria, dat al bekend was in de 12^{e} eeuw. Dit is tevens het wapen van de fraters, die in 1901 naar Udenhout kwamen voor katholiek onderwijs aan de jongens. Beide congregaties zijn opgericht door Mgr. Zwijsen.

Rij 1 bank 12 De artsen
Het Aesculaapteken, zinnebeeld van de geneeskunst, is een slang, die zich kronkelt om de staf. Het teken ontleent zijn naam aan Asklepios, de Griekse God van de geneeskunde, die dikwijls werd afgebeeld met staf en slang. De slang was het symbool van de gave van de waarzegging. Het bijbelverhaal van de slangenplaag en de oprichting van de koperen slang door Mozes, op Gods bevel, maakten de slang tot zinnebeeld van de genezing. Mozes maakte een koperen slang en zette die op een paal. Zij die gebeten waren en er naar keken, bleven in leven (Num. 21.9). De staf met drinkschaal ontstond onder invloed van een legende uit het leven van de evangelist Johannes. De heidense opperpriester van Ephese zou verklaard hebben te zullen geloven in de leer van Christus, als Johannes een giftige drank zou drinken zonder daarvan last te hebben. Dezelfde drank werd eerst aan twee ter dood veroordeelden te drinken gegeven, die onmiddellijk stierven. Johannes maakte het kruisteken over de beker en dronk het gif zonder nadelige gevolgen te ondervinden.

Rij 1 bank 13 De scouting
"Weest paraat" is het motto van de verkennerij. De gestileerde Franse lelie is het symbool van de ridderlijkheid van de verkenners. In Udenhout bestaat de scouting vanaf 1947. De Engelse generaal Lord Baden - Powell stichtte in 1910 deze jongensorganisatie. Doel was de opvoeding van de mannelijke jeugd tot goede burgers door middel van "het spel van verkennen". Dit bevat alle elementen van karaktervorming en opvoeding die in de aard van de jeugd aanwezig is, namelijk: neiging tot avontuur, zin in activiteit, behoefte aan persoonlijkheidsontplooiing, behoefte aan zelfstandigheid in de gemeenschap en aan gemeenschap met behoud van zelfstandigheid.

Rij 1 bank 14 De smeden
Op de smedenbank staan afgebeeld het vuur, het aambeeld en het hoefijzer. Dit zijn de attributen van St.-Eligius (Eloy), patroon van de hoef- en goudsmeden. Eligius was eerst hoefsmid en later goudsmid en muntmeester aan het hof van de Frankische Koningen Clotharius II en Dagobert I. In 639 verliet hij het hof en werd priester. Later werd hij Bisschop in Noyon.

Rij 1 bank 15 De molenaars
De molenaarsbank met het onderschrift: Gods molen maalt langzaam maar zeker. Gods barmhartigheid is onuitputtelijk, maar….

Rij 1 bank 16 De watersnood
Toen de banken gemaakt werden, lag de watersnoodramp van 1 februari 1953 nog vers in het geheugen. Het water en twee mensen op het dak van een huis herinneren aan de ramp. Toen verdronken 1835 mensen en 300.000 mensen verloren alles.

Rij 1 bank 17 De roos zonder doornen
De mystieke roos zonder doornen, een naam van Maria die haar in de middeleeuwse volksdevotie is gegeven.

Rij 1 bank 18 De huismuziek voorgesteld door blokfluit en viool
De blokfluit komt al voor op een Franse miniatuur uit de 11e eeuw. Van de 15e tot de 18e eeuw was zij zeer in zwang, maar na Bach raakte ze in de vergetelheid. Rond 1920 kwam er weer veel belangstelling voor, vooral bij huis-, school-, en volksmuziek. De blokfluit wordt gemaakt van ahorn en perenhout. De bakermat van de viool in de huidige vorm is de stad Brescia in Italië. De hoogste perfectie werd bereikt door de families Amanti, Stradivari en Guarmeri uit Cremona van de 16e tot de 18e eeuw.

Rij 1 bank 19 De kruisboom tussen de puinhopen
De kruisboom van het Christendom is opgeschoten tussen de puinhopen van heidense tempels en paleizen.

Rij 1 bank 20 De lente
De lente is het symbool van het nieuwe leven na de barre winter die de dood symboliseert. Het joodse volk verbond de lente met zijn terugkeer uit de slavernij in Egypte en met de overwinning op de dood, ons Paasfeest.

Rij 1 bank 21 Sint-Nicolaas
Zie hoofdstuk 7 “Alle heiligen”.

Rij 1 bank 22 De Sterre der zee
De “Sterre der zee” is een van de meest bekende titels van Maria. Reeds in de 13e eeuw werd Maria onder deze titel als patrones aangeroepen door schippers, die vóór de uitvinding van het scheepskompas waren aangewezen op de stand van de sterren. Maria is de poolster in ons leven. Zij wijst ons de koers om zonder schipbreuk, misschien zelfs zonder averij, in een veilige haven aan te komen. Maria wordt onder de naam “Sterre der zee” vereerd in Maastricht.

Rij 1 bank 23 Orkestmuziek voorgesteld door de harp
De harp is het symbool van de H.Drieëenheid God de Vader, God de Zoon en de H.Geest. Bij de harp brengen het hout, de snaren en de vingers samen de klank voort. De geschiedenis van de harp gaat terug tot duizenden jaren voor Christus. Uit de Bijbel is bekend, dat de jonge, latere koning, David rond 1000 voor Christus door harpspel de zwaarmoedigheid van koning Saul trachtte te verdrijven. Daarom wordt David in de kunst vaak voorgesteld met een harp. Bij harpmuziek dichtte hij zijn Psalmen. In 1811 ontwierp de Fransman Erard de dubbele pedaalharp, het moderne orkestinstrument.

Rij 1 bank 24 Volksmuziek voorgesteld door de gitaar
De gitaar is het symbool van de blije jeugd, die spelend en zingend door de wereld trekt. De wapperende linten dragen de opdracht: “Uw speeltuig dient Gods wonderen te vertalen”. De gitaar is wellicht door de Moren in de 12e of 13e eeuw in Spanje ingevoerd en werd spoedig een geliefkoosd volksmuziekinstrument.

Rij 1 bank 25 Alle volkeren looft den Heer

Tussen de muziekinstrumenten de kortste van de psalmen van koning David.

Rij 1 bank 26 Alle vogels in de lucht
Ook de redeloze schepselen hebben de opdracht meegekregen “met hun speeltuig Gods wonderen te vertalen”. In het loflied dat Daniël en zijn metgezellen zongen, toen ze ongedeerd uit de vuuroven kwamen, staat de regel: ….”looft de Heer, alle vogels in de lucht, prijst en verheft Hem tot eeuwig! Looft de Heer, gij kinderen der mensen……..!”

Rij 1 bank 27 Kerkmuziek voorgesteld door het orgel
Orgel en martelaarspalm, de attributen van de H.Caecilia, patrones van de kerkzangers. Haar patroonschap over de muziek berust op een passage uit een legende: “Onder het orgelspel bidt de maagd Caecilia in stilte tot haar enige Heer”.

Rij 1 bank 28 De brandende kaars
De brandende kaars van zuivere was, die door de bijen moeizaam bijeen gebracht is. Met dit symbool wordt verwezen naar de feestdag van Maria Lichtmis op 2 februari. Dan wordt ook herdacht de opdracht van Christus in de Tempel. Vroeger ontstond hieruit “de kerkgang”, het gebruik dat jonge moeders God kwamen danken voor de voorspoedige geboorte van hun kind.

Rij 1 bank 29 De rozenkrans
De laatste bank voor de kapel van Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand. De krans van rozen met het monogram van Maria. De naam rozenkrans of rozenhoedje kwam in zwang vanaf het einde van de 15e eeuw. Aanleiding tot deze benaming boden middeleeuwse legenden die verhaalden dat Maria de weesgegroeten uit de mond van haar dienaren aannam en als rozen aan een snoer aan elkaar reeg en daarna die krans om zich heen hing. Een oudere naam voor de rozenkrans is paternoster dat “onze vader” betekent. Lekebroeders van Dominicanen gingen zich van bidsnoeren voorzien om het juiste getal van de te bidden onzevaders te kunnen onthouden. Deze bidsnoeren kregen de naam paternoster.

Rij 2 bank 1 De parochie
Deze bank zou kunnen heten: de parochiebank. Het is de bank van de herder met zijn schapen. De herder in toog en met een steek (de pastoor) wil het levengevend water putten. Hij laat het aan de schapen over of ze willen drinken.

Rij 2 bank 2 De wijnpers
De wijnpers kwam in de late Middeleeuwen voor als symbool van het lijden van Christus. In de vertaling van een oude hymne: “Als de druif gedrukt wordt, vloeit de wijn in de kuip. Wanneer het vlees lijdt door de zwaarte van de pers onder de last van het Kruis, wordt het bloed uitgestort”.

Rij 2 bank 3 De oogst
Het oogsten van het graan: zeis, dorsvlegel en graanschep. Dit verwijst samen met de vorige afbeelding naar brood en wijn: de H.Eucharistie.

Rij 2 bank 4 De schilders
Palet en penseel en het wapen van het vroegere St.-Lucasgilde verwijzen naar de schilders.

Rij 2 bank 5 De zon
De stralende zon, symbool van de waarheid die van het licht houdt. De zon is een beeld van God, die ons de weg wijst, die ons de waarheid laat zien, die ons het leven geeft: “Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven”.

Rij 2 bank 6 De regen
De regen is als Gods zegen over de aarde: “Ik zal neerdalen als regen op een vacht, als waterdruppels zal ik neerdruppelen op de aarde”. (Psalm 71,6)

Rij 2 bank 7 De bliksem
Gods macht over de aarde wordt verbeeld door de bliksem. “De zon en de maan trekken zich in hun tent terug voor het flitsen van Gods pijlen, voor de bliksemende glans van zijn speer”. (Habacuc. 3,11)

Rij 2 bank 8 Het Lieve Vrouwe Broederschap
Het Lieve Vrouwe Broederschap “opgeregt binnen Udenhout in den jaere O.H. 1797 ten einde het allerheiligste Sacrament, als hetzelfve in plegtige processieën wordt omgedragen, met brandende flambouwen te vergezelschappen”. Met deze woorden beginnen de oprichtingsstatuten van deze broederschap, in de wandeling bekend als “de brandstichters” vanwege de flambouwen. De broederschap bestond uit 29 leden en de pastoor. Het lidmaatschap ging over van vader op zoon. Als er geen zoon als opvolger was, werd er een nieuw lid gekozen met behulp van erwten en bonen. De jaarlijkse teerdag, op eigen kosten, was op de dinsdag na het feest van O.L. Vrouwe Lichtmis (2 februari).

Rij 2 bank 9 De vier paradijsstromen
De vier paradijsstromen ontspringen in een berg, waarop de kruisboom staat. De namen worden genoemd in het boek Genesis 11, 10-14. “En een vloed ging uit Eden om het paradijs te besproeien, die vandaar zich verdeelt in vier hoofdstromen. De naam van de eerste is Phison in het land van Helvilath, waar goud uit voorkomt. De naam van de tweede is Gehon in het land van Aethiopië. De naam van de derde stroom is Tigris, tegenover Assyrië. De vierde stroom is de Euphraat”. De twee laatste rivieren zijn met zekerheid te identificeren; de twee andere blijven (misschien tengevolge van de zondvloed) raadselachtig. De vier Paradijsrivieren symboliseren vanaf de vroege Middeleeuwen de vier Evangeliën.

Rij 2 bank 10 De timmerlieden
De bank van de timmerlieden: winkelhaak en schaaf met de lelie van St.-Joseph, de patroon van de timmerlieden.

Rij 2 bank 11 De bejaarden
De ouden van dagen; zij hebben hun lier aan de wilgen gehangen!

Rij 2 bank 12 De zusters van Vincentius
Het embleem van de “Congregatie van de Dochters van Maria en Joseph”, in de wandeling bekend als de Zusters van de Choorstraat naar de straat in Den Bosch, waar hun moederhuis staat. Zij waren sinds 1925 de zusters van Huize St.-Vincentius. Hun embleem is een hart met kruis en doorntak en het devies “in omnibus charitas” dat wil zeggen “liefde in alles”. De doornen symboliseren dat liefde ook wel eens pijn kan doen.

Rij 2 bank 13 De steenfabriek
De Udenhoutse steenfabriek. Warmte, wind en vuur maken de leem tot baksteen.

Rij 2 bank 14 De distel
De distels op ons levenspad, symbool van de moeilijke dagen vol zorgen. Een van de straffen na de zondeval van de eerste mensen: “Doornen en distels zal de aarde u voortbrengen en in zweet uws aanschijns zult gij het brood eten”. Genesis III, 18.

Rij 2 bank 15 De metselaars
Hamer, troffel en een oud model schietlood om te waterpassen is het gereedschap van de metselaar.

Rij 2 bank 16 De opvoeding
Als het jonge boompje niet geleid wordt, groeit er een scharminkel uit.

Rij 2 bank 17 De bakkers
De gekroonde krakeling, herkenningsteken van veel broodbakkerijen.

Rij 2 bank 18 De winter des levens
Een ontbladerde boom met een eenzaam vogeltje.

Rij 2 bank 19 De kleermakers
Het gereedschap van de kleermaker: centimeter, schaar, naaldkussen en vingerhoed. Toen de banken gekapt werden, waren er in Udenhout nog zes kleermakers.

Rij 2 bank 20 Het lelietje van dalen
Op Maria wordt de volgende passage uit het Hooglied toegepast: “Ik ben een bloeme des velds en een lelie der dalen. Gelijk een lelie tussen de doornen is mijn vriendin onder de jonge dochteren”. Het Hooglied, ook genoemd “Het lied der Liederen” is een bruiloftszang uit het Oude Testament dat vermoedelijk is ontstaan 300 jaar voor Christus. Het is een bundel liederen (minnezangen), die bij gelegenheid van een bruiloft werden gezongen. Van het begin tot het einde bezingt het de liefde als noodzakelijke grondslag van het huwelijk: “de innige, de echte, alle andere motieven overtreffende liefde, de onbreekbare, eeuwigdurende liefde, die sterk is als de dood en onverzettelijk als het dodenrijk, de liefde wier gloed geen tranen kent, door geen wateren ooit geblust, door geen vloeden overstelpt kan worden.”

Rij 2 bank 21 De melkfabriek
De Udenhoutse melkfabriek St.-Isidorus. Het duiveltje in de boer zou water in de melk willen doen, maar St.-Isidorus betaalt uit op vetgehalte. Of verzet St.-Isidorus zich hier tegen het duiveltje dat in de melkfabriek de volle melk afroomt? De melkfabriek in Udenhout had St.-Isidorus als patroon. Deze heilige uit Madrid (1070-1130) was zelf boer. Zie hoofdstuk 7 “Alle heiligen”.

Rij 2 bank 22 Het klaverblad
Gedurende vele eeuwen is getracht de Heilige Drievuldigheid in beeld te brengen. In de vele voorstellingen vormt het “drie-in-een”-begrip het centrale thema. Een geliefd symbool daarvan is het klaverblad: de drie blaadjes vormen samen toch maar één blad!

Rij 2 bank 23 De dierenartsen
Een dierenfabel uit de zesde eeuw voor Christus vertelt: “Een man bemerkte een moeizaam voortstrompelende leeuw; in een van zijn klauwen zat een grote doorn. De man haalde de doorn er uit en de leeuw bleef zijn leven lang trouw als een hond zijn weldoener volgen.” Deze fabel is gebruikt als afbeelding voor de dierenartsen die de dieren van de pijn afhelpen.

Rij 2 bank 24 De hazelaar
De hazelaar, symbool van het menselijk leven: de vroegste bloei en de laatste vrucht.

Rij 2 bank 25 De vissers
De vissersbank is een herinnering aan de visclub, de Edelkarper, toen met ruim honderd leden. De voorstelling is ook een symbool van de roeping: één wordt er uit gevist, tussen de velen is er één die bijt.

Rij 2 bank 26 Verlos ons Heer
Van ziekte, honger en oorlog, verlos ons Heer! Een bede uit de litanie van alle heiligen.

Rij 3 bank 1 De kerkmeesters
Op de kerkmeestersbank staat de kerktoren met daaronder de beginletters van de namen van de toenmalige kerkmeesters: Jan Burgmans, Harrie Brekelmans, Pieter Pijnenburg en zijn opvolger Pieter van Dam.

Rij 3 bank 2 Vrede
Op deze bank staat een chronogram oftewel een tijdvers in het Latijn. De som van de grootste letters geven als Romeinse cijfers het jaartal 1955 aan. De tekst “Orbi bello Discordi sit laeta” betekent in

het Nederlands: “Op onze aarde die door tweedracht verdeeld is, moge een weldadige vrede opbloeien”. Het jaar 1955 was een jaar met hoge politieke spanningen tussen Oost en West.

Rij 3 bank 3 Vurige tongen
Bij het feest van Pinksteren wordt de Heilige Geest voorgesteld door vurige tongen. Handelingen van de Apostelen 2: “En hen verschenen tongen als vuur, die zich verdeelden en op ieder van hen afzonderlijk zich neerlieten, en allen werden vervuld van de H.Geest en zij begonnen allerlei talen te spreken, naargelang de H.Geest hen ingaf.”

Rij 3 bank 4 Het Lam Gods
Het Lam Gods dat zijn hartenbloed uitgiet in de kelk. Reeds de profeten in het Oude Testament zagen Christus als het Lam, dat naar de slachtbank werd geleid. We vinden het ook terug in het Nieuwe Testament. Lucas 53,7: “Hij is opgeofferd gelijk een lam, dat voor de scheerder niet blaat en zijn mond niet opent”. Maar het was het woord van Johannes de Doper: “Ziet het Lam Gods, dat wegneemt de zonden der Wereld” dat de voornaamste aanleiding werd tot de algemene verspreiding van dit symbool.

Rij 3 bank 5 De kapelaans
Schapen (de parochie), een wagen waarin de herder huist, een wolf die de kudde belaagt en in het midden twee herdershonden, de één nogal gezet (kapelaan Simons) en de ander nogal mager (kapelaan van Lierop).

Rij 3 bank 6 Sint-Joris
Zie hoofdstuk 7 “Alle heiligen”.

Rij 3 bank 7 Het hert aan de waterbron
Psalm 41,2: “Gelijk het hert smacht naar de waterbronnen, zo smacht mijn ziel naar U, o God”. Met verwijzing naar deze Psalm geldt het aan de waterbron drinkende hert als symbool van het doopsel.

Rij 3 bank 8 Sint-Sebastiaan
Zie hoofdstuk 7 “Alle heiligen”.

Rij 3 bank 9 De parabel van het mosterdzaad
In Mattheüs 13 staat de parabel van het mosterdzaad. “Het rijk der hemelen is gelijk aan het mosterdzaad, dat iemand op zijn akker zaaide. Het is wel heel klein, maar als het is opgegroeid, is het groter dan de groenten en wordt het een boom, zodat de vogelen van de hemel in zijn takken komen nestelen.” De mosterdstruik (brassica nigra) bereikt bij de Jordaan een hoogte van 3 tot 4 meter.

Rij 3 bank 10 De korenaren
De korenaren (en de druiventrossen) zijn vanaf de Middeleeuwen een symbool van de H.Eucharistie: brood en wijn. Veelvuldig komen zij voor op altaren, communiebanken, kazuifels, monstransen, enz.

Rij 3 bank 11 De druiventrossen
De druiventrossen (met de korenaren) als symbool van de H.Eucharistie.

Rij 3 bank 12 De waterput
Deze bank ontstond na het lezen van een bemoedigend versje van Peter Dörfler:

Wanneer ik neerkijk in de diepe schacht,
zie ik alleen een donkere levenloze nacht.
Maar gaan de emmers in de diepte neer,
dan komen ze met heerlijk levend water weer.
De kudde krijgt het water van de herder
en trekt dan fris gelaafd weer verder.
De leeuwerik, die ‘t vanuit de hoogte ziet,

zingt hoger vliegend een blij herlevingslied.

Voor ons mag nu dit waterwonder een teken zijn, dat heel diep onder de narigheid van iedere dag je nog wat vreugde verwachten mag.

Rij 3 bank 13 De wonderbare broodvermenigvuldiging
De vis met de broodkorf is een toespeling op de wonderbare broodvermenigvuldiging. Mattheüs 14,13-21: "…. Toen het avond werd, kwamen zijn leerlingen tot hem en zeiden: deze plaats is eenzaam en het is al laat, zend de scharen weg opdat zij naar de dorpen gaan om voedsel te kopen. Maar Jezus sprak tot hen: zij hoeven niet te gaan; geeft gij hen te eten. Zij antwoordden hem: wij hebben hier slechts vijf broden en twee vissen. Hij zei: breng ze Mij hier. Toen beval Hij de scharen zich neer te zetten, nam de vijf broden en de twee vissen, zag op ten hemel en sprak de zegen uit. Daarop brak Hij de broden en gaf ze aan zijn leerlingen en de leerlingen gaven ze aan de scharen. Allen aten en werden verzadigd. Zij verzamelden volle korven. Het waren ongeveer vijf duizend mannen, die gegeten hadden, behalve nog de vrouwen en de kinderen."

Rij 3 bank 14 Sint-Hubertus
Zie hoofdstuk 7 "Alle heiligen".

Rij 3 bank 15 De verloren zoon
Een fragment uit de parabel van de verloren zoon. Jezus maakt vaak gebruik van "parabels". Parabels zijn verhalen waarmee geestelijke waarheden worden duidelijk gemaakt met behulp van voorstellingen, ontleend aan het dagelijks leven. Lucas 15, 11: "Jezus sprak tot hen deze gelijkenis: Een man had twee zonen. De jongste zei tot de vader: Vader geef mij het deel van de goederen, dat mij toekomt. En hij verdeelde zijn vermogen onder hen. Na enige dagen nam de jongste alles bijeen en vertrok naar een ver land. Daar verkwistte hij zijn vermogen door een losbandig leven. Maar toen hij alles had verspild, ging hij zwijnen hoeden en hij keerde in zichzelf en ging naar zijn vader terug. Hij was nog op verre afstand, toen zijn vader hem reeds zag en door medelijden geroerd werd; hij liep op hem toe, viel hem om de hals en overlaadde hem met kussen. Toen zei de zoon hem: Vader, ik verdien niet meer uw zoon genoemd te worden. Maar de vader zei tot zijn knechten: Gauw, haalt het schoonste kleed en trek het hem aan, doet hem een ring aan zijn hand en schoenen aan zijn voeten. Brengt het gemeste kalf en slacht het en laat ons een feestmaal houden, want mijn zoon hier was dood en is levend geworden; hij was verloren en is teruggevonden! En zij begonnen feest te vieren." De parabel gaat over Gods barmhartige liefde tot de zondaar die zich bekeert.

Terwijl Leo Bäumler de kerkbanken maakte, vroeg Pastoor Prinsen eens aan Peer van Balkom om ook een bank te betalen. Peer antwoordde: "Dat wil ik wel doen, maar dan moet er wel een varken op staan". Het werd de bank van de verloren zoon.

Rij 3 bank 16 De heilige Genoveva
Zie hoofdstuk 7 "Alle heiligen".

Rij 3 bank 17 De draak
Het verzet tegen de orde. Het dier in de mens moet bedwongen worden. De draak geldt als het symbool van de verderfelijke dwaling en van het heidendom. Dit is over het algemeen ook zijn betekenis in de H.Schrift. In de Middeleeuwen kreeg de draak meer het karakter van het boze in het algemeen en werd vereenzelvigd met de duivel.

Rij 3 bank 18 De notarissen
Het wapen van de broederschap van notarissen: adelaar en ganzenveer op een wetboek met het opschrift: "lex est quodcumque notamus". Dit betekent: "wat wij schrijven heeft recht van wet". Onder het boek staat in heel kleine lettertjes geschreven "mirum quod declaramus", wat betekent: "de verklaring van die wet is bij ons in goede handen". Wat ondeugend werd de tekst "mirum quod declaramus" in het dorp uitgelegd als "maar je moet niet vragen wat wij declareren". Deze bank werd aangeboden aan Notaris Huenges bij zijn 25-jarig huwelijksfeest.

Rij 3 bank 19 De ram in de doornstruik
Genesis XXII. Zelfs de deugdzaamste mens wordt door God soms nog zwaar beproefd. “Op zekere dag sprak God tot Abraham: Neem Isaac, uw enige zoon, die gij liefhebt, ga naar het land van Moria en offer hem daar op een van de bergen die ik u aanwijs. De volgende morgen zadelde Abraham, blindelings gehoorzaam aan God, zijn ezel, nam twee knechten en zijn zoon Isaac mee en ging met brandhout en vuur op weg. Pas op de derde dag zag Abraham in de verte de aangewezen plaats. Hij liet de knechten achter, droeg zelf het vuur en het offermes. De jongen stelde onder het beklimmen van de berg de argeloze vraag: vader, we hebben wel vuur en brandhout, maar waar is het schaap voor het offer? Abraham antwoordde: God zelf zal voor het offerschaap zorgen, mijn kind. Op de aangewezen plaats aangekomen, bouwde Abraham een altaar en stapelde er het hout op. Daarna greep hij Isaac vast, bond hem aan handen en voeten en legde zijn eigen zoon op het offeraltaar, hij strekte zijn hand uit om het mes te grijpen, maar op dat ogenblik greep God in. Uit de hemel riep Jahweh hem toe: Abraham, sla uw hand niet aan de knaap en doe hem geen kwaad want nu weet ik dat gij God vreest. Gij hebt mij zelfs uw eigen zoon niet willen onthouden. Toen sloeg Abraham zijn ogen op en zag een ram, die met de horens in een doornstruik verward was. God had voor een offerdier gezorgd.”

Rij 3 bank 20 De zondebok
Het leven van de Levieten, het derde Boek van Mozes, werd genoemd naar de zonen van Levi, de joodse priesters, omdat het de offergebruiken en verdere plechtigheden regelt van de eredienst, die aan priesters was toevertrouwd. In hoofdstuk 16 wordt als onderdeel van de Grote Verzoendag voorgeschreven een bok de woestijn in te jagen, die op zinnebeeldige wijze beladen is met de zonden van de mensen. Deze zondebok uit het oude testament geldt als symbool van Christus, want zoals de zondebok de zonden van heel het volk droeg, zo droeg Christus de schulden van de mensen.
Het woord zondebok is in het gewone spraakgebruik opgenomen.

Rij 3 bank 21 De knotwilg
De knotwilg als symbool van de kerk en de godsdienst, die hoezeer ook van buitenaf geknot, zal blijven leven en groeien uit eigen, innerlijke kracht.

Rij 3 bank 22 Paus Pius XII
Het wapen van paus Pius XII, paus in de jaren dat Leo Bäumler zijn banken maakte. De kerk is verbeeld als een gestileerde rots in de branding met daarop een vredesduif.

Rij 3 bank 23 Monseigneur Mutsaerts
Het wapen van monseigneur Mutsaerts, bisschop van ‘s-Hertogenbosch in de jaren dat de banken werden gemaakt. Op het wapen staan drie musterds, een bisschopssteek met kwasten, een mijter en een bisschopsstaf.

Rij 3 bank 24 De Boerenbond
Het wapen van de NCB, de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond. Deze bank werd op een jaarvergadering van de Boerenbond Udenhout aangeboden uit dankbaarheid voor wat de Boerenbond in die jaren deed voor de Udenhoutse priester-studenten. Op het wapen staat het kruis en de ploeg en daaronder de korenaren met de tekst “Cruce et Aratro” dat “kruis en ploeg” betekent. Het embleem stamt uit 1902. Pater van de Elsen, de oprichter van de Boerenbond, schreef in dat jaar: “De Boerenbond werkt onder het teken van het Kruis en de Ploeg; dat is de hoogste roem, dat is zijn behoud, zijn geluk, zijn eer….”

Rij 3 bank 25 De hoorn van overvloed
De hoorn van overvloed was in de alleroudste tijden een symbool van de zee (de visvangst) en in de vroeg-christelijke periode het symbool van de zon (het is de zon die laat groeien). Daarna, in de 5^{e} eeuw, is de hoorn met de weegschaal het symbool van de gerechtigheid (ieder het zijne). In de 9^{e} eeuw werd de hoorn het symbool van de aarde (de landbouw). “Ze hebben wel eens gevraagd of dit DE Udenhoutse bank is. …”, schreef pastoor Prinsen, verwijzend naar de relatieve welvaart in het

dorp en verwijzend naar het prachtige interieur van de kerk.

Rij 3 bank 26 Het IJzeren Gordijn
Het IJzeren Gordijn, de afscheiding tussen West- en Oost Europa. Op het hangslot het embleem Hamer en Sikkel. Achter het IJzeren Gordijn de nog steeds brandende kaars van het geloof in de zwijgende Kerk.

Rij 3 bank 27 De tollenaar
De laatste bank in de middengang: De tollenaar, die de belastingen inde namens de Romeinse tolpachters. Rechtvaardigheid was niet zijn meest in het oog springende deugd. Lucas 18, 13: “De tollenaar bleef op een afstand staan en durfde zelfs zijn ogen niet naar de hemel op te heffen; hij sloeg zich op de borst en sprak: Heer, wees mij zondaar genadig.” De drie rondjes zijn belastingpenningen.

Rij 4 bank 1 De adelaar
Onze ziel moet zijn als de adelaar, de vogel die het hoogst opstijgt, de zon tegemoet. De zon is het symbool voor Christus. De adelaar is ook een symbool van de Hemelvaart van Christus. In een boek uit de 2e eeuw staat opgetekend, dat de adelaar, als hij oud en blind geworden is, zich baadt in een klare bron en dan omhoog vliegt naar de zon, om zich te verjongen. In Psalm 102: “Uw jeugd wordt vernieuwd, als die van de adelaar”. Dit is een beeld van Christus die zijn jeugd vernieuwt door het doopsel.

Rij 4 bank 2 De pelikaan
De pelikaan als symbool van de kruisdood van Christus komt al voor in de 3e eeuw; in de beeldende kunst pas in de late Middeleeuwen. Volgens de dierenfabels uit de 2e eeuw zou de pelikaan het vermogen bezitten zijn jongen tot leven te wekken door ze te besprenkelen met zijn bloed. De pelikaan opent steeds zijn rechter borst, zoals ook Christus de zijdewond in de rechter borst draagt. In de late Middeleeuwen kwam de pelikaan in zwang als symbool van de Eucharistie door een strofe van het St.-Thomas Sacramentshymne “Adore Te”. “Liefderijke Pelikaan, Heer Jezus, zuiver mij, onzuivere, door Uw bloed, waarvan één enkele druppel vermag schoon te wassen, heel de wereld van al haar misdaden”.

Rij 4 bank 3 Sint-Christoffel
Zie hoofdstuk 7 “Alle heiligen”.
Bij de enquête van pastoor Prinsen werd deze bank gekozen als die met de mooiste voorstelling.

Rij 4 bank 4 De phoenix
De phoenix was een vogel, die in Arabië leefde. Er was er slechts één en deze werd 500 jaar. Voelde hij, dat hij ging sterven, dan bouwde hij zich een nest van mirre, wierook en andere welriekende stoffen. Hierin verbrandde hij zich en kwam na drie dagen verjongd uit de as te voorschijn. De phoenix is reeds vanaf de eerste Christentijd het symbool van de verrijzende Christus. In de oudchristelijke kunst wordt hij het symbool van de onsterfelijkheid en de verrijzenis van het vlees in het algemeen, later van de eeuwigheid en van het leven.

Rij 4 bank 5 Jonas in de walvis
De profeet Jonas werd door Jahweh uitgezonden naar de stad Ninive in Assyrië om daar het volk te waarschuwen voor ongeloof en zonden en hen aan te sporen tot boetvaardigheid. Maar Jonas wilde geen boeteprediker van God zijn in een geheel heidens land. Hij trachtte zo ver mogelijk weg te vluchten en scheepte zich in op een boot, die van Israël naar Spanje zou varen. Op zee brak een zware storm los. De schepelingen baden om uitkomst, maar niets hielp. Laatste mogelijkheid: “Laat ons loten om uit te maken, door wiens schuld dit ongeluk ons treft”. En het lot viel op Jonas. Hij werd door de bemanning gegrepen en in zee geworpen. De storm kwam tot bedaren. Jonas werd door een grote vis opgeslokt en drie dagen en drie nachten later op het strand uitgespuwd. Door een nieuw bevel van Jahweh aangespoord, ging hij op reis naar Ninive om zijn opdracht te vervullen. De bewoners van Ninive kwamen tot inkeer en Jahweh verwoestte de stad niet. “Jonas in de walvis” wordt door Christus zelf aangehaald als voorspelling van zijn Verrijzenis in Mattheüs 12.40: “….Een

boos en overspelig geslacht vraagt een teken, maar geen teken zal hun gegeven worden dan het teken van Jonas de profeet. Want zoals Jonas drie dagen en drie nachten in de buik van het zeemonster zat, zo zal ook de Mensenzoon drie dagen en drie nachten in het hart der aarde zijn". Hiermee wordt aangegeven dat God zijn dienaren, die op Hem hopen, wil redden uit alle gevaren.

Rij 4 bank 6 De pauw
De pauw is het symbool van de onsterfelijkheid omdat men aannam dat het vlees bestand was tegen bederf, van de opstanding omdat hij ieder jaar de staartveren verliest en in het voorjaar weer nieuwe krijgt, van oneindigheid met zijn de pronkende staart als een wijde sterrenhemel en van ijdelheid om zijn pronkerige aard.

Rij 4 bank 7 De familie Le Mire
In de tijd dat Leo Bäumler de kopstukken van de banken maakte, vierde Leo Le Mire, bewoner van het kasteel, zijn tachtigste verjaardag. Men bood hem een bank aan. Op de bank het familiewapen van Le Mire met drie spiegels (spiegel = mirroir), een helm en een pauw.

Rij 4 bank 8 De goede werken
De goede werken met de duivel op de weegschaal. Op de bovenste schaal de duivel, die met de handen trekkend aan het juk en met de staart en voeten duwend tegen de doorslaande schaal het moet afleggen tegen het gewicht van de goede werken, hier voorgesteld door brood en wijn.

Rij 4 bank 9 De raaf
De raaf met het brood. Elias, de grote profeet van Israël, had van Jahweh de opdracht gekregen naar Samaria te gaan en te trachten de afgoderij tegen te houden. Toen Elias zijn opdracht had volbracht, "kwam het woord des Heren tot hem, zeggende: ga nu van hier weg, begeeft u oostwaarts en verbergt u aan de beek Carith, die tegenover de Jordaan is, en daar zult gij drinken uit de beek en de raven heb ik geboden u daar te spijzigen. Hij ging dan heen en deed naar het woord des Heren. En de raven brachten hem brood en vlees des morgens, eveneens brood en vlees des avonds en hij dronk uit de beek." 3 Kon.17. God redt zijn dienaren, die op Hem hopen, uit alle nood.

Rij 4 bank 10 De vredesduif
Van oudsher is de olijftak het symbool van de vrede. De duif met de olijftak was in de oudchristelijke kunst het symbool van de vrede naar aanleiding van het zondvloedverhaal in Genesis 8 en 9. "En de wateren begonnen te vallen na honderdenvijftig dagen en de ark rustte op de bergen van Armenië. En Noë zond een duif uit om te zien, of reeds de wateren geweken waren van het aanschijn van de aarde. Daar deze niets vond, waarop haar voet kon rusten, keerde zij tot hem naar de ark terug. Na dan nog zeven dagen gewacht te hebben, liet hij wederom de duif uit de ark. Deze nu kwam tot hem des avonds en droeg een olijftak met groene bladeren in haar bek. En God zei tot Noë en tot zijn vrouw met hem: Ik zal een verbond sluiten met u, mijn regenboog zal ik stellen in de wolken en hij zal het teken zijn des verbonds tussen Mij en de aarde." Vrede.

Rij 4 bank 11 De specht
De specht, die op de boombast klopt totdat wormen en insecten te voorschijn komen, symbool van ons geweten.

Rij 4 bank 12 Daniël in de leeuwenkuil
Rond 600 voor Christus werden vele voorname joden, hofbeambten en jongelingen van vorstelijke huize uit het rijk Juda door de overwinnaars als gijzelaars weggevoerd naar Babylon. Onder hen was Daniël. Deze wist zich door zijn wijsheid en bekwaamheid een hoge post te veroveren aan het Babylonische hof. Afgunstige medewerkers van het hof zochten een manier om Daniël bij de koning in ongenade te doen vallen. Zij wisten de koning een plechtig besluit te ontlokken, waarbij aan iedereen verboden werd dertig dagen lang, op straffe van voor de leeuwen geworpen te worden, enig gebed te richten tot welke God ook, behalve tot de koning. Daniël was in zijn ballingschap alle joodse plichten trouw gebleven en driemaal daags, biddend in de richting van Jeruzalem, riep hij de God van zijn vaderen aan. Dat werd zijn misdaad tegen de onherroepelijke "wet der Meden en Perzen". Daniël

werd in de leeuwenkuil geworpen, begeleid door de bede van de koning: “Moge uw God, die gij zo trouw gediend hebt, u redden”. De volgende morgen spoedde de koning zich naar de kuil en riep: “Daniël, heeft uw God u nog van de leeuwen kunnen redden?” En hij hoorde de stem van Daniël: “Leve de koning! Mijn God heeft zijn engel gezonden om de muil der leeuwen te stoppen. Ze hebben mij geen leed gedaan, omdat ik onschuldig ben voor Hem en omdat ik ook tegen u, mijn koning geen kwaad heb gedaan”. De mannen die Daniël beschuldigd hadden, werden in de kuil geworpen en door de leeuwen verscheurd. (Daniël VI, 1-24). God helpt en redt zijn dienaren, die op Hem vertrouwen, uit iedere nood.

Rij 4 bank 13 Habacuc
De profeet Habacuc drong zonder Nabuchodonor’s zegel te verbreken, door tot in de leeuwenkuil, waar Daniël gevangen zat. Zo ook is Christus in de schoot van Maria neergedaald, zonder het zegel van de maagdelijkheid te verbreken.

Rij 4 bank 14 De bijenkorf
De bijenkorf is in de kerkelijke heraldiek een zeer gewild motief, als een beeld van de kerkelijke en van de kloosterlijke gemeenschap: gelijk de bijen in de korf ondergeschikt zijn aan de koningin en samen een sterke en natuurlijke eenheid vormen, zo moeten de gelovigen in de kerk en de monniken en nonnen in hun kloosters een ondeelbare eenheid zijn, sterk in hun gemeenschappelijke gehoorzaamheid aan hun hoofd. De bijenkorf op deze bank werd gekozen als herinnering aan de bijenhoudersbond St.-Ambrosius.

Rij 4 bank 15 De duivel
In 1933 stal de duivel het kruis en maakte er een hakenkruis van. Vanaf die tijd werd het om zijn vermeende antisemitische karakter tot officieel herkenningsteken en embleem verheven van het nationaal-socialisme. In 1945 stopte de duivel het weg achter zijn rug en ging toen zwaaien met de tot Sovjetster omgevormde ster van Bethlehem.

Rij 4 bank 16 De stille omgang van Amsterdam
In de kapel van het Begijnhof in Amsterdam wordt iedere dag het H Sacrament van de aanbidding uitgestald om het wonder te herdenken dat van Amsterdam een bedevaartplaats heeft gemaakt.
In 1345 lag er een man op sterven in een huis aan de Kalverstraat. De zieke had de communie ontvangen, maar moest daarna overgeven. De vrouw die hem verpleegde wierp het braaksel in het vuur. Toen zij de volgende ochtend het vuur oprakelde zag ze de hostie boven de vlammen zweven, wit en onbeschadigd. Verschrikt legde zij de hostie op een witte doek in een kist. Zij vertelde het wonderlijke gebeuren aan haar man die ijlings een priester waarschuwde. De hostie werd in stilte overgebracht naar de parochiekerk van St.-Nicolaas. Maar op onverklaarbare wijze lag de hostie de volgende morgen weer in de kist. Toen dit zich enige malen herhaalde begrepen de priesters, dat God openlijk geëerd wilde worden. De hostie werd toen in een plechtige processie naar de Nicolaaskerk overgebracht. Het verhaal werd kort daarna door de baljuw van Amstelland opgeschreven en door het bestuur van Amsterdam bekrachtigd en bezegeld. De bisschop van Utrecht onderzocht de zaak en stond in 1346 de verkondiging van het wonder toe. Vele wonderen en gebedsverhoringen hebben daarna het wonder nog bevestigd.

Rij 4 bank 17 De toren van Babel
“De nakomelingen van Noë spraken tot elkander: Komt laten we een stad bouwen en een toren, waarvan de spits tot in de hemel reikt en laten we zo onze naam roemwaardig maken, eer wij gescheiden worden in alle landen. De Heer daalde neer om de stad en de toren te zien en Hij zei: Zie zij zijn één volk en allen hebben één spraak en dit zijn zij begonnen te doen en zij zullen van hun plannen niet afzien, voordat zij die ten uitvoer hebben gebracht. Laat ons hen verwarren, opdat de een de taal van de ander niet meer verstaat. En zo verstrooide de Heer hen van daar naar alle landen en zij hielden op de stad te bouwen”. De drie van elkaar verschillende torenvormen, met elk zijn eigen vlag, zijn al het resultaat van de spraakverwarring. Als de mensen elkaar niet meer kunnen of willen verstaan, kan er niets groots meer tot stand gebracht worden.

Rij 4 bank 18 De spin
De spin, die in haar web de argeloze vliegjes vangt, is een beeld van de duivel, die de zielen van de mensen in zijn strikken tracht te vangen.

Rij 4 bank 19 De heilige Elisabeth
Op de voorstelling de kroon van Elisabeth als vorstin, brood en wijn als liefdegaven en rozen die verwijzen naar een legende die over haar wordt verteld. Zie hoofdstuk 7 “Alle heiligen”. Er zijn zeven rozen, drie in bloei, een opengaand en drie nog in de knop. Dit verwijst naar het gezin van Jan Verhoeven uit de Kuil. Hij had zeven kinderen, drie waren er getrouwd (de drie bloeiende rozen), één was verloofd (de opengaande roos) en drie ongehuwd (de drie rozen in de knop). Jan Verhoeven heette in het dorp Jan van Betjes (afgeleid van Elisabeth).

Rij 4 bank 20 De boom van de kennis van goed en kwaad
Gods waarschuwing aan Adam en Eva in het paradijs: “Als gij deze appel eet zult gij aan God gelijk worden”. Het gaat niet over die appel, maar over het aan God gelijk worden, de hoogmoed, volgens het paradijsverhaal blijkbaar de grootste zonde. God vond het in ieder geval de moeite waard om zijn mensenschepselen op dit punt te testen. En zij zijn gevallen: wie volgt? De slang, als beeld van Satan, draagt in zijn bek de appel, in de christelijke kunst een beeld van zoetheid en schoonheid en in het verhaal van de zondeval het beeld van de bekoring.

Zoekplaatje: Waar zijn Adam en Eva?
Antwoord: Die zitten in de bank!

Rij 4 bank 21 De uitdrijving uit het paradijs
Genesis III: “En de Here God sprak tot de slang: Omdat gij dit gedaan hebt, zijt gij vervloekt onder alle dieren en beesten van de aarde; op uw buik zult gij kruipen en stof eten alle dagen van uw leven. Vijandschap zal ik stellen tussen u en de vrouw, tussen uw kroost en haar kroost en zij zal u de kop verpletteren.” Haar kroost was Jezus Christus, die de duivel overwon en ons verlost heeft. “En de Here God zond Adam uit het paradijs, opdat hij de aarde zou bewerken, waaruit hij genomen is. En hij dreef hem uit en plaatste vóór het paradijs de cherubijnen met vlammend en zwaaiend zwaard, om de weg te bewaken naar de boom des levens.”

Rij 4 bank 22 De eeuwigheid
Een poging om enigszins duidelijk te maken wat de eeuwigheid is. Iedere honderd jaar komt een vogeltje zijn bekje slijpen op een duizend meter hoge granietrots. Als de rots is afgesleten, is de eerste seconde van de eeuwigheid voorbij.

Rij 4 bank 23 De tijd
De zandloper is sinds de Middeleeuwen het attribuut van de dood. Het geheel geeft de vluchtigheid van het leven weer: de vleugel van een vogel is de dag en de vlerk van een vleermuis is de nacht. Nog enige dagen en nachten……
Een oud versje zegt:
De Doot, die gij hier siet gekroont,
En niemant oyt en heeft verschoont,
Heeft op haer hooft twee vlercken staen,
Waer door den Tijdt snelt dapper aen,
Soo dat sy meenich mensch verrast,
Die op haer komste niet en past.
Oftewel: De dood komt als ‘n dief in de nacht.

Rij 4 bank 24 De gebroken strik
Het symbool van de mens die zich heeft weten te ontworstelen aan de strikken van de duivel.

Rij 4 bank 25 De zwerver
De zwerver tussen twee werelden. Hij legt de aardse last (rugzak, wandelstok en sandalen) af als hij Gods Huis betreedt. “Ontdoe u van uw schoeisel, want de plaats waarop gij staat is heilige grond” Exodus, III, 5

Rij 5 bank 1 De sleutels van Petrus
De pauselijke attributen: het aartsbisschoppelijk kruis met twee dwarsbalken, de onderste langer dan de bovenste en de sleutels van Petrus. Hij was de eerste paus aan wie Christus beloofde: “Aan u zal ik de sleutels geven van het rijk der hemelen”.

Rij 5 bank 2 De kruisboom
De kruisboom die met zijn wortels de hele aarde doorgroeit.

Rij 5 bank 3 De attributen van Sint-Lambertus
De attributen van St.-Lambertus, de patroon van onze parochie: de bisschopsmijter (de krullen in S van Sint en L van Lambertus), de bisschopsstaf en de lans waarmee hij werd gedood. Zie hoofdstuk 7 “Alle heiligen”.

Rij 5 bank 4 Het eerste wonder van Sint-Lambertus
Het eerste wonder van St.-Lambertus. Bij het bouwen van de abdijkerk van Maastricht zou de 14-jarige Lambertus biddend een kruis in het zand hebben getekend, waaruit een bron ontsprong, waaraan de metselaars hun dorst konden lessen.

Rij 5 bank 5 De nederigheid van Sint-Lambertus
Als bisschop van Maastricht moest St.-Lambertus vluchten naar een klooster in Stavelot. Daar voegde hij zich naar het strenge leven van de gewone monniken. Iedere nacht moesten zij om 12 uur opstaan en zich in doodse stilte naar de kerk begeven. In een winterse nacht liet Lambertus een van zijn sandalen vallen. Degene die de stilte had durven verstoren moest naar het binnenhof om daar op zijn knieën voor het kruis boete te doen voor deze overtreding. Bij het koorgebed in de vroege morgen bleef zijn plaats leeg. Hij bad nog steeds voor het kruis met blote voeten in de sneeuw.

Rij 5 bank 6 De zwijgzaamheid
De zwijgzaamheid gesymboliseerd door een reiger met een steen in zijn bek.

Rij 5 bank 7 De middenstand
Het wapen van de middenstand. Hun devies is: eerlijk in de handel (de weegschaal), christelijk in de wandel (het kruis). De adelaar staat op het wapen van de middenstand, vermoedelijk vanwege zijn oplettendheid.

Rij 5 bank 8 De storm op het meer van Genesareth
Mattheüs 8,23: “Toen Jezus nu in de boot ging, volgden zijn leerlingen hem. En zie een hevige storm stak op over het meer, zodat de golven over de boot heen sloegen. Hij echter sliep. Zijn leerlingen wekten hem en zeiden: Heer, red ons, wij vergaan. Hij zei echter tot hen: Waarom zijt gij zo angstig? Hebt gij nu nog geen geloof? Toen stond Hij op, gebood de winden en het meer en er ontstond een grote kalmte.”

Rij 5 bank 9 De haan
De waakzaamheid gesymboliseerd door de haan. Deze voorstelling vormt met de twee volgende banken een geheel. Het is de waarschuwing van de apostel Petrus aan het einde van zijn eerste brief aan alle volgelingen van Christus: “Weest bezonnen en waakzaam! De duivel, uw vijand zwerft rond als een brullende leeuw op zoek naar wie hij zal verslinden. Weersta hem door de kracht van het geloof”.

Rij 5 bank 10 De brullende leeuw
Het vervolg op de vorige afbeelding. “De duivel, uw vijand, zwerft rond als een brullende leeuw op

zoek naar wie hij zal verslinden."

Rij 5 bank 11 Het schild van het geloof
Het vervolg op de twee eerdere afbeeldingen. De apostel Petrus waarschuwde voor de duivel, die rondzwerft als een brullende leeuw. De apostel Paulus gebruikt in zijn brief aan de Ephesiërs het beeld van de Romeinse legioensoldaat, die altijd gevechtsklaar is: "Doe de wapenuitrusting van God aan om te kunnen standhouden tegen de verleidingen van de duivel en neem het schild van het geloof ter hand, waarmee gij alle brandende pijlen van het boze zult kunnen doven". Ons volkslied zegt het zo: "Mijn schild ende betrouwen zijt Gij, o God mijn Heer".

Rij 5 bank 12 De zwaluwen
De zwaluwen, symbool van de onstuitbare vlucht van het idealisme.

Rij 5 bank 13 De wijze maagden
Op deze en de volgende bank weer de opwekking tot waakzaamheid uit de parabel van de wijze en de dwaze maagden. Mattheüs 25: "Dan zal het rijk der hemelen gelijk zijn aan tien maagden, die hun lampen namen om de bruidegom tegemoet te gaan. Vijf waren dwaas en vijf waren wijs. De dwazen namen wel hun lampen mee doch geen olie. Maar de wijze maagden namen met de lampen ook olie in hun kruiken mee. Toen nu de bruidegom hen liet wachten, werden zij slaperig en sluimerden in. Maar midden in de nacht werd er geroepen: ziet de bruidegom komt; gaat naar buiten, hem tegemoet. Toen stonden al die maagden op en brachten hun lampen in orde. Nu zeiden de dwazen tot de wijzen: geef ons wat van uw olie, want onze lampen gaan uit. De wijze maagden gaven ten antwoord: neen, dan is er misschien niet genoeg voor ons en voor u, ga liever naar de verkopers en koop voor uw zelf. Maar terwijl ze heengingen om te kopen, kwam de bruidegom en zij die gereed waren gingen met hem ter bruiloft".

Rij 5 bank 14 De dwaze maagden
Het vervolg op de vorige afbeelding. Mattheüs 25: "De wijze maagden, die gereed waren, gingen met de bruidegom binnen. Toen werd de deur gesloten. Later kwamen ook de andere maagden en zeiden: Heer, doe voor ons open. Maar hij antwoordde: voorwaar, ik zeg u, ik ken u niet. Weest dus waakzaam, want gij kent dag noch uur".

Rij 5 bank 15 De os en de ezel
De os en de ezel in hun stal bij de voederbak, waarin het kind Jezus straks zal worden neergelegd. "Gij zult een kindje vinden , in doeken gewikkeld, dat in een kribbe ligt". Lucas 2.12

Rij 5 bank 16 Kerstmis
"Et in terra pax homnibus bonae voluntatis", de tweede regel van de lofprijzing van de engelen bij de geboorte van Christus. "En op aarde: vrede voor de mensen van goede wil"!

Rij 5 bank 17 Driekoningen
Het feest van Driekoningen voorgesteld door de drie koningskronen en de ster met de staart die de koningen leidde. Mattheüs 2,1: "Toen kwamen er wijzen uit het Oosten in Jeruzalem en zij zeiden: waar is de pas geboren koning der Joden? Want wij hebben zijn ster gezien en wij zijn gekomen om hem te aanbidden". De gewoonte om deze wijzen als koningen voor te stellen is van latere oorsprong. Ook de namen Kasper, Balthasar en Melchior kwamen pas in de 9^{e} eeuw in zwang.

Rij 5 bank 18 Het vertrouwen
Symbool van levensmoed en vertrouwen is de putter (de distelvink), die zich bij voorkeur voedt met distelzaden. Ondanks de distels moeten we kunnen zingen als putters op ons levenspad.

Rij 5 bank 19 De hoop
Weer een opwekking tot hoop en vertrouwen. "Kijk eens naar de lelies, hoe ze groeien en bloeien; ze werken niet en ze spinnen niet. En toch zeg ik u, dat Salomon in al zijn heerlijkheid niet gekleed was als een van deze. Als God dan het kruid op het veld, dat heden is en morgen in de oven wordt

geworpen, zo kleedt, hoeveel te meer dan u, kleingelovigen". Lucas 12,27.

Rij 5 bank 20 Het huwelijk
De inzegening van het huwelijk, voorgesteld door twee trouwringen op een schaaltje, de palmtak van zegen en vrede en het bruiloftsmaal met de wijn.

Rij 5 bank 21 De vergankelijkheid
Psalm 89 en 102: "Zeventig jaar worden we, of als we heel sterk zijn tachtig …..Gelijk het gras is ons kortstondig leven, gelijk een bloem, die op het veld verheven, wel eens sierlijk pronkt maar krachtloos is en teer; Wanneer de wind zich over het land laat horen dan knakt haar steel, haar schoonheid gaat verloren; men kent en vindt haar standplaats zelfs niet meer".

Rij 5 bank 22 De barmhartigheid
Zacheüs was klein van gestalte. Om Jezus toch te kunnen zien klom hij in een vijgenboom. "Zacheüs kom vlug naar beneden, ik zou vanavond bij je willen komen eten", zei Jezus. Jezus' barmhartigheid jegens de rouwmoedige zondaar. Het is het verhaal van de evangelist Lucas over de blijdschap van de tollenaar Zacheüs, dat ook hij mag horen tot de vrienden van Jezus. Zacheüs was één van de tollenaars die bij het volk om hun afzetterij en hebzucht gehaat waren en als handlangers van de heidense Romeinse overheersers als openbare zondaars uit de Joodse gemeenschap waren uitgestoten.

Rij 5 bank 23 Pasen
Het geopende graf van de verrezen Christus met de kruisbanier als teken van de overwinning, het vaandel als verenigingspunt, als symbool van de eenheid, de eer en de idealen van het korps van Christus. De vlinder, in zijn ontwikkeling van pop tot vlinder, is sinds vele eeuwen een beeld van de verrijzenis in het algemeen en van Christus in het bijzonder.

Rij 6 bank 1 De toren
Wij moeten proberen op te klimmen boven het aardse (toren) en onze ziel moet open staan (open venster) om in het gebed contact met God te vinden (ster).

Rij 6 bank 2 De wijngaard
Gods zorg en liefde voor zijn volk en de ondankbaarheid van zijn volk. Parabel uit Mattheüs 21,33: "Er was een huisvader die een wijngaard plantte; hij omringde hem met een muur, groef er een wijnpers in en bouwde er een toren op. Toen verpachtte hij die aan wijnbouwers en vertrok naar de vreemde. Toen nu de tijd van oogsten was gekomen, zond hij zijn knechten naar de wijnbouwers om zijn vruchten in ontvangst te nemen. Maar de wijnbouwers grepen zijn knechten aan, sloegen de ene, doodden de andere en stenigden de derde. Weer zond de eigenaar andere knechten, talrijker nog en zij behandelden hen op dezelfde wijze. Tenslotte zond hij zijn zoon tot hen, want hij dacht : mijn zoon zullen ze ontzien. Maar toen de wijnbouwers de zoon zagen komen, zeiden zij bij zichzelf 'Dat is de erfgenaam, vooruit, laten wij hem doden en wij zullen zijn erfenis in bezit krijgen'. Zij grepen hem vast, wierpen hem buiten de wijngaard en doodden hem".

Rij 6 bank 3 Paulus
De attributen van de apostel Paulus: het boek (als schrijver en leraar) en het zwaard (keizer Nero liet hem omstreeks 66 te Rome onthoofden). In 57 schreef hij in een brief aan de Romeinen: "Uw liefde moet eerlijk zijn met afkeer van het kwaad en waardering voor het goede. Bemint elkaar met broederlijke liefde: weest voorkomend en bescheiden maar ook vol ijver en vol vuur, want gij zijt in dienst van uw Heer". Romeinen 12, 9-11.

Rij 6 bank 4 De zwemmende soldaat
De vervolgers van Gods volk. "Zij maken slagen in de lucht, zoals de Egyptische soldaten dat deden voordat zij, bij de doortocht van de Joden door de Rode Zee, door de golven verzwolgen werden. Ex. 14, 26 vv. Een oude joodse legende zegt dat na die gebeurtenis de engelenkoren begonnen te zingen tot in de verste afgronden van het heelal, maar God antwoordt: "Zijn jullie vergeten dat die Egyptenaren óók mijn schepselen zijn, dat mijn eigen creaturen hier te gronde zijn gegaan?"

Rij 6 bank 5 De brandende braambos
Exod. 3,2: “En aan Mozes verscheen de Heer in een vlam van vuur midden uit een braamstruik; en hij zag, dat de braamstruik brandde en niet verbrandde. En de Heer sprak: nader niet, maak het schoeisel los van uw voeten, want de plaats, waarop gij staat, is heilige grond”. De brandende braambos is een symbool van de maagdelijkheid van Maria.

Rij 6 bank 6 Mozes
Mozes komt met de stenen tafelen naar beneden vanaf de berg Sinaï. Exodus 24: “En de Heer zei tot Mozes: klim op tot mij op de berg en blijf daar; en ik zal u stenen tafelen geven en de wet en geboden, die ik geschreven heb, opdat gij uw volk onderricht.”

Rij 6 bank 7 Het gouden kalf
De dans om het gouden kalf. Exodus 32: “Toen het volk merkte dat het lang duurde voordat Mozes van de berg kwam, schoolde het samen tegen Aäron en zei: maak ons Goden (zoals ze die in Egypte hadden leren kennen), die ons voorgaan. …..en hij maakte van gouden oorbellen een kalf en zei: dit is uw God. En de Heer sprak tot Mozes: ga, daal af; gezondigd heeft uw volk. En toen Mozes naderde zag hij het kalf en de dansende mensen; ….en het kalf, dat zij gemaakt hadden, vermorzelde hij tot stof.”

“De Udenhoutse bank”, schreef pastoor Prinsen in zijn plakboek over de kerkbanken.

Rij 6 bank 8 De zondvloed
De zondvloed die de misdaden van de mensheid verdelgde, als symbool van het doopsel. Genesis 6: “…Toen God zag dat de boosheid van de mensen veelvuldig was en dat alle gedachten van de harten op het kwaad gericht waren, berouwde het hem dat hij de mens geschapen had en hij sprak: verdelgen zal ik de mensen en de dieren. Noë vond genade en God zei tegen Noë: bouw u een ark, want ik zal de wateren van de zondvloed over de aarde brengen om alle vlees te verdelgen. Maar met u zal Ik mijn verbond vaststellen en gij zult in de ark gaan, gij en uw zonen , uw vrouw en de vrouwen van uw zonen met u. En van alle dieren zult gij paren in de ark brengen, opdat zij met u in het leven blijven. En de zondvloed kwam over de aarde.”

Rij 6 bank 9 De aap
De aap aan de ketting. De aap van domheid en dwaasheid met in de hand de appel van zinnelijk begeren. Het dier in de mens moet aan de ketting worden gelegd.

Rij 6 bank 10 Het offer van Kaïn
Genesis 4: “En het gebeurde na vele dagen, dat Kaïn van de vruchten der aarde gaven offerde aan de Heer. Maar de Heer zag niet meer op Kaïn en op diens gaven en Kaïn werd hevig vertoornd en zijn gelaat viel in. En de Heer sprak tot hem: waarom zijt gij vertoornd en waarom is uw gezicht ingevallen? Zult gij niet, indien gij goed doet, loon ontvangen, doch als gij kwaad doet, zal dan de zonde niet aanstonds voor de deur zijn?” Dat Kaïns offer door God niet wordt aanvaard, wordt op de bank gesymboliseerd door de neerslaande rook en vlammen. Met een beetje fantasie ziet men in de vlammen een vuurspuwende duivelskop.

Rij 6 bank 11 Het offer van Abel
Genesis 4: “Ook Abel offerde van de eerstelingen zijner kudde en de Heer zag met welbehagen neder op Abel en op diens gaven. Maar op Kaïn en diens gaven zag Hij niet. En Kaïn werd hevig vertoornd. En hij sprak tot Abel, zijn broeder: Laat ons naar buiten gaan. En toen zij in het veld waren, verhief Kaïn zich tegen zijn broeder Abel en doodde hem.” Op deze bank wordt Gods welbehagen aangeduid door de opstijgende vlammen en door de aanvaardende hand vanuit de wolken.

Rij 6 bank 12 Het onkruid
Mattheüs 13,30: “…. en Jezus sprak hun over vele dingen in gelijkenissen. Zo zei Hij:…. Het rijk der hemelen is gelijk aan een man die goed zaad op zijn akker zaaide. Maar terwijl de mensen sliepen,

kwam zijn vijand, zaaide onkruid tussen de tarwe en ging heen. Toen nu het zaad was opgeschoten en vrucht had gezet, vertoonde zich ook het onkruid. Toen kwamen de knechten van de heer des huizes en zeiden: Heer hebt gij geen goed zaad over uw akkers gezaaid? Waarvandaan komt dan dat onkruid? Hij zei hun: Dat heeft een vijandig mens gedaan. En de knechten zeiden tot hem: Wilt gij dat wij het graan uitwieden? Maar hij zei hun: Neen, want met het uitwieden van het onkruid zoudt gij ook de tarwe kunnen uittrekken. Laat beide opgroeien tot de oogst; verzamelt dan eerst het onkruid en bindt het in bussels om het te verbranden, maar breng de tarwe in mijn schuur."

Rij 6 bank 13 De slipjacht
De herinnering aan de jaarlijkse slipjacht in Udenhout. In 1955 zag Leo Bäumler voor het eerst in zijn leven een slipjacht en dat moest worden vastgelegd.

Rij 6 bank 14 De kerk in de branding
Mattheüs 16,18: "Gij zijt Petrus en op deze steenrots zal Ik mijn kerk bouwen". Het is opvallend dat er steeds naar gestreefd werd de kerk op een hoogte te bouwen of althans op een verhoogd terrein, waartoe enkele treden toegang gaven, met alle ongemakken van dien…. De immateriële Kerk is immers ook gesticht hoog op een rots van Petrus.

Rij 6 bank 15 De uil: vertrouwen
De beeldversterking is bij de uilen zo groot, dat ze nog iets kunnen zien bij een honderdste van de lichtsterkte, die voor mensen het minimum is. Bij de Grieken was de uil het symbool van de wijsheid (het boek), die ook in donkere dagen nog uitkomst ziet.

Rij 6 bank 16 De nieuwe knop: vertrouwen
Als er in ons leven iets kapot gegaan is, mogen we het vertrouwen niet verliezen, omdat er naast de geknakte bloem altijd weer een nieuwe knop zal opengaan.

Rij 6 bank 17 De val van Lucifer
Apocalyps 12,7: "En er ontstond oorlog in de hemel. Michaël en zijn engelen streden tegen de Draak; ook de Draak streed met zijn engelen en de draak en zijn engelen overwonnen niet en er was voor hen geen plaats meer in de hemel. En de grote draak werd neergeworpen, de oude slang, die duivel en satan heet en de gehele aarde verleidt, hij werd neergeworpen op de aarde en zijn engelen werden neergeworpen met hem." Michaël wordt uitgebeeld door zijn schild met het opschrift: "quis ut Deus", dat "wie is als God" betekent.

Rij 6 bank 18 De zon in de winter
Zoals de zon het altijd heeft gewonnen van de winter, zo zal de liefde het altijd winnen van de kille harteloosheid. "Er is maar één weg om een vijand te overwinnen: de weg van de liefde".

Rij 6 bank 19 De goede boom
Lucas 6,45: "De goede mens brengt het goede voort uit de goede voorraad in zijn hart, maar de slechte brengt uit zijn voorraad het slechte voort, want waarvan het hart vol is, spreekt de mond."

Rij 6 bank 20 De slechte boom
Mattheüs 7,15: "Wacht u voor de valse profeten, die tot u komen in schaapskleren, maar inwendig roofgierige wolven zijn. Aan hun vruchten zult gij hen kennen. Plukt men wel druiven van doornen of vijgen van distels? De slechte boom draagt slechte vruchten. Een goede boom brengt goede vruchten voort." Lucas 3,9: "Iedere boom, die geen vruchten draagt, wordt omgehakt en in het vuur geworpen. Reeds ligt de bijl aan de wortel."

Rij 6 bank 21 De advent
De morgenster wachtend op de komst van de zon. De liturgie in de laatste dagen van de Advent: "O morgenster, glans van het eeuwige licht en zon van de gerechtigheid, kom, en verlicht hen, die zitten in de duisternis en in de schaduw van de dood".

Rij 6 bank 22 Het schip
"Een schip komt, zwaar beladen
het water staat tot aan de boord,
het brengt de Zoon des Vaders,
het eeuwig ware Woord.

Het scheepje vaart haast binnen,
met kostelijke last:
het zeil Gods eigen minne,
de Heilige Geest de mast."

Rij 6 bank 23 Het gevleugelde wiel
Het gevleugelde wiel, symbool van de aartsengelen.

Rij 6 bank 24 De schelp met het doopwater
De schelp waaruit het doopwater vloeit over het hoofd van de dopeling en daarboven de vurige tong. Handelingen 2,3: "En hen verschenen tongen als van vuur… en allen werden vervuld van de H.Geest".

In de Mariakapel

Bank voor pastoor Karel Prinsen
Deze bank werd gemaakt op voorstel van de kapelaans toen de pastoor op vakantie was. Eerst de initialen van de pastoor, dan de toen nog gedragen pastoorssteek en de herdersstaf. Dit is een stok met een schepje, waarmee de herder met een kluitje zand een afgedwaald schaap naar de kudde probeert terug te drijven. Het schild met de drie kleine schildjes is van oorsprong het embleem van het St.-Lucasgilde, het gilde van de schilders en later van de kunst in het algemeen. De pastoor was blijkbaar niet zo ingenomen met deze bank. Hij liet de afbeelding plaatsen als linker bankhoofd van de linker kerkmeestersbank. Daarmee zat de afbeelding onzichtbaar tegen de pilaar. Nadat pastoor Prinsen met emeritaat was gegaan, is de afbeelding verplaatst naar het eerste tweepersoons bankje rechts van de middengang, dat na de restauratie van de preekstoel een plaats kreeg in de Mariakapel.

De haas
Aan de andere kant van deze tweepersoonsbank de haas, symbool van oplettendheid "Luistert aandachtig naar het woord van God". Tevens roept het de gedachte op aan het hazenslaapje, waaraan de een of ander zich onder de preek wel eens pleegt over te geven. Deze bank stond vroeger onder de preekstoel.

In het documentatiecentrum

De burgemeestersbank
De burgemeestersbank, bij schrijven van 6 december 1958 door het kerkbestuur aangeboden aan de Udenhoutse Burgemeester en zijn vrouw. Op de bank staat het gemeentewapen afgebeeld, daaromheen de ambtsketen, bekroond door jachthoorn en ruitercap, als attributen van de toenmalige burgemeester W. Verhoeven. Op de andere kant van deze bank staat geen afbeelding. De burgemeestersbank was oorspronkelijk het tweede tweepersoonsbankje onder de preekstoel, dat na de restauratie van de preekstoel daar is weggehaald en is verplaatst naar het documentatiecentrum. Het was 2001. Udenhout was alweer vier jaar ingedeeld bij Tilburg en had geen eigen burgemeester meer.

7. Alle heiligen

Hieronder volgen in alfabetische volgorde alle heiligen die in de Lambertuskerk zijn te vinden.

Aloysius, feestdag 21 juni (heiligenbeelden)
Aloysius is in 1568 geboren in het Italiaanse Castiglione delle Stiveiri, zoon van adellijke ouders, opgegroeid in Florence en aan het hof van Philips II in Madrid. In 1585 deed hij afstand van adellijke titels, erfrechten en privileges en trad hij in bij de jezuïeten. Hij leefde in kuisheid en versterving en leefde in de vuilste cel van het klooster. Hij verpleegde buiten de poorten van de stad zieken die aan de pest leden, hetgeen hem noodlottig werd. Hij stierf zelf ook aan de pest, in 1591 in Rome, 23 jaar oud. Aloysius beschermt tegen oogziekten en pest. Aloysius staat met zijn voet op een kroon. Dat is de adellijke kroon van zijn vader, waar Aloysius zo nadrukkelijk afstand van nam.

Ambrosius van Milaan, feestdag 7 december (hoofdaltaar)
Deze in Trier geboren zoon van een Romeinse prefect was eerst gouverneur van Ligurië aan de Golf van Genua. Hij werd gekozen tot bisschop van Milaan, daarna pas gedoopt en meteen daarna gewijd tot bisschop (374). Hij heeft vele boeken geschreven en was een verwoed prediker. Eens weigerde hij de Romeinse keizer de toegang tot zijn kerk in Milaan omdat de keizer in het Griekse Tessaloniki duizenden mensen had laten afslachten. Pas na een boetedoening mocht de keizer de kerk in. Ambrosius ijverde ook voor het kerkgezang (Ambrosiaanse gezangen). Hij is kerkleraar, net als Augustinus, Hieronymus en Gregorius de Grote. Ambrosius is de patroon van de bijenhouders, omdat er verteld wordt dat hij eens als jongetje met open mond sliep en dat bijen toen honing in zijn mond deden. In het hoofdaltaar staat Ambrosius afgebeeld met een bijenkorf. Ook de Udenhoutse bijenhoudersbond is vernoemd naar Sint-Ambrosius.

Anna, feestdag 26 juli (heiligenbeelden)
Anna is de moeder van Maria, ofwel de oma van Jezus. Anna was eerst getrouwd met Joachim. Zij bleven lang kinderloos, totdat Maria werd geboren. Na het overlijden van Joachim is Anna nog twee keer getrouwd en heeft nog twee kinderen gekregen. Er zijn vele bedevaartsoorden waar Anna wordt vereerd, vooral door meisjes op zoek naar verkering. “Naar Sint Anneke voor een manneke” luidt de spreuk. Anna staat afgebeeld met Maria als meisje aan haar zijde. Maria heeft een boek (een schriftrol) in haar hand, wat herinnert aan Anna’s lessen om Maria in te wijden in de Heilige Schift.

Antonius van Padua, feestdag 13 juni (heiligenbeeld, relikwie)
Antonius is geboren in Lissabon, werd eerst Augustijner monnik, daarna Franciscaan om uitgezonden te kunnen worden als missionaris, eerst in Marokko, later vanuit het Italiaanse Padua en in opdracht van Franciscus van Assisië in Noord-Italië en Zuid-Frankrijk. Antonius strooide met wonderen, op grond waarvan hij al binnen een jaar na zijn dood in 1231 heilig werd verklaard. Tot zijn wonderen behoren het preken voor ademloos toeluisterende vissen, een ezel die de hostie verkiest boven een ruif met hooi, een verschijning van het kind Jezus en het weer aanzetten van een afgehouwen been. Vanwege dit laatste wonder wordt de populaire volksheilige aangeroepen bij verloren voorwerpen. “Heilige Antonius, beste vrind, zorg dat ik mijn … weer vind”. Het beeld van Franciscus heeft in de ene hand een lelie en op de andere hand zit Jezus op een bijbelboek. Dat laatste verwijst naar de verschijning van het kind Jezus. In Udenhout was Antonius de patroon van de Houtbewerkersbond en zijn naam wordt gedragen door het gilde Sint-Antonius en Sint-Sebastiaan.

Augustinus van Hippo, feestdag 28 augustus (hoofdaltaar)
Aurelius Augustinus was professor retorica in Carthago in Noord-Afrika. Op een reis door Italië raakte hij in Milaan in de ban van de preken van Ambrosius. Op aandringen van zijn moeder, de latere heilige Monica, bekeerde hij zich tot het christelijk geloof en liet zich dopen

door Ambrosius van Milaan. Teruggekeerd in Noord-Afrika stichtte hij in 390 een eerste klooster. Hij heeft vele preken en vele boeken geschreven. Hij is een van de vier kerkleraren, samen met Ambrosius van Milaan, Hiëronymus van Bethlehem en Gregorius de Grote. Na zijn dood werden zijn volgelingen, die al diverse kloosters hadden gesticht, uit Noord-Afrika verdreven door de Vandalen. Zij gingen richting Europa waar zij de grondslag legden voor de monnikenorde der Augustijnen. De Augustijnerabdij van Leuven had eeuwenlang (van de 13e tot de 18e eeuw) het patronaat over de kerk van Oisterwijk en dus ook over Udenhout. Hij staat in het hoofdaltaar afgebeeld met een vaatje. Dat verwijst naar een verhaal over een jongetje dat Augustinus ontmoette op een strand, terwijl hij nadacht over de H.Drievuldigheid. Het jongetje probeerde de zee leeg te scheppen. Augustinus zei tegen het jongetje dat dat niet kon, waarop het jongetje antwoordde dat dat gemakkelijker was dan het verklaren van de H.Drievuldigheid.

Barbara, feestdag 4 december (heiligenbeelden, relikwie)
De heilige Barbara houdt de akkers vruchtbaar. Barbara komt net als Nicolaas uit Nicomedië. Haar vader had haar opgesloten in een kamer om haar te beschermen tegen kwade invloeden. Daarmee werd het christendom bedoeld. Maar het was al te laat. Barbara was bekeerd tot het christendom, waarop haar vader haar liet onthoofden. Kort daarna werd hij door de bliksem getroffen. Barbara staat afgebeeld met het zwaard, waarmee zij werd onthoofd. Op haar hoofd draagt ze een martelaarsdiadeem. Barbara wordt aangeroepen voor een zachte dood. Daarmee wordt bedoeld niet te hoeven sterven zonder toediening van de sacramenten.

Caecilia, feestdag 22 november (Loretorgel, kerkbanken)
Caecilia, die 2e of 3e eeuw leefde in Rome, werd tegen haar zin uitgehuwelijkt aan de heiden Valerianus. Zij huiverde bij de heidense muziek die op haar bruiloft werd gespeeld. Ze bekeerde haar man en leidde daarna een maagdelijk leven. Enkele dagen na de dood van haar man, tezamen met diens broer Tiburtius van Rome, werd Caecilia onthoofd in haar badkamer. Op haar graf is een kerk gebouwd, die naar haar werd vernoemd. Bij een restauratie in 1599 vond men het lichaam van een jonge vrouw, gehuld in een lang gewaad, met een diepe wonde in de hals. Caecilia is de patrones van alle muziekliefhebbers, koren, fanfares, makers van muziekinstrumenten, e.a. Op haar heidense bruiloft werd orgelmuziek gespeeld. De legende zegt dan “Terwijl het orgel klonk, zong Caecilia in haar hart voor haar enige Heer”.

Christoffel, feestdag 24 juli (kerkbanken)
St.-Christoffels naam is eigenlijk Christophorus, dat Christusdrager betekent. Volgens een legende, die waarschijnlijk in de 12^{e} eeuw in de Donaustreek ontstond, heette hij oorspronkelijk Reprobus. Hij was iemand van buitengewone lichaamsgestalte, stammend uit een aanzienlijke familie, die in dienst wilde treden van de machtigste heer. Hij onderwierp zich daartoe aan de heerschappij van een grote koning, maar toen Reprobus bemerkte, dat deze bang was voor de duivel, leidde hij daaruit af, dat de duivel machtiger was dan de grote koning, en hij bood daarop de duivel zijn diensten aan. Doch deze op zijn beurt toonde weer angst voor het beeld van de Gekruisigde en Reprobus ging heen om deze Gekruisigde te zoeken. Hij ontmoette daarbij een kluizenaar, die hem over Christus verhaalde en hem zei, dat hij een aan die machtige Heer zeer welgevallig werk zou verrichten, wanneer hij arme reizigers en pelgrims over de gevaarlijke rivier wilde dragen. Reprobus nam deze taak op zich. Op zekere dag verlangde een kind door hem over het water gedragen te worden. Glimlachend om zulk een lichte last, nam hij het kind op zijn schouders, maar reeds bij de eerste schreden in de rivierbedding bemerkte hij, dat het kind als een niet te torsen gewicht op zijn schouders drukte, dat zwaarder en zwaarder werd naarmate hij zich verder van de oever verwijderde. Slechts met inspanning van al zijn krachten bereikte hij de andere oever. Daar aangekomen maakte het Kind zich bekend als Jezus Christus, Opperheer van Hemel en Aarde. Vanaf die dag heette Reprobus: Christophorus, de Christusdrager. Christoffel is de patroon van de automobilisten. Menig automobilist heeft een medaille van Christoffel in de auto liggen. Enkele gezegdes zijn: “Kijk iedere dag Christoffel aan, dan kun je veilig verder

gaan" en "Wie het beeld van de heilige Christoffel aanschouwt zal die dag niet plotseling sterven".

Cornelius, feestdag 16 september (heiligenbeelden)
Cornelius was paus van 251 tot 253. Hij werd verbannen door de Romeinse keizer Decius. Hij stierf in ballingschap. Cornelius wordt aangeroepen tegen stuipen, vallende ziekte, jicht, dodelijke kinderziekten, oorpijn, reumatiek, zenuwziekten. Cornelius draagt in zijn rechterhand een hoorn. Dat is een zogenoemd sprekend attribuut. Op z'n Latijns is dat 'cornu', dat klinkt als Cornelius. Vanwege die hoorn is Cornelius ook beschermheilige voor het hoornvee. Vele Udenhouters trokken regelmatig op bedevaart naar Bokhoven boven Den Bosch.

David, feestdag 29 december (orgel)
Bij het Loretorgel vinden we niet alleen Caecilia, maar ook David. Hij leefde ongeveer 1000 jaar voor Christus. We kennen hem van de overwinning op Goliath, waarna hij de tweede koning van Juda en Israël werd. David was profeet en psalmdichter. Om de laatste reden is hij de patroon van de dichters.

Dominicus, feestdag 8 augustus (gebrandschilderd raam)
De heilige Dominicus, geboren omstreeks 1172 in Spanje en overleden in 1231 in Bologna, is een tijdgenoot van Franciscus van Assisië. Na enkele missietochten, onder andere naar Denemarken, stichtte hij in Toulouse een eerste klooster. Er zouden nog vele kloosters volgen voor de orde van de Dominicanen, oorspronkelijk vooral bedoeld om goed opgeleide priesters te vormen. Hij wordt vaak afgebeeld met een toorts, waarmee hij 'vurig' het geloof verkondigde, of met een rozenkrans. De Dominicanen, ook wel Predikheren genoemd, kleden zich in een wit kleed met een zwarte mantel, symbool voor puurheid en strengheid. Op het gebrandschilderde raam in de kerk ontvangt Dominicus een rozenkrans uit handen van Maria, zoals een legende vertelt. Op het raam staat ook een hond afgebeeld. Voor de geboorte van Dominicus droomde zijn moeder van een hond die met een brandende fakkel door een korenveld liep. Het was een symbolische voorspelling dat de orde der Dominicanen met hun woord de wereld zouden verlichten.

Elisabeth van Hongarije, feestdag 17 november (heiligenbeelden, kerkbanken)
Dochter van koning Andreas II van Hongarije omstreeks 1200. Huwde de landgraaf van Thüringen, de latere Sint-Ludovicus. In 1226 stond ze de armen bij tijdens een grote hongersnood. Een jaar later werd ze weduwe met drie kinderen, waarna ze intrad in een klooster. Ze stichtte een ziekenhuis en stierf 24 jaar oud tijdens het verplegen van zieken. Haar bijnaam is "de koningin die bedelaars diende". Ze is de patrones van armen en zieken. Ze heeft haar naam gegeven aan ondermeer de Elisabethsvloed van 1421 en het Elisabethziekenhuis in Tilburg. Het beeld draagt een korf met rozen. Er wordt verteld dat op een keer toen Elisabeth weer eens werd betrapt met een korf met broden om naar de armen te brengen deze broden op wonderlijke wijze veranderden in rozen.

Felix, feestdag 20 november (heiligenbeelden, Mariakapel)
Felix van Valois is een Franse heilige uit de 12e eeuw, die zich zijn leven lang inzette voor de bestrijding van de slavernij en in het bijzonder voor de bevrijding van christenslaven. Felix was ook de voornaam van pastoor Cuijpers, die immers op 20 november was geboren, en die zijn naam gegeven heeft aan het Udenhoutse klooster van de zusters van Liefde, die in 1862 in het dorp begonnen met katholiek onderwijs voor meisjes en met de zorg voor bejaarden en zieken. Felix staat meestal afgebeeld met een gebroken keten. Dat is ook het geval van het beeld van Felix in het Felixhof en met het houten beeld in de Mariakapel in de kerk. Bij het beeld tegen de muur in de kerk draagt Felix geen gebroken keten, maar zit er een geboeid kind aan zijn voeten, een verwijzing naar de christenslaven.

Franciscus van Assisië, feestdag 4 oktober (relikwie)

Tijdens zijn geboorte verbleef zijn vader in Frankrijk. Vandaar de voornaam Francesco, Fransmannetje. Na een losbandige jeugd werd hij bij een veldtocht gevangen genomen en werd in gevangenschap ziek. Hij kwam tot inkeer. In een kerkje van San Damiano kreeg Franciscus een visioen. Vanaf dat moment liet hij zijn rijkdom voor wat het was en ging Christus volgen. Onterfd door zijn vader is hij eerst enkele jaren kluizenaar en omarmde de armoede. Vanaf 1209 trok hij als prediker rond. Hij kreeg bewonderaars die hem volgden. Het leidde tot het stichten van drie kloosterorden, in 1217 de orde van de Minderbroeders (de Franciscanen), daarna de gemeenschap der Arme Zusters (de Clarissen) en de derde orde van Franciscus (voor leken). Franciscus bouwde in 1223 bij Greccio een levende kerststal. Uit 1225 dateert het Zonnelied, waarin Franciscus niet alleen de liefde voor de medemens predikt, maar ook voor de natuur, de dieren en de planten, hetgeen voor die tijd buitengewoon ongebruikelijk was. Sinds 1931 is het op de feestdag van Sint-Franciscus werelddierendag. In 1979 benoemde paus Johannes Paulus II hem tot de patroon van de milieubeschermers. Sint-Franciscus is natuurlijk ook de naamgever van Huize Assisië en van de Franciscusschool in Biezenmortel. Pastor van Sprang, zelf Franciscaan, groette vaak met de woorden van Franciscus: Vrede en alle goeds.

Franciscus Xaverius, feestdag 3 december (heiligenbeelden, relikwie)
Franciscus was een Spaanse wildebras die in Parijs Ignatius van Loyola leerde kennen. Hij trad in bij de jezuïeten en werd na Paulus de grootste missionaris uit de geschiedenis van de kerk. Hij leefde in India, de Molukken en Japan. Op weg naar China stierf hij door uitputting. Hij wordt gezien als de grondlegger van de moderne missie en is de patroon van de missionarissen. Hij staat afgebeeld als missionaris, met een kruisbeeld in zijn hand.

Genoveva van Parijs, feestdag 3 januari (kerkbanken)
Genoveva leefde in de vijfde eeuw als non in Parijs. Door haar bidden voorkwam ze dat de Parijzenaren hun stad in 451 moesten overgeven aan de Hunnen van Attila de Hun. Eens begaf Genoveva zich midden in de nacht naar de kerk om opnieuw te bidden. Haar dienares ging mee met een kaars. Maar iedere keer als de dienares de kaars droeg, ging de vlam uit. Als Genoveva de kaars overnam, ging het vlammetje spontaan weer branden. Ze is de stadsheilige van Parijs. Wordt aangeroepen bij droogte en rampen, tegen infectieziekten, huiduitslag, lepra, miltvuur, e.d. Ze is de patroon van de kaarsenmakers en van de boerinnen. Genoveva was de patrones van het voormalige Genovevagilde in Udenhout.

Gerlachus, feestdag 5 januari (kerkbanken)
Gerlachus, gestorven omstreeks 1170, was een ridder, die, toen hij zich nabij Gulik in Duitsland met zijn vrienden naar een toernooi begaf, het bericht ontving dat zijn echtgenote was gestorven. Hij deed daarop afstand van alle wereldse genoegens, trok als pelgrim naar Rome om aan de paus vergeving van zijn zonden te vragen en stelde zich daarna zeven jaren lang in dienst van de armen en de pelgrims in Jeruzalem. Daarna woonde hij bij Houthem in het land van Valkenburg in een holle boom. Op de plek waar hij is begraven, verrees later het naar hem genoemde Praemonstratenser nonnenklooster. Gerlachus wordt om hulp gevraagd tegen ziekten onder de varkens. De bedevaart vanuit Udenhout naar Gerlachus in Loon op Zand vond altijd op de Tweede Pinksterdag plaats.

Gregorius de Grote, feestdag 3 september (hoofdaltaar)
Gregorius was stadsprefect van Rome. Na de dood van zijn vader liet hij zes kloosters bouwen. Zijn eigen paleis liet hij ombouwen tot Benedictijnenklooster, waarna hij ook zelf intrad. Hij werd eerst vijf jaar pauselijk gezant in Constantinopel waarna hij abt werd van zijn eigen klooster. In die rol heeft hij diverse opeenvolgende pausen van advies gediend. Uiteindelijk werd hij in 590 zelf paus. Hij heeft als paus grote invloed uitgeoefend op de kerstening van Europa. Hij stuurde vele bisschoppen uit naar alle uiteinden van het continent. Ook heeft hij veel invloed gehad op de liturgie en vooral ook op de kerkgezangen. Naar hem zijn de gregoriaanse gezangen genoemd. En Gregorius is degene die de veertigdaagse vasten voorafgaand aan Pasen heeft ingesteld. Hij is een van de kerkleraren, samen met Ambrosius

van Milaan, Augustinus van Hippo en Hiëronymus van Bethlehem. In het hoofdaltaar is Gregorius herkenbaar aan zijn tiara.

Hubertus, feestdag 3 november (kerkbanken)
Hubertus leefde in de zevende en achtste eeuw en was de oudste zoon van hertog Bertrand van Toulouse. Op Goede Vrijdag 678 ging hij op jacht. Toen zag hij een hert met een stralend kruis tussen het gewei. Hij bekeerde zich en volgde Lambertus, de bisschop van Maastricht, die hij in 705 ook opvolgde als bisschop. Veelal verbleef hij te Luik, maar hij was ook geloofsprediker in Brabant en de Ardennen. Na zijn dood werd zijn stoffelijk overschot eerst naar Luik overgebracht en in 825 vervoerd naar het tegenwoordige Saint-Hubert in de Ardennen. Daar, te midden van de grote wouden, werd de heilige spoedig de patroon van de jagers. Later werd de legende van de H.Eustachius -verschijning van een wonderhert met een schitterend kruis tussen het gewei- in zijn leven ingelast, waarschijnlijk daar ook Eustachius als patroon van de jacht gold en eveneens op 3 november werd vereerd. De H.Hubertus wordt vooral aangeroepen tegen hondsdolheid. Daarom werd op zijn feestdag in vele kerken brood gewijd. Het nuttigen van dat brood diende ter bescherming tegen beten van met hondsdolheid besmette dieren. De jaarlijkse slipjacht in het Udenhout van weleer was vernoemd naar Hubertus.

Isidorus van Madrid, feestdag 15 mei (kerkbanken)
Isidorus leefde in de 12e eeuw. Het was een eenvoudige boer in de buurt van Madrid. Een vrome man, die ook bad onder het werk op het land. Als hij bad, dan leidden de engelen de ploeg die de ossen trokken in goede banen. Isidorus is de stadsheilige van Madrid. Hij wordt aangeroepen door de landbouwers en is de patroonheilige van de (voormalige) Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond (de NCB). Ook de Udenhoutse Boerenbond en de Udenhoutse Melkfabriek waren vernoemd naar Isidorus.

Johannes de Doper of Johannes Baptist, feestdag 24 juni (preekstoel)
Johannes, zoon van Zacharias en Elisabeth, is door de engel Gabriël aangekondigd als de wegbereider van de Heer. Hij predikte aan de Jordaan. Jezus liet zich door hem dopen. Herodus had hem gevangen genomen en om een wens van zijn dochter te vervullen liet hij Johannes onthoofden. De feestdag van Johannes is 24 juni. Een aantal planten, die omstreeks zijn feestdag in bloei staan, zijn naar hem vernoemd, zoals het Sint-Janskruid. Johannes ging gekleed in een gewaad van kameelhaar of een schapenvacht. Om die reden is Johannes de Doper patroonheilige van leerlooiers en kleermakers.

Johannes Evangelist, feestdag 27 december (heiligenbeelden, grisaille)
De apostel Johannes is de jongste apostel en de enige die een natuurlijke dood is gestorven. Hij is de geliefde leerling die samen met de moeder van Jezus onder het kruis stond en tot wie Jezus zei “Zie hier uw moeder”. Johannes schreef het vierde evangelie. Johannes is patroon van Den Bosch en van ons bisdom. Hij wordt vereerd in de kathedrale Sint-Jan van Den Bosch. Hij is patroon van de priesters, maar ook van schrijvers en aanverwante beroepen. Hij staat afgebeeld met een potlood en met een open boek, starend naar de hemel, nadenkend over wat hij zal schrijven. Aan zijn voeten de adelaar, de vogel die het hoogst kan vliegen en dus het dichtst bij de hemel kan komen. Het symboliseert de scherpe blik van Johannes voor de aanwezigheid van Gods geheim onder de mensen.

Johannes Nepomucenus, feestdag 16 mei (Mariakapel)
Jan Nepomucky was in de tweede helft van de 14e eeuw vicaris-generaal van de bisschop van Praag en biechtvader van koningin Johanna, de echtgenote van koning Vaclav (Wenceslaus). Vaclav vertrouwde de escapades van zijn vrouw niet en hij wilde dat Johannes zijn biechtgeheim zou schenden om hem informatie over haar liefdes te geven. Johannes weigerde, hij brak zijn biechtgeheim niet. Daarop werd hij gevangen genomen, gemarteld en om negen uur ‘s avonds in de Moldau gegooid. Het verhaal gaat dat er vervolgens lichtjes boven het water brandden, om iedereen te laten zien waar zijn lijk was. Hij is de patroon van

de biechtvaders. Hij wordt aangeroepen tegen laster. Johannes Nepomucenus staat afgebeeld met z'n voet op een kroon, die hij vertrapt. Het is de kroon van koning Vaclac.

Joris, 23 april (kerkbanken)
Joris (St.-Georgius) behoort tot de meest vereerde heiligen van de Middeleeuwen, hoewel bijna alles wat er omtrent zijn leven verhaald wordt op legenden van latere oorsprong berust. Het is echter zeker, dat Georgius een hooggeplaatst militair was, die tijdens de vervolging van de Romeinse keizer Diocletianus rond het jaar 300 in Cappadocië (Klein-Azië) de marteldood stierf. De meest beroemde episode uit het leven van St.-Joris, de strijd met de draak, werd pas in de 11e eeuw in zijn geschiedenis opgenomen. Het is een tastbare voorstelling van de strijd tussen goed en kwaad. De legende luidt aldus: "Op zekere dag kwam Joris, krijgsoverste in Cappadocië, nabij de stad Silene in de provincie Libië. Kort bij deze stad leefde temidden van moerassen een vreselijke draak. De bewoners van de stad proveerden de draak gunstig gezind te houden door hem dagelijks twee schapen ten prooi te geven. Toen de schapen schaars begonnen te worden, gaf men hem dagelijks een schaap en een kind, dat door het lot daartoe aangewezen werd. Op een gegeven moment viel het lot ook op een dochter van de koning. Acht dagen lang talmde de vorst, voor hij zijn kind aan het monster uitleverde, doch uiteindelijk moest hij wel voor de aandrang van zijn volk zwichten. Wenend begeleidde hij zijn dochter naar het onherbergzame oord, waar de draak zich ophield en liet haar daar achter. Doch Joris ontmoette het schreiende prinsesje en zij verhaalde hem haar droeve geschiedenis. Tevens spoorde zij hem aan, zo gauw mogelijk deze plaats des onheils te verlaten, om niet zelf aan het ondier ten prooi te vallen. Joris echter wilde daar niet van horen. Hij sprong in het zadel en reed net zo lang de moerassen rond, tot hij de draak vond, stortte zich met gevelde lans op het monster en versloeg het." De held heeft zijn naam gegeven aan het land Georgië en zijn beeltenis staat op de vlag van dit land. Georgius is de patroon van de verkenners, ook voor de Udenhoutse verkenners, en hij is de patroon van het Udenhouts gilde St.-Joris.

Jozef, feestdag 19 maart (heiligenbeelden)
De voedstervader van Jezus. Jozef was timmerman en is om die reden patroon van de Arbeid, maar ook patroon van meubelmakers, schrijnwerkers, wagenmakers, e.d. In Udenhout was St.-Jozef ook de patroon van de Katholieke Bouwvakarbeiders Bond. Jozef staat afgebeeld met het Kind Jezus aan zijn hand. In zijn andere hand draagt Jozef een bloeiende staf. Dat laatste gaat terug op het volgende verhaal. Toen Maria niet wist met wie ze in het huwelijk moest treden, liet de hogepriester alle gegadigden hun wandelstok in een bak met nat zand steken. De stok van Jozef begon onmiddellijk te bloeien.

Lambertus, feestdag 17 september (zijaltaar, kerkbanken, relikwie)
Lambertus is geboren in Maastricht, werd opgeleid door bisschop Theodardus, die hij in 672 opvolgde als bisschop van Maastricht. Lambertus werkte nauw samen met Willibrordus bij de kerstening van de Lage landen. Om die reden staat Lambertus bekend als "de missionaris van de Kempen". In veel plaatsen in Brabant is de parochie vernoemd naar Sint-Lambertus. Ook in Udenhout. Al in 1474 was er in Udenhout een kapelletje met een altaar ter ere van de H.Maria, de H.Nicolaas en de H.Lambertus. Lambertus werd slachtoffer van een politieke moord. Zijn opvolger, Hubertus, verplaatste de bisschopszetel naar Tongeren en Luik. Van Lambertus wordt verteld dat hij in het klooster waar hij woonde eens zijn sandaal liet vallen, midden in de nacht. Om de herrie die dat gaf, moest Lambertus de nacht buiten doorbrengen, in de sneeuw. Eens tekende Lambertus een kruis op de grond. Daar ontstond een bron, waaruit volop water stroomde. Lambertus is onder andere patroon van de boeren en patroon van de huwelijkstrouw. Hij was ook de patroon van de arbeidersvereniging van de Udenhoutse steenfabriek.

Lucas, feestdag 18 oktober (grisaille)
Lucas was geneesheer en een vriend van Paulus die hij vergezelde naar Rome. Lucas is de schrijver van het derde evangelie en van de handelingen van de apostelen. Lucas is de verteller van de mooie verhalen, zoals over de Barmhartige Samaritaan, de arme Lazarus en

de goede moordenaar. Lucas vond de marteldood in Griekenland en zijn lichaam zou rusten in Padua. Lucas is patroon van onder andere artsen, apothekers en schilders. Hij staat vaak afgebeeld met een rund, een stier. Het evangelie van Lucas begint met het offer van Zacharius, de vader van Johannes de Doper en in de bijbel is de stier het offerdier bij uitstek.

Lucia, feestdag 13 december (heiligenbeelden, relikwie)
Nadat Lucia van Syracuse aan het graf van Sint-Agatha had gebeden werd haar moeder genezen van een ongeneeslijke ziekte. Lucia brak daarop haar verloving af om haar kuisheid te bewaren. De afgewezen jongeling gaf Lucia aan, waarop zij moest worden gestraft. Eerst zou ze worden geplaatst in een bordeel, maar nog geen 20 ossen kregen haar van haar plaats. Daarna zou ze verbrand worden, maar het vuur deerde haar niet. Uiteindelijk werd ze met een dolksteek in de keel gedood. Dat was in 303, toen Lucia ongeveer 17 jaar oud was. Lucia is lange tijd een zeer populaire heilige geweest, omdat haar feestdag 13 december voor de invoering van de Gregoriaanse kalender samenviel met de winterzonnewende. De dagen gingen lengen en dus vierde men een feest van licht, met cadeautjes voor de kinderen. In Zweden bestaat het vieren van Luciadag nog.

Marcus, feestdag 25 april (grisaille)
De evangelist Marcus is geboren in Jeruzalem. Was een naaste medewerker van Petrus en Paulus, onder andere op de missiereizen van Paulus en in Rome. Hij schreef het oudste evangelie in de jaren 60 tot 64. Hij stierf de marteldood in Egypte. Zijn lichaam rust in Venetië (Sanct Marco). Vroeger was het gebruikelijk op zijn feestdag een speciaal soort zeer zoet brood te eten, dat naar hem is vernoemd, het Marce panis, in het Nederlands marsepein. Marcus wordt afgebeeld met een leeuw, die in het begin van zijn evangelie voorkomt als symbool van strijdbaarheid.

Maria, (hoofdaltaar, zijaltaren, Mariakapel)
De moeder van Jezus komt in onze kerk heel veel voor. Het hoofdaltaar toont zeven episodes uit het leven van Maria, een hautreliëf over de aanbidding door de herders en zes basreliëfs voorstellende de Geboorte van Maria, de Opdracht van Maria in de tempel, de Boodschap aan Maria door de engel Gabriël, de Visitatie, de Droom van Jozef en de Reis naar Bethlehem. Ook op de twee zijaltaren zijn basreliëfs aangebracht, namelijk de Aanbidding der Wijzen en de Opdracht van Christus in de tempel. Het ene zijaltaar is een Maria-altaar. Achter in de kerk bevindt zich een Mariakapel. Aan de Schoorstraat staat een Mariakapel, een herdenkingskapelletje voor de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Langs de wegen en in gevels van boerderijen vindt men Mariabeeldjes of -tegeltjes. Vele Udenhouters zijn vaak ter bedevaart gegaan naar Maria-bedevaartsoorden, naar de Zoete Lieve Moeder van Den Bosch, naar de Troosteres der bedroefden in Kevelaer, de Heilige Eik in Oirschot en vele andere plaatsen.

Maria Magdalena, feestdag 12 juli (Barocci schilderij, biechtstoel)
Maria van Magdela is door Jezus genezen van haar bezetenheid. Daarna begeleidde zij Jezus bij zijn reizen. Zij was aanwezig bij zijn kruisiging, zijn graflegging en zij ontdekte het lege graf na zijn opstanding. Zij wordt vooral vereerd als boeteling, die daarna haar leven radicaal verandert en daarin de kracht van Jezus laat zien.

Mattheüs, feestdag 21 september (grisaille)
Mattheüs was een tollenaar, die door Jezus werd uitverkoren om apostel te worden. Hij heeft een evangelie geschreven, gebaseerd op dat van Marcus, maar met eigen nuances. Mattheüs schenkt veel aandacht aan de redes van Jezus, met name de bergrede, en ook aan de duivel. Hij is gemarteld in Perzië en zijn lichaam is begraven in Salerno. Met het oog op zijn beroep als tollenaar is Mattheüs de patroon van belastingambtenaren, boekhouders, bankiers en accountants. Hij wordt vaak afgebeeld met een engel, een gevleugelde mens, omdat Mattheüs van de vier evangelisten degene is die zich het meest bewust was van de menselijkheid van Jezus.

Nicolaas, feestdag 6 december (kerkbanken)
De bisschop van Myra in Klein Azië is zowel in het oosten als in het westen een vermaard volksheilige, over wie vele legendes worden verteld. De bisschop leefde in de vierde eeuw. Hij werd al in de zesde eeuw vereerd in oosterse landen. In 1087 brachten Zuiditaliaanse zeevaarders relikwieën mee van Myra naar het Italiaanse Bari. Vanaf die tijd nam ook de verering in het westen een hoge vlucht. Hij werd ondermeer de stadspatroon van Amsterdam. De verering voert terug naar een eenvoudig verhaal. Er leefde in Myra een arme edelman die zijn drie dochters geen bruidsschat mee kon geven. De meisjes waren gedoemd tot een leven in schande. Een onbekende gooide daarop voldoende geld hun huis binnen om de bruidsschat wel te kunnen betalen. Het verhaal ging al snel de ronde dat de bisschop daarvoor verantwoordelijk was. Dit verhaal ligt ten grondslag aan pakjesavond. Het verhaal van de schenking aan de arme edelman wordt vaak weergegeven met drie appels, vanwege de drie dochters. Die afbeelding van de drie appels vinden we ook terug op de kerkbank van St.-Nicolaas. Vaak wordt St.-Nicolaas ook afgebeeld met drie zeelieden in een bootje aan zijn voeten. Dit verwijst naar het verhaal dat hij drie schipbreukelingen zou hebben gered. Deze drie zeelieden werden later gezien als kinderen in een kuip.

Norbertus, feestdag 6 juni (hoofdaltaar)
Norbertus van Xanten of Norbertus van Gennep is ontsnapt aan een zwaar onweer en heeft zich daarna bekeerd. Hij ging een kluizenaarsleven leiden en begon vanaf 1117 als boeteprediker rond te trekken. Toen op zijn rondreis diverse kloosterorden weigerden om zijn strenge levensregel over te nemen, stichtte hij zelf een nieuwe kloosterorde, de orde der Premonstratenzers, ook wel Norbertijnen of Witheren genoemd. Er ontstonden vele bekende abdijen zoals die van Averbode, Tongerlo, Grimbergen, Postel en Berne-Heeswijk. De abdij van Tongerlo verkreeg als eerste rechten op economische ontginning van Udenhout. Dat was in 1232. Mogelijk is het dit feit waaraan Norbertus zijn prominente plek in de Udenhoutse kerk heeft verdiend, en dat zelfs de kerkleraar Hieronymus van Bethlehem voor hem plaats moest maken. In elk geval is het Tongerloplein vernoemd naar de Norbertijnenabdij van Tongerlo. Norbertus staat afgebeeld met een monstrans in de hand.

Paulus, feestdag 29 juni (heiligenbeelden)
Saulus was tentenmaker en een vooraanstaand farizeeër die er bij was toen Stefanus, de eerste martelaar, door steniging ter dood werd gebracht. Door Gods Genade veranderde Saulus de christenvervolger in Paulus, de grote ‘apostel van de heidenen’. Hij heeft ongeveer 45 missiereizen ondernomen, vele brieven geschreven. Hij werd gevangen genomen in Jeruzalem en als gevangene naar Rome overgebracht. Daar zette hij zijn prediking voort. Hij is door een zwaard om het leven gebracht op de Via Ostia, naar men zegt op dezelfde dag en in hetzelfde uur dat Petrus werd gekruisigd op de Vaticaanse heuvel. Vandaar dat beide apostelen dezelfde feestdag hebben.

Petrus, feestdag 29 juni (heiligenbeelden, biechtstoel)
Simeon, zoon van Jona, ontving de naam Petrus van Jezus. Petrus betekent steenrots, “Op deze steenrots zal ik mijn kerk bouwen”. Petrus werd de eerste onder de apostelen. Op zijn tocht van Jeruzalem naar Rome (de hoofdstad van het toenmalige Romeinse Rijk) heeft hij vele christengemeenschappen gesticht, uiteindelijk in Rome, waar hijzelf de eerste bisschop werd. Onder keizer Nero woedde de christenvervolging in alle hevigheid en werd Petrus gevangen genomen. Hij werd gekruisigd maar op eigen verzoek met het hoofd naar beneden, omdat hij zich niet waardig keurde dezelfde dood te sterven als zijn meester.

Sebastiaan, feestdag 20 januari (kerkbanken)
Sebastiaan was in Rome een christelijke jongen die werd vervolgd om zijn geloof. Hij werd met pijlen doorboord en men waande hem dood. Maar dat was niet zo. Hij werd verpleegd en herstelde. Daarop ging hij naar de Romeinse keizer om hem zijn wandaden te verwijten. De keizer liet hem geselen. Sebastiaan stierf en werd op de belt van Rome gegooid. Zijn

christenvrienden hebben hem daar weggehaald en begraven in een graf naast paus Fabianus. Sebastiaan, de pijlenmartelaar, wordt vereerd als verdediger van het christelijk geloof. In Udenhout leeft zijn naam voort in het gilde Sint-Antonius en Sint-Sebastiaan. Ook het Udenhoutse gilde verdedigt de christelijke waarden. Sebastiaan is patroonheilige van schutters, schuttersgilden, soldaten en oorlogsslachtoffers. Hij wordt aangeroepen tegen onder andere koorts en zweren.

Venantius, feestdag 14 december (relikwie)
Venantius Fortunatis van Poitiers is oorspronkelijk afkomstig uit Italië. Verdreven door de Longobarden kwam hij in Frankrijk terecht, via Metz, Parijs, Tours naar Poitiers. Daar leerde hij koningin Radegundis kennen. Hij werd haar biechtvader en de geestelijk leider van haar klooster, waar haar pleegdochter Sint-Agnes abdis was. In 597 werd Venantius bisschop van Poitiers. Hij heeft vele boeken geschreven en ook gezangen. Van zijn hand is het “Pange lingua gloriosi lauream certaminis” (Tong, bezing de zege van de glorievol beslechte strijd).

8. Het kerkhof

Udenhout behoorde oorspronkelijk tot de parochie Oisterwijk. Het was eeuwenlang gebruikelijk, dat de Udenhoutse overledenen hun laatste rustplaats vonden in Oisterwijk. In 1629, tijdens het beleg en de val van Den Bosch, vluchtte de Oisterwijkse pastoor. De daardoor ontstane situatie gaf aanleiding tot een nauwe betrokkenheid van Udenhout met de parochie van Loon op Zand. Het gevolg van die betrokkenheid was, dat in de periode van 1629 tot 1700 veel Udenhoutse overledenen werden begraven in Loon op Zand en maar een enkele dode zijn laatste rustplaats vond in Oisterwijk. De Oisterwijkse pastoor eiste later zijn rechten weer op en verbood, dat Udenhouters nog in Loon op Zand werden begraven. Het streven van de Udenhouters om hun parochie los te weken van de Oisterwijkse en de afkeer van de Oisterwijkse pastoor was zo groot, dat alles beter was dan te worden begraven in Oisterwijk. Daarop lieten veel Udenhouters zich begraven in Berkel.

De Raad van State had al in 1682 toestemming verleend aan de gemeente in Udenhout aldaar een eigen begraafplaats aan te leggen. Tot 1708 is daar geen gebruik van gemaakt. Vanaf 1708 werd er in Udenhout begraven op het terrein rondom de kapel. Die grond was sinds mensenheugenis eigendom van de dorpsgemeente en was niet zoals de kapel overgegaan naar de gereformeerden. In 1710 bevestigde de Raad van State haar eerdere toestemming in Udenhout een kerkhof te maken teneinde de doden daar te kunnen begraven. In 1711 kocht het dorp een ‘baerkleet ten dienste van den doode’. Rond het kerkhof legde men een aarden wal aan, met een toegangspoort vlak bij de kapel. Op de grondwal plantte men een heg van ‘doorneplantsoen’. Het geheel was dus een ingesloten ruimte. Waarschijnlijk was er tot 1774 op dat kleine kerkhofje vrij willekeurig begraven. Want in dat jaar bepaalden de regenten van Udenhout dat er voortaan begraven moest worden op het dorpskerkhof “te beginnen naast de Schoorstraat in den gewezen hof van den schoolmeester en vervolgens naast elkaar ‘t einde af”. Vreemdelingen moesten begraven worden tegen de westgevel of de noordzijde van de kapel.

Niet alleen het kerkhof werd gebruikt als laatste rustplaats, ook de kapel van de gereformeerden was beschikbaar. Voor een kleine vergoeding liet de kapelmeester de vloer openbreken om de laatste wens van een dode te vervullen. In de periode 1734 tot 1786 zijn 35 overledenen in de oude kapel ter aarde besteld. Onder hen enkele vermogende Udenhouters en de twee eerste pastoors van Udenhout. In 1788 is de nieuwe kapel gebouwd, die niet meer als begraafplaats werd gebruikt. De derde pastoor, Lambertus van den Boome, is overleden ná de bouw van de nieuwe kapel. Daarom is pastoor van den Boome begraven buiten de kapel, ongeveer waar de vroegere dorpspomp bij het raadhuis stond. Opvallend is dat de eerste drie pastoors zich lieten begraven in of bij de protestantse kapel en niet op hun katholieke kerkhof in Oisterwijk of in Berkel. Blijkbaar wilden ze alle drie persé in Udenhoutse grond worden begraven.

De begraafplaats rond de kapel is in gebruik gebleven tot 1828 en is in de tweede helft van de negentiende eeuw gesloten. Restanten van skeletten kwamen bij elke nieuwe graafactiviteit naar boven. In het begin van de vorige eeuw schreef pastoor van Eijl een memoriaal van alle kerkelijke aangelegenheden. Hij vertrouwde het papier toe, dat de tranen hem in de ogen sprongen wanneer hij bij het passeren van het raadhuis steeds weer botten zag liggen. Die stoffelijke resten liet hij verzamelen en herbegraven op het parochiekerkhof. Bij de bouw van de nieuwe gemeentesecretarie en de restauratie van het oude raadhuis omstreeks 1972 moest de aannemer zware funderingssleuven maken en ook een kelder onder het administratiekantoor. Tientallen graven werden daarbij bloot gelegd. De directeur gemeentewerken uit die tijd zei veel jonge mensen te hebben aangetroffen, mogelijk geveld door een epidemie. De vondsten versterken de globale aanduiding in de archieven van de plaats van het kerkhof. Tot 1828 vonden vele dorpelingen hier hun laatste rustplaats.

Na 1828 is men gebruik gaan maken van een openbaar kerkhof aan de Groenstraat, waartoe in 1826 een akker van Jan Boom was aangekocht. Maar de grond aan de Groenstraat was nat, het kerkhof vaak ontoegankelijk en de Udenhouters spraken er met minachting over. Het kerkbestuur nam een brutaal besluit. Nog voordat er formeel toestemming was, ging men de doden begraven bij de in 1841 gebouwde Waterstaatskerk. Vanaf dat moment lieten de katholieken zich bij de kerk begraven. In 1865 heeft Theophile Le Mire geregeld dat hij op een stukje van de grond van de algemene begraafplaats aan de Groenstraat een familiekerkhof aan kon leggen.

Pas op 9 september 1843 richtten burgemeester en wethouders zich tot de provincie om formeel goedkeuring te vragen voor het kerkhof bij de nieuwgebouwde Waterstaatskerk: *Ter voldoening aan het bij appointment van Uw Egestr. Dato 1 dezer no 96 gezonden adres van het R.C. Kerkbestuur alhier, hebben wij de eer onder terugzending van de stukken te berichten: Dat den inhoud en de motieven van het adres werkelijk met de waarheid overeen komen. Dat het begraven van lijken op de algemene gemeentens begraafplaats, zoo door hare lage ligging, verren afstand en slechte toegang, bij de ingezetenen met een minnigheid en afgekeerdheid plaats had, dat wij meermalen in overweging hebben genomen hieraan een verbetering te maken. Dat aan deze dringende behoeften alhier vanzelf buiten bezwaar van de plaatselijke kas kan worden voldaan en wij het verzoek algeheel in het belang der gemeente beschouwen en dientengevolge UwEGestrenge verzoeken om hetzelve gunstig aan het gedeputeerd Bestuur te willen voordragen.*
Op 5 december geven Gedeputeerde Staten goedkeuring, maar niet zonder het kerkbestuur een berisping te geven. Er waren tot die tijd al diverse lijken begraven zonder formele goedkeuring.

“Niet lang na den opbouw der nieuwe kerk”, schreef Pastoor Verschuure, “begon men te denken aan een rondom dezelve aan te leggen Roomsch Katholiek kerkhof”. Het kerkbestuur kocht de gronden links en rechts van de kerk aan, men informeerde de gemeente en men begon gewoon daar te begraven. De weduwe van Heiliger van Iersel was de eerste die daar op 27 oktober 1842 ter aarde is besteld. Het rijzige monument van de eerstbegraven weduwe staat aan de rechterkant van de kerk in het midden. Aan weerszijden rusten haar ongehuwde kinderen Josephus van Iersel en Arnolda Petronella van Iersel, weldoeners van de kerk en van het liefdesgesticht St.-Felix, die beiden in 1864 zijn overleden. Haar echtgenoot, Heiliger van Iersel, vader van drie priesters, was in maart 1837 op het openbaar kerkhof bij de Groenstraat begraven. Het is vreemd, dat men zijn stoffelijk overschot later niet naar het R.K.Kerkhof heeft overgebracht. Hetzelfde had ook moeten gebeuren met pastoor Reijs, die daar in juni 1837 is begraven.

Het tweede grafmonument op het R.K.Kerkhof was dat van Pastoor Verschuure tegenover de buitendeur van de sacristie. Op 20 juli 1843 bepaalde hij in een schenkingsakte “*zijn lichaam te begraven in een van steen gemetseld en overwelfd graf, en daarop een hardstenen monument met opschrift en een naar evenredigheid groot kruis, ter waarde van zes, zeven of meer honderd guldens, zooals van den pastoor zaliger J.van Iersel op Den Dungen, te plaatsen, juist tegenover de buitendeur der sacristie, in plaats van het metselwerk en houten kruis, welk daar gevonden wordt*”.

Het R.K.Kerkhof, door pastoor Verschuure in 1842 aangelegd, was maar heel klein. Aan weerszijden van de kerk een smalle strook en achter de kerk maar 3 meter diepte. Rondom was een wettelijke voorgeschreven hoge muur gebouwd en aan de binnenkant van die muur liep een pad, meestal modderig. Behoudens de grafmonumenten werden er geen kruisen op de graven geplaatst. Aan de straatzijde gaven 2 houten poorten toegang tot het kerkhof.

Op 22 januari 1856 bracht de gemeente verslag uit aan Provinciale Staten over de begraafplaatsen in Udenhout: *De gemeente bezit een algemene begraafplaats, groot 36 roeden en 10 ellen, buiten de kom der gemeente gelegen, waarop gedurende 1855 geene*

lijken begraven zijn. Bovendien bestaat binnen de gemeente een begraafplaats voor de Roomsch-Catholijken, groot omtrent 20 roeden in de kom der gemeente, rondom de Rooms-Catholijke kerk gelegen. Daarop zijn gedurende 1855 48 lijken begraven.

In 1866 liet pastoor Cuijpers het voorplein van de kerk, dat grotendeels nog niet was bestraat, met klinkers beleggen. In 1874 liet hij op de pilasters van de kerkhofmuren ijzeren pinnen met vlechtwerk plaatsen, om de afsluitingsmuur de wettelijk voorgeschreven hoogte van 2 meter te geven. In 1890 verving pastoor van de Wal de vermolmde houten poorten aan weerszijden van het kerkplein door ijzeren poorten.

In 1892 volgde een grote uitbreiding van het kerkhof naar achteren. Die uitbreiding was mogelijk door de vooruitziende zorg van pastoor Cuijpers. Op 20 mei 1876 kocht de kerk van de erven Gerardus van Beurden voor de som van f.4.775,- plus transportkosten een huis, erf en looierij (tezamen 4 woningen), gelegen aan de achterzijde van het kerkhof. Die woningen, aanvankelijk nog verhuurd, werden in 1892 afgebroken door Pastoor van de Wal, en het terrein bij het kerkhof getrokken, “omdat het kerkhof geen ruimte meer bood” voor de graven van tien achtereenvolgende jaren. Hij trok in 1893 de schansmuur van de pastorietuin in rechte lijn door en stichtte aan de rechterzijde van de aangeworven grond een gebouw, dat al spoedig de Katechismuskapel werd genoemd omdat de pastoor daar zijn katechismuslessen gaf.

Verdere uitbreiding van het kerkhof naar achteren scheen uitgesloten, want achter de katechismuskapel en de schansmuur van het kerkhof en de pastorietuin liep een druk begane pad, waarbij bovendien de neringdoenden in de buurt veel belang hadden. Maar in 1902 kwam er een nieuwe pastoor met heel veel belangstelling voor het kerkhof. Everardus van der Heijde is maar heel kort pastoor van Udenhout geweest, van 4 augustus 1902 tot aan zijn overlijden op 1 december 1903. Hij overleed aan suikerziekte, pas 50 jaar oud. De pastoor was een buitengewoon onrustige man, die tot groot verdriet van het kerkbestuur zo ongeveer alles op z’n kop zette. Er waren maanden dat alle ambachtslieden van het dorp voor de pastoor aan het werk waren. Hij heeft de Katechismuskapel uitgebouwd tot een Bondsgebouw, de latere Pauluszaal. Hij heeft aan de andere kant van het kerkhof in kapelvorm een “carbidhuisje” geplaatst met een acetyleengas-installatie, waarmee er verlichting kwam in de kerk, de pastorie, het fraterhuis en de scholen. Hij heeft de pastorie verbouwd, de voorgevel van de Felixschool herbouwd, de processie naar Kevelaer tot een jaarlijkse parochiegebeurtenis gemaakt, de fanfare en het kerkkoor nieuw leven ingeblazen. De meeste energie heeft pastoor van der Heijde ongetwijfeld besteed aan een herinrichting van het kerkhof. Hij wist te regelen dat het pad achter het kerkhof werd gesloten en dat de grond bij het kerkhof kwam. Hij kocht de grond aan de andere kant van het pad van de familie Van den Bosch en trok ook die grond bij het kerkhof. Hij had nu ruimte om rechts de katechismuskapel naar achter uit te bouwen en om links het acetyleengebouw te plaatsen. In het midden achter (op de voormalige tuingrond van Van den Bosch) liet hij een overkapte calvarieberg maken, waarvan de beelden zijn geschonken door Willem en Maria Verhoeven. Aan de voorkant heeft hij het kerkhof uitgebreid tot aan de straat. Hij liet schansmuren bouwen en aan de straat hekwerken als een soort poort naar het kerkhof. Hij versierde het kerkhof met slingerpaden, vlaggenstokken, bogen en een rustaltaar. De pastoor had ook nog plannen om er een Lourdesgrot te maken.

Pastoor van der Heijde wilde het kerkhof geschikt maken voor het houden van buitenprocessies. In de tijd van zijn opvolger, pastoor van Eijl, waren er drie buitenprocessies per jaar, namelijk op Sacramentsdag, op Maria Hemelvaart en op de feestdag van Sint-Lambertus. Pastoor van der Heijde hield veel vaker buitenprocessies, zoals op Maria Lichtmis, op Palmzondag, op eerste Paasdag en op Allerzielen. Een onbekende Christina van Kasteren schonk aan de pastoor een baldakijn, dat voor het eerst werd gebruikt op eerste Paasdag 12 april 1903.

Pastoor van der Heijde is begraven, precies midden voor “zijn” calvarieberg. Zijn grafmonument is betaald door een bevriende dame uit Hilvarenbeek, waar hij enkele jaren kapelaan was.

In het begin van de jaren vijftig is de kerk uitgebreid met de twee zijvleugels. Daarvoor was het noodzakelijk om delen van het kerkhof vrij te maken en om de graven van die stukken van het kerkhof op te graven. Er werden veel beenderen en enkele hele skeletten opgegraven. Dat trok natuurlijk de aandacht van de jeugd. Een van de werklui vertelde tegen de jeugd, verwijzend naar de skeletten, “die is in de hemel, die is in de hel, die is in de hemel, die is in de hel, ….”. Op de vraag hoe hij dat wist, antwoordde de werkman: “Kijk, die gaat naar de hel, want die heeft nog een gebit, en er staat geschreven: In de hel is er geween en tandengeknars”.

Op 20 februari 1954 besloot het kerkbestuur in de toekomst geen houten kruisen meer toe te staan.

In 1975 werd duidelijk dat de ideeën omtrent kerkhof van respectievelijk gemeente en kerkbestuur uit elkaar groeiden. Na aanvankelijk op advies van een deskundige te hebben gespeeld met een plan voor een geheel nieuw kerkhof aan de Van Heeswijkstraat, kwam het kerkbestuur al gauw op dit plan terug en mikte op een uitbreiding achter de pastorietuin. Door ruil en verkoop konden ze een stuk grond van 30 x 40 meter verwerven. Uiteindelijk vroegen ze in 1978 aan Gedeputeerde Staten van de provincie een uitspraak te doen, en die besloten in 1979 om de pastorietuin bij het kerkhof te trekken.

Bronnen

Archief bisdom

Archief gemeente Helmond, gedeponeerd archief 51, Petit en Fritsen

Archief kasteel de Strijdhoef, akte nr.1, 23 augustus 1730

Archief parochie St.-Lambertus, de memorialen van de parochie

Bakker, W. de, "De parochiekerk van Udenhout tegenover de kapel in de Kruisstraat", 'De Kleine Meijerij', 1982.3

Becht, N.A., "De kapel te Udenhout; geschiedenis van de hervormden aldaar", 'De Kleine Meijerij', 1983.2

Bersselaar, C.C.M. van den, "75 jaar Boerenleenbank in Udenhout", 'De Wegwijzer', 1974
Bersselaar, C.C.M. van den, "Kalenders Dorpsleven Udenhout", Scouting St-Lambertus Udenhout, 1978-2003

Bisdom 's-Hertogenbosch, "Inventaris van het kerkelijk kunstbezit van de parochie van de H.Lambertus te Udenhout", 1973

Bisdomblad, "Hele dorp in beweging rond jubileum", 18 oktober 1991

Boerenbond Udenhout, "Jubileumuitgave 1902-1977", 1977

Claes, Jo, Alfons Claes en Kathy Vincke, "Sanctus, meer dan 500 heiligen herkennen", 2002

Fasel F.A., "Het ontstaan van de parochie Udenhout", 'De Kleine Meijerij' XVII, XX

Frieling, Joost, "Sint-Lambertuskerk te Udenhout", 1988
Frieling, Joost en Kees van Kempen, "150 jaar St.-Lambertuskerk te Udenhout", 1991

Govaerts, W., "De Udenhoutse kerkbanken" in 'St.-Jansklokken'

Heemcentrum 't Schoor, "Over d'n Unent", 1996

Hest, Joost van, "De neo-barokke preekstoel in de St.-Lambertuskerk te Udenhout", afstudeerscriptie 1989
Hest, Joost van, "De Udenhoutse familie van Iersel en de preekstoelen in de katholieke kerken te Udenhout, Den Dungen en Waspik", in 'De Kleine Meijerij', 1989.1

Huijbers, A., "Oud-Oisterwijk", Katholieke Kunstkring Oisterwijk, 1923

Iersel, F. van, "De Udenhoutse kapel, van stichting via nieuwbouw tot sloop", in 'De Kleine Meijerij', 1996.4

Iersel, M. van, "De kapel te Udenhout", 'De Kleine Meijerij' XIV.3

Jakob, Friedrich, "Het orgel, de orgelbouw en het orgelspel van de oudheid tot heden", Helmond, Uitgeverij Helmond, 1977

Jespers, Frans, “Brabants orgelbezit, een inventarisatie van Brabantse orgels”, ‘s-Hertogenbosch, sectie muziek van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, 1975
Jespers Frans, “De monumentale orgels in Noord-Brabant”, ‘Brabants Heem’, 1981 2.3

Linden, Stijn van der, “De Heiligen”, 1999

Nieuwsblad van het Zuiden, “Voormalige pastoors van Udenhout wilden huidige kerk slopen”, 26 juli 1984
Nieuwsblad van het Zuiden, “Unieke verzameling borduurwerk in Udenhoutse raadzaal”, 28 december 1984
Nieuwsblad van het Zuiden, “Lambertuskerk Udenhout 150 jaar”, oktober 1991

Prinsen, pastoor Karel, plakboek over de kerkbanken
Prinsen, pastoor Karel, serie artikelen in De Wegwijzer over de kerkbanken, 1973 en 1985
Prinsen, pastoor Karel, uitgebreide beschrijving van het tot stand komen van de kerkbanken

Regionaal Historisch Centrum Tilburg, diverse archieven betreffende de parochie Oisterwijk

Rijsewijk, Toon van (red.), “Restauratie Loretorgel”, 1998
Rijsewijk, Toon van (red.), “Meer lucht voor het orgel”, 1998
Rijsewijk, Toon van, twee ordners met informatie en foto’s over het Loretorgel.

Robben C., “Udenhout als parochie voor de afscheiding van Oisterwijk”, ‘De Kleine Meijerij’ XXVIII

Schutjes L.H.C., “Geschiedenis van het bisdom ‘s-Hertogenbosch”, 1870

Smits, Jan, “De parochie van St.-Willibrordus te Berkel honderdvijftig jaar”, 2002

Voort J.P. van de, “De Stichtingsdatum van de Udenhoutse parochie”, ‘De Kleine Meijerij’ XX
Voort J.P. van de., “Morrende kerkzangers in Udenhout”, ‘De Kleine Meijerij’ XX
Voort J.P. van de, “Kasteel De Strijdhoef te Udenhout”, 1982

Wegwijzer, serie over de kerkbanken, 1973 en 1985
Wegwijzer, serie artikelen rondom de restauratie van het Loretorgel, 1997

Weijters, Kees, artikelen over de kerkbanken in de Torenhaan, vanaf september 2002

Colofon

Medewerkers
Dit boek is tot stand gekomen in een samenwerking van de parochie H.Lambertus Udenhout en Heemcentrum ‘t Schoor Udenhout Biezenmortel. In het bijzonder hebben er aan meegewerkt: Luud de Brouwer (orgel), Jan Denissen (kerkbanken), Frans van Iersel (schuurkerken), Kees van Kempen (coördinatie en eindredactie) en Wim Maarse (preekstoel). Naast genoemde medewerkers hebben ook Kees van den Bersselaar, Tiny van Kempen, Piet Naalden en Ton Robben concepten kritisch gelezen.

Foto’s
De in dit boek opgenomen foto’s zijn voor een groot deel speciaal voor dit boek gemaakt door Jozef van Kempen. Voorts zijn afbeeldingen afkomstig uit de collecties van Kees van den Bersselaar, Toon van Rijsewijk, Ton Robben, Annie van Roessel-Kolen en Ad van Zon en uit het archief van de parochie. De foto van het Loretorgel op het kleurenkatern is gemaakt door Joop Juijn. De omslag is een ontwerp van Angelique de Graaij jr. Mochten onbedoeld foto’s zijn opgenomen, waaraan ons onbekende rechten zijn verbonden, dan kan contact worden opgenomen met de uitgever.

Lay out
De lay out was in handen van Wim Maarse en Kees van Kempen.

Drukkerij
Het boek is door drukkerij ELKA BV Tilburg gezet in het lettertype Helvetica en gedrukt op 115 grams houtvrij halfmat mc papier. De omslag is gedrukt op 200 grams halfmat mc papier.

Oplage
De oplage van het boek is 750 exemplaren.